

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

*Pap Józsefet, folyóiratunk egykor főszerkesztőjét,
állandó munkatársunkat
hetvenötödik születésnapján szeretettel köszönti
a Híd szerkesztősége*

2001

Március

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXV. évfolyam

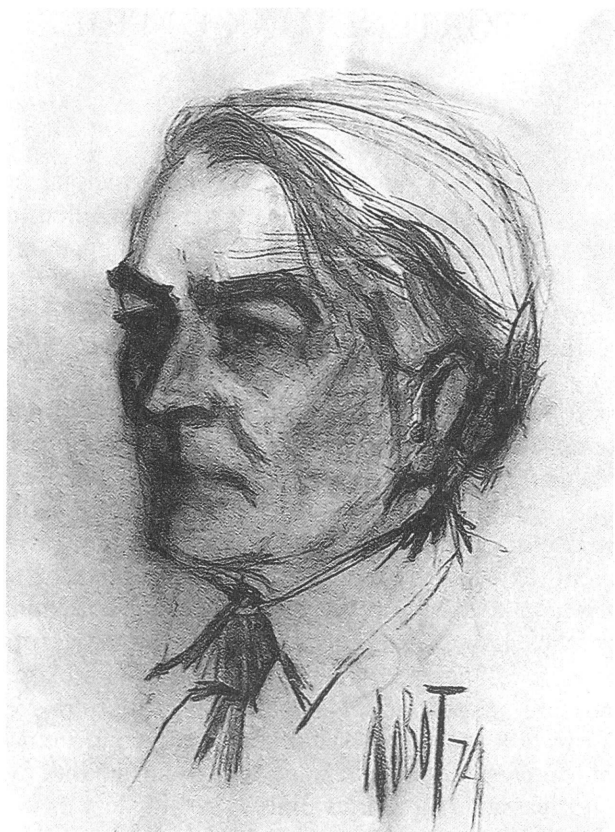
Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

<i>Dobó Tihamér</i> portréja Pap Józsefről	177
<i>Szeli István</i> : Könyvtörténetünk újabb fejezete	178
<i>Bányai János</i> : A lexikoníró szomorúsága	187
<i>Vigh Rudolf</i> : Bukfenc a sötétben (<i>novella</i>)	191
<i>Latinovits Etelka</i> két verse	198
<i>Esnagy István</i> (Baja): Csendéletek (<i>vers</i>)	200
<i>Svetlana Velmar-Janković</i> : Egy péntekről szombatra, azaz 1999. március 26-áról 27-ére virradó éjszakán (<i>regényrészlet</i>)	202
<i>Kerekes László</i> : Ornamente der Botschafter //: [A követ díszítése]	209
<i>Milica Mičić Dimovska</i> : A parte (<i>novella</i>)	214
<i>Pintér Lajos</i> (Kecskemét): Zsivány II. (<i>vers</i>)	219
Mai német próza	
<i>Hansjürgen Bulkowski</i> : Egér	222
Jegyváltó automata	223
<i>Johano Strasser</i> : Egy filozófus délutánja	224
<i>Dragan Jovanović Danilov</i> : Ikonosztáz a világ végén (<i>regény</i> , I.)	227

Dobó Tihamér portréja Pap Józsefről

KÖNYVTÖRTÉNETÜNK ÚJ FEJEZETE

SZELI ISTVÁN

Csak a laikust elégíti ki a szótárak olyan definíciója, hogy az írói (irodalmi) lexikon (vagy bármilyen más lexikon a szellemtudományok köréből) nem egyéb, mint „szakmai ismerettár”, vagy ahogy *A magyar nyelv értelmező szótára* oly gondosan körülírja: „Nagyobb terjedelmű, gyakran többkötetes kézikönyv, amely rendszerint betűrendbe sorolt, önálló, közérthető cikkeken közli valamennyi tudománynak és művészetnek, ill. egy vagy néhány tudománynak a körébe vágó ismereteket, adatokat.” Ezek a meghatározások lényegüket tekintve igazak ugyan, csak éppen nem elegendők ahhoz, hogy kifejezzék azt a többletet, amit pl. a *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon* három jelzővel is ellátott szószerkezet jelent. Mert az mindenképpen több mint szakmai ismerettár, jelentéstartalma pedig jóval gazdagabb, mint amit a fenti szavak akár egyenként, akár együtt mondanak, amit azonban ez az alapfokú meghatározás nem közölhet olvasójával. Olykor ugyanis, mint pl. a jelen esetben, egy teljes műveltségkoncepció látványát nyújtja; retrospekciót, ami azonban nem kilencszáz író kimerevített egyedi arcképéből összeállított történelmi tabló, hanem maga a zajló, lüktető szellemi élet. Persze csak olyanok számára, akik a könyv lapjaiban nemcsak nevek, dátumok vagy könyvcímek halmazát látják, hanem azokból nyolc évtized erőfeszítéseit olvassák ki a hiteles emberi szó jogáért és érvényre juttatásáért. Éppen emiatt (s hogy Gerold László *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon*ának alapvető jellegzetességeire rámutathassunk, sajátosságait megnevezhessük) ide kell iktatnunk néhány előzetes tudnivalót, amellyel felhívjuk az olvasó figyelmét az efféle munkák jobb

megértését előmozdító néhány premisszára. Lehet, hogy ezekről szólva a szakmaiság egyoldalúságának az ódiúmat is vállalnom kell, de eljárásomat a szerzővel az éppen e tárgykörben folytatott egyetemi tevékenységünk idejének évtizednyi tartama alatt, mintegy harminc évvel ezelőtt végzett közös vizsgálataink mentik, ezért aztán az ő részéről könyve megközelítésének ez a módja föltételezhetően megértésre talál.

Régi megfigyelés, hogy az írói lexikon, mint az irodalmi élet, annak résztvevői és produktumai iránt megnyilvánuló érdeklődés sajátos formája, valamint az irodalommal való ismerkedés elsőrangú eszköze az egyes nemzeti közösségek szellemi életének rendszerint két különböző fázisában virágzik. Először a „nemzetté válásnak”, a nemzeti kultúra öntudatra ébredésének korai szakaszában, másodszor pedig akkor, amikor az illető nemzet irodalmi és szellemi műveltsége a fejlődés során elérkezik öntudatának arra a fokára, amelyen már szükségét látja a szintézisalkotásnak, annak, hogy rendszerbe, vagy legalábbis egységbe foglalja írásos tevékenységének eredményeit, annak tárgyi, alanyi és egyéb komponenseit. A korai szakaszban emiatt a „literatúra” még azonos fogalom magával az írásbeliséggel, annak amorf összességével, tekintet nélkül az egyes darabok rendeltetésére, tárgyára, céljára, formai jegyeire stb. (Igaz, maga az író sem csak „szépíró”, hanem az írás all round műve: tudós, krónikás, filozófus, prédikátor, moralista, historikus és még sok egyéb, s csak hirdetett elvei befogadásának előmozdítása érdekében folyamodik a ma „irodalminak” mondott közlésforma szemnek és fülnek tetszetős megmunkálásához.) Ezen a kezdeti fokon (a magyar irodalomban ez kb. a XVIII. század első fele) a „lexikon” még csak lehetőség arra, hogy számba vegye, nyilvántartsa mindazok nevét, művét, életéről szóló tudnivalókat, akik írásos formába foglalták koruk, környezetük s önmaguk világról alkotott történeteit, ismereteit, élmény- és gondolatvilágát. Ez a számbavétel természetesen még nem minőségi szelekció vagy a válogatás valamilyen másféle szempontja szerint történik, hanem pusztán az írásmű létrejöttét, illetve meglétét regisztrálja. Így álltak össze nálunk, főként a felvilágosodás eszméinek a terjedése idején a *Catalogus omnium scriptorum* megnevezésű írói névjegyzékek, könyvcímgyűjtemények, életrajzi adattárak, amelyek szinte közömbösnek mutatkoznak a szerző nemzeti hovatartozása, művének nyelve, tárgya, rendeltetése iránt, s legfeljebb ha a rendszerezés bizonyos államföldrajzi elve jut bennük érvényre. Ami ezekben a katalógusokban

közös, az a felvilágosodás racionalizmusa, értéktudata az ember szellemi teljesítményéről, ami természetesen még messze jár az esztétikai értékek felismerésétől. Világosan mutatkoznak meg ezek az elvek és motívumok az első magyar nyelvű írói lexikonunk, Bod Péter 1766-ban megjelent *Magyar Athenásának* szavaiból is, amelynek a kiadását a szerző ezzel indokolja: „Vóltanak, vóltanak, de csak ezelőtt kétszáz esztendőkkal is kik vóltanak tudománnyal ékeskedők, nem tudjuk, ha csak innen amonnan valami írásokban elő nem fordulnak, magukkal együtt emlékezeteket is eltemette a veszedelmes idő.” A felvilágosodás belső logikája (az ismeretek széles körű terjesztésének a célja, „közönségesse” tétele) már megköveteli, hogy a szerkesztő a maga és az olvasó anyanyelvén tegye közzé összegyűjtött anyagát, de az „irodalom” és a „tudomány” még nála is az „írásbeliség” közös fogalmába olvad össze. Elődjének, Czwitinger Dávidnak 1711-ben közzétett lexikonától nemcsak annak latin, az övének pedig magyar nyelve különbözteti meg, valamint hogy Czwitinger kb. háromszáz, Bod Péter pedig mintegy ötszáz író nevét jegyzi, hanem az is, hogy ez utóbbinak a munkájában említett s nem magyar nyelven író „literátorok” (szászok, tótok stb.) mindannyian „hungarusok”, azaz ahogy ő minősít, olyanok, akik a közös haza, valamint egyéni érdemek alapján „érdemlik ki, hogy hazafinak neveztesse”. Czwitinger számára azonban még a látszatok ellenére sem a nyelv, a nemzetiség a döntő szempont a nevek besorolásában, hanem az egy államba tartozás ténye a nyelvi vagy egyházi hovatartozástól eltekintve („... vi-rorum eruditione clarorum natione Hungarorum, Dalmatarum, Croatarum, Slavorum, atq̃e Transylvanorum . . .”).

Az irodalom nemzeti, társadalmi és történelmi dimenzióinak és meghatározóinak fölismerése a XVIII. és XIX. század fordulóján jórészt külső indítékokra vezethető vissza. Nemcsak a lexikonszerkesztők tevékenysége, hanem első „irodalomtörténészeink” (így pl. Wallaszky Pál, Horányi Elek, Rotarides Mihály, Pápay Sámuel, sőt Bessenyei György és Kazinczy Ferenc) munkássága is főként arra irányul, hogy bizonyítékokat szolgáltatassanak arra, hogy a magyar nép mentalitása, értelmi és szellemi képességei, lelki adottságai, nyelve stb. alkalmassá teszik egy magasabb rendű, európai mértékű szellemi tevékenységre, annak nemcsak befogadására, hanem ápolására és fejlesztésére is. Tehát akkor még nem egy közösség autentikus, önelvű (irodalmi) kultúrája körvonalainak a megvonása, sem pedig rendszerének, belső ismérveinek,

alkotóelemei összefüggéseinek a meghatározása a cél, ami majd csak Arany János írói arcképeinek a nyomán kezd fölsejleni előttünk, hogy aztán Horváth János, Benedek Marcell, Keresztury Dezső s mások révén korunk irodalomtudományának alapvető követelményévé váljon. Ez még Szinnyei Józsefnél sem valósul meg: még az ő 14 kötetes, 30 000 címszót tartalmazó óriáslexikona sem volt képes a Kazinczyék által „irodalmi tudalom”-nak nevezett fogalmat (tehát az irodalom mibenlétét, meghatározóan fontos összetevőit) megnevezni s elkülöníteni attól, ami az irodalomnak nem szerves tartozéka. Az irodalom „önjogúságára” gondolunk itt, arra a valamire, aminek a különbségeiről szólva Toldy Ferenc és Arany János irodalomfelfogásának párhuzamba állításával egy régebbi írásomban ezzel a hasonlatképpel próbáltam rámutatni: „Az erdőt a ligettől nem csupán a fák száma szerint különböztetjük meg. Az egyik maga az áttekinthetetlenség, aljnövényzete miatt maga az áthatolhatatlanság, a másik a gondozottság és rendezettség képzetét idézi fel bennünk.” Mint arra már céloztunk, nemcsak a lexikonírók eljárását jellemzi az irodalom fogalmának ez a bizonytalansága és meghatározatlansága, hanem az irodalom történeti tárgyalására vállalkozó szerzők munkáit is. A lexikonírás akkor, a nemzeti öntudat kibontakozása idején, a kora romantika évtizedeiben még csak eszköznek számított egy közel sem pusztán irodalmi szándék megvalósítására, s inkább egy nép szellemi nagykorúsításának a célját szolgálta. A szerzők ugyanis arra törekedtek, hogy az akkori művelt világ előtt bizonyítsák meggyőződésüket a magyar nép intellektuális képességeiről s egyéb erényeiről. A XIX. század második felében az időközben felvirágzott, kilombosodott magyar irodalom (s szellemi élet) korszakában azonban már a rendszerezésnek, a felhalmozott szellemi kincsek differenciálásának az ideje következett el. Az irodalmi lexikon, mint az irodalomtudomány akkorra már állandósult formája is megteremti a maga reprezentáns alkotását, Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című kezelhetetlenül nagyméretű, 21 000 oldalra terjedő lexikonát. Azonban annak ellenére, hogy a múlt századforduló idején már nem a mennyiségé az uralkodó elv, hanem a szintézisé, amely a szellemi jelenségek összefüggéseire, kapcsolataira van figyelemmel, s azokat foglalja egységes szemléleti egészbe, lexikonába Szinnyei mégis besorol minden jelentősebb szellemi embert, aki bármely tudományos, művészeti, filozófiai, történelmi s egyéb írásbeli produkciójával nyomot hagyott maga után. S mint

XVIII. századi elődei, ő is csak az államföldrajzi rendszerezést tartja érdemesnek az irodalom határainak, szellemi kereteinek a kijelölésekor: minden aggályt és kételyt mellőzve veszi fel a „magyar írókat” felsorakoztató könyvébe pl. Zmaj Jovan Jovanović vagy Branko Radičević nevét egyféle „birodalmi szintézis” elképzelését valósítva meg könyvében. S a XIX. század legtekintélyesebb irodalmi lexikona még a századforduló körüli időkben is azt az elvet vallotta, amit fél századdal korábban Toldy Ferenc úgy fejezett ki, hogy „Valamely nemzet összes vagy egyetemes irodalomtörténete kiterjed az irodalmi munkásság minden ágára, tehát a szorosan tudományos és különböző nyelveken készített művekre is, (. . .) nem mellőzve még az exact vagyis mennyiségtani, természeti s az ezeken alapuló gyakorlati tudományok irodalmát sem.”

Nincs szándékomban, hogy teljes hosszsmetszetét adjam a lexikon-szerkesztés elveinek és gyakorlatának az irodalomról való gondolkodás minden fázisát bemutatva, ezért csak arra szeretnék rámutatni, hogy Gerold Lászlónak az irodalom önjogúságáért vívott harcában már nem kellett olyan gondokkal vesződni, mint pl. Bod Péternek, aki a lexikon-írás magyar nyelvűségéért állt ki, s a magyar irodalomszemlélet és irodalomtudomány már sikerrel jutott túl az „univerzális irodalom” Toldy-féle értelmezésén, nemkülönben nemzeti, faji, vallási, felekezeti vagy osztály-elfoglultságain is. S mégis: úgy látom, hogy Gerold Lászlónak e majd három évszázad lexikonszerkesztői hagyományaiból sikerült átmentenie s a maga szerkesztői eljárásába beépítenie valamit, ami a mai lexikoníró számára is fontos és célszerűnek látszó szempont. Előszavában olvassuk ezt a gondolatot: „Ez a kiadvány, a rokon típusú lexikonokhoz hasonlóan (. . .) a szerzői adatok mellett az irodalmi élet vonatkozásában tartalmazni igyekszik mindazt, amit kiváló fejlődéstörténeti monográfiájában az irodalomtörténész Horváth János az irodalmi tudat kialakulásának, létezésének tartozékaként, az irodalmi életet meghatározó, befolyásoló szakmai és nyilvánosságbeli tényezőként említ. Ennek értelmében a lexikon önálló szócikkekben tárgyalja az irodalmi folyóiratokat, mellékleteket, az irodalmi jellegű, vonatkozású írásokat is publikáló lapokat, a kiadókat, a könyv- és füzetsorozatokat, az antológiákat, az összefoglaló bibliográfiákat, az irodalmi társaságokat, a pályázatokat, a díjakat, az állandó rendezvényeket. Másrészt pedig tartalmazza az irodalommal érintkező szakterületek (nyelvészet, folklór, művelődéstörténet, társadalomtudományok, régészet, történelem, pub-

licisztika stb.) művelőinek életét és munkásságát bemutató szócikkeket, ill. felvette azokat a képzőművészeket és rendezőket, akiknek közvetlen kapcsolatuk volt/van a jugoszláviai magyar irodalommal, vagy íróportrékat rajzoltak és adtak ki könyv formájában, vagy jugoszláviai magyar író drámáját rendezték hivatásos színházban, tévében.” – Ezt a felfogást olvashatjuk ki a *Családi Kör* című lapban közzétett nyilatkozatából is: „... címe szerint ez irodalmi lexikon. Ebbe szükségszerűen, szórványosan, olyan területek művelőit is fel kellett vennem, amelyek nem kifejezetten irodalmiak, de igen közel állnak az irodalomhoz. Tágabb megfogalmazásban mondhatnám úgy, hogy társadalomtudományi vonatkozásúak. Vannak történészek, néprajzosok, nyelvészek, publicisták stb.”

Sietünk megnyugtadni az olvasót: korántsem arról van itt szó, hogy szerzőnk visszatér az irodalom fogalmát oly szerencsétlenül kiterjesztő, elvizenyősítő (s ezzel lényegét meghamisító) felfogáshoz, amely – mint Toldynál láthattuk – a „bonctudományokat”, a katonai „regulamentumokat” vagy pedig a „szülést segítő tudományt” szeretné ismét az irodalom jelentéskörébe vonni. Másvalaminek a felismeréséről tanúskodnak ezek a sorok. Arról, hogy szerzőnk maga is belátja a kisebbségi viszonyok között tengődő műveltség kényszerű egyoldalúságát, beszűkültségét, azt, hogy jószerével csak a rímfaragás, a „rímes játék” szabadsága adatott meg, a semmire sem kötelező szépelgés a rímek, epitetonok és metaforák világában, a költő magakelletése s mint a művészeti-kulturális tevékenység legkevesebb befektetést igénylő, „legvesélytelenebb” formája. Hogy ezt állíthassam, ki kell térnem egy e témához látszólag talán nem szorosan kötődő, de a kulturális közelmúltunk Geroldéhoz hasonló tapasztalatokat kifejező mozzanatára.

Nem sokkal a Hungarológiai Intézetnek az Univerzitásba való beolvasztása (s ezzel többrendbeli ellenőrzés alá helyezése) előtt készült el a nevezett Intézet művelődéstörténeti projektumának (illetve azon belül egy témája feldolgozásának) az írásbeli megindoklása, amely lényegét tekintve a Geroldéhoz hasonló meggondolásokból igyekezett műveltségképünk kiszélesítésére s tartalmi elmélyítésére. Ebből kell néhány gondolatot kiragadnunk, hogy láthassuk: Gerold lexikonkoncepciója nem kis mértékben összhangban van e jó negyed évszázados témaindoklás tételeivel, s egyben magyarázatot ad szerzőnk eljárására is, amelyre az az irodalom fogalmának liberálisabb kezelése a jellemző, s amit a fent kifejtettek támasztanak alá megfelelő érvekkel.

„IRODALMI ÉS HUMÁN MŰVELTSÉGÜNK KÉPE A FELVILÁGOSODÁS KORÁBAN A MAI VAJDASÁG TERÜLETÉN

A tanulmány kultúránk Szenteleky által »írástalanoknak« nevezett korszakát, annak tárgyi emlékeit, anyagi és társadalmi feltételeit, jelentősebb központjait és eredményeit, fejlettségi szintjét és fejlődési tendenciáit szándékozik bemutatni a nemzeti kultúrák kibontakozásának kezdeti szakaszában. A komparatistikai módszer alkalmazását a munka folyamán a friss telepítésű és a hagyományos kultúrák egymáshoz való természetes kapcsolódása teszi szükségessé. Az új populáció szellemi életében az itt talált, a »magával hozott« és a helyben kialakuló kultúra egyféle ötvözdése ui. már elég korai nyomokban is megmutatkozik az önmagát kereső autentikus szellemiség kétségtelen jeleivel. Erre a kutatás már korábban is felfigyelt, de mibenlétének definiálásával, legalábbis részletesebb leírásával a tudomány még ma is adósunk. Az eddigiekben a történetírás, a nyelvtörténet, az interetnikus folklórkutatás, főként pedig az irodalomtörténeti vizsgálódás hozott felszínre jelentős eredményeket, de a művészet-, illetve a tágabb értelemben vett kultúrtörténet is sok adattal járult hozzá Vajdaság szellemi-kulturális egyediségének a körvonalazásához. Az ilyen irányba mutató erő kifejtés mégiscsak részben járhatott eredménnyel, aminek ezúttal mindössze néhány okára mutatunk rá:

1. – *a kutatások parciális jellege,*
2. – *a tanulmányozott anyag nemzeti aspektusból való egyoldalú megközelítése, vagy ellenkezőleg: annak kirekesztése a vizsgálatból,*
3. – *a komparatistika »hatáskutató« módszerének az erőltetése,*
4. – *a hibás történetfilozófiai, eszmei és esztétikai premisszák.*

A vajdasági lakosság utóbbi két évszázados kultúrájának történelmi megközelítése és a feltárására tett kísérletek világosan beszélnek a pozitívista szemlélet fogyatékosságairól. Leginkább ennek az örökségnek a következménye, hogy elődeink az ún. »adottságokból«, a földrajzi környezetből, a táj jellegéből, az éghajlatból, a biológiai lét valóságelemeiből, valamint az ezek által determinált életformákból vezették le az itt élő emberi közösség műveltségtartalmait, karakterisztikumait, afféle alkalmazott tudománnyá, az »egzigenciák tudományává« szűkítve az irodalom, a nyelv s általában a kultúra vizsgálatát. Ezzel szemben feltűnően szegényes kultúránk társadalomtörténeti szempontú vizsgálata, noha a korszak kul-

turális fejlődésének kérdéseire mindenekelőtt történelmi és etnoszociológiai módszerek segítségével lehet választ adni. Az egyes etnikumok ugyanis az osztályszerkezet, a foglalkozás, az egyházszervezet s ezeknek következtében a műveltség típusok szerint is nagymértékben különböznek egymástól. E differenciák a letelepüléssel s a polgárosodás folyamatának erősödésével lassan nivellálódnak, amihez nemcsak a népek közti érintkezések felgyorsulása járul hozzá, hanem a jozefinista államraison gyakorlati intézkedései, a racionalizmus eszmevilágának a térhódítása is támogat. E konvergens folyamatok egyes tényezőivel és dokumentumaival a kapcsolattörténet kutatói is foglalkoztak, de főleg szűkebb szakterületük (művészet, folklór stb.) szempontjából, s ezért nem eléggé behatóan. Másrészt egyes szerzők kirekesztőes történet szemlélete (az osztályharc uralkodó elvének előtérbe helyezése, a tömeglélektani és etnogenetikus módszerek stb.) nem tették lehetővé e szűkebb térség multikulturális jellegzetességeinek bemutatását, még kevésbé e kultúra szintézisét.”

Az indoklás szövege ezt követően rámutat a tervbe vett kutatás néhány tartalmi vonatkozására és követelményére:

- „I. – A Habsburgok telepítés-politikája. II. József lakosság összeírásának adatai, ezek elemzése. Foglalkozás, osztályszerkezet, birtokviszonyok.
2. – A letelepülők kultúra-típusainak jellemzése, kultúrájuk társadalmi »modellje«.
3. – A leromlott középkori (hódoltság előtti) kultúrtáj és az új lakosság: a kontinuitás kérdése.
4. – A felvilágosult abszolutizmus államszervezési és rendszerbeli intézkedései s intézményei. Iskolák, egyházszervezés stb.
5. – A felvilágosodás eszméinek térhódítása az urbanizáció korai szakaszában. Polgári társaságok, olvasóköri, klubok, könyvtárak. A szabadkőművesség, a »felvilágosultak testvérisége«. A sajtó, a könyvkiadás és könyvnyomtatás. Építészet, képzőművészet, színjátszás, tudományok.
6. – A nyelv és nyelvhasználat kérdései.

Hangsúlyozzuk, hogy a művelődés említett szektorait, jelenségeit, törekvéseit és irányait, anyagi és szellemi eredményeit nem a mellérendeltség vagy a párhuzamosság elvei szerint kívánjuk értelmezni, hanem szintetikus kép kialakítására törekedve s aszerint, hogy belőlük mi származik át a

másikba (a többibe) mint annak organikus eleme, anélkül azonban, hogy a nemzeti kultúrák autentikusságát ez a »színképelemzés« egybemosná vagy bármely vonatkozásában kérdésessé tenné.”

Jólesően tapasztaljuk, hogy Gerold László irodalomról való gondolkodásának (lexikonából kikövetkeztethető) sok mozzanata egybevág a fent kifejtett elvekkel. Annak a jelét véljük ebben látni, hogy az egykori Hungarológiai Intézet szellemisége nyomelemeiben még ma is jelen van, s hogy ösztönzően – s ahogy egy másik tudós lexikonban olvassuk – élettani szerepben mutatkozik meg annyi évtized elteltével is.

A LEXIKONÍRÓ SZOMORÚSÁGA

B Á N Y A I J Á N O S

Az utóbbi években a jugoszláviai magyar irodalomtudomány legfontosabb vállalkozása Gerold László *egyszemélyes* irodalmi lexikona, a *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)* címet viselő kiadvány. Bori Imre *A jugoszláviai magyar irodalom története* (1998) az irodalmi élet részleteit is feltáró, összefoglaló munkájával együtt mostantól az irodalmi lexikon megkerülhetetlen útmutatója mind irodalmi múltunk feltárásának, mind az irodalomértés (kritikai és történeti) gyakorlatának. Mostantól együtt vehetjük kézbe tehát irodalmunk teljességre törekvő adattárát és irodalmunk múltját meg jelenét egyformán számon tartó történetét. És ebből következően nyomban feltehető a kérdés: mi mondható most, ezen tényismeret és történeti gazdagság birtokában, a jugoszláviai magyar irodalomról, természetéről és jellegéről, múltjáról és jelenéről, önismeretéről és értékrendjéről, művelődés(történet)i szerepéről, valamint arról, hogy van-e és milyen jövőképe van a jugoszláviai, vagy mondjam inkább így: vajdasági magyar irodalomnak, mint az egyik, indulásakor hátrányos helyzetűnek vélt kisebbségi magyar irodalomnak? Nem tudok választ adni ezekre a kérdésekre. Nincs is szándékomban. Csak arra hívom fel a figyelmet, hogy Bori Imre irodalomtörténete és Gerold László irodalmi lexikona nyomán, a belőlük leszűrhető sokfelé ágazó tapasztalatok alapján valóban elgondolkodhatunk, nem először és nem is utoljára, a jugoszláviai (vajdasági) magyar irodalom, irodalmi élet, és – természetesen íróink, költőink – sorsa felett. Ha egy irodalmi

Elhangzott Újvidéken február 23-án a lexikonbemutatón

lexikon azon kívül, hogy az irodalom immár nélkülözhetetlen adattára, egyben az irodalom létezése alapkérdéseinek megválaszolására is kész-teti olvasóját és használóját, akkor máris kimondható, többet nyújt, mint amennyi hasonló adattároktól elvárható.

Gerold László *szerzői* irodalmi lexikona a vajdasági, majd jugoszláviai, most ismét (talán) vajdasági magyar – kisebbségi – irodalom viszonylag „rövid” élete első (bő) nyolc évtizedét dolgozza fel irodalmi adatok és tények bőséges közreadásával. Írói portrék megrajzolásától, az irodalom életének és történetének értékelésétől, értékrendek kialakításától azon-ban, jó érzékkel, eltekint. Mert szándéka szerint az adattisztelet pozi-tív(ista) módszerét követi, az irodalmi anyag poétikai és kritikai elren-dezését másokra bízta. Nem mintha a lexikon szerzője, alapos tudományos felkészültségével, széles körű tényismeretével, sok éve tartó kritikusi tevékenysége tapasztalatai alapján mindezt nem tehette volna meg. Sokkal inkább megtehetette volna, mint a lexikon akárhány, nyilván nagyban készülődő, jegyzetelő és füstölgő hibavadász olvasója . . .

Mert nyilván vannak hibái meg következetlenségei, mulasztásai is a lexikonnak, rámutat majd ezekre a lexikonkritika. De teljes bizonyos-sággal állítható, hogy elévülhetetlen érdemei vannak. S most ezekről kell elsősorban beszélni. Annál is inkább, mert Gerold a lehetséges utak közül a nehezebbet választotta. Úgy írt *egyszemélyes* és *szerzői* lexikont, hogy az adatok elsőbbségét tekintette önmaga számára kötelezőnek.

Nem volt könnyű dolga, hiszen Gerold László (irodalom)kritikus is, és az irodalomról (könyvekről, írókról) ítélni szokott, az ilyen lexikonban viszont az ítéletnek nincs, csak az életrajzi és a bibliográfiai adatnak van helye. Ennek megfelelően Gerold László jugoszláviai magyar írónak tekint mindenkit, aki 1918 után, az elkövetkező nyolc évtizedben iro-dalmi tevékenységet fejtett ki az egykori Jugoszlávia területén, és leg-alább egy könyv szerzője. Függetlenül attól, hogy miként ítél róla az irodalomtörténet és irodalomkritika. Kivételek is vannak, hiszen nem minden író, költő érkezett könyvet (is) kiadni, és vannak, akik (kritiku-sok, kiadók, szerkesztők) fontos (vagy kevésbé emlékezetes) szerepet tölthettek be az irodalom életében, könyvig azonban nem jutottak, leg-feljebb mások könyvét adták ki, bírálták vagy terjesztették. Minthogy kivételek, számukra is jut (juthat) hely az irodalom lexikonában. Meg azoknak is, akik az irodalom életének nélkülözhetetlen intézményeit,

kiadókat, lapokat és folyóiratokat, könyvtárakat és könyvkereskedéseket, nyomdákat alapítottak, tartottak fenn és fejlesztettek. Hiszen arról sem kell, persze, megfedkezni, hogy nincs irodalom intézményes keretek nélkül, az intézmények és az irodalom élete gyakran egybeesik, máskor összeütközésbe kerülnek egymással, de mindenképpen együvé tartoznak. Ha most még kevesen is vannak a lexikonban az irodalomhoz tartozó nem irodalmárok, egy elkövetkező kiadásban mindenképpen helyet kapnak majd . . . Természetesen semmit sem hiányolok, hiszen Gerold László nem művelődéstörténeti, hanem irodalmi lexikont írt, ezért az irodalmi élet adatait szándékának megfelelően szelektálta. Szelekciójának szempontjaihoz természetesen hozzá lehet szólni. A közölt adatok között, valószínűleg, hibát is lehet találni. Annak, aki hibára akad Gerold László munkájában, nem tudok mást javasolni, csak azt, hogy próbálja meg, csinálja utána, lehetőleg hibátlanul . . .

Gyakran meg szoktunk feledkezni arról, hogy egy irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségű mű kiadásához a szerzőn kívül kiadóra és szerkesztőre is szükség van. A szerkesztőre, aki a szerzőt biztatja és noszogatja, a kiadóra, aki bizony türelmesen vár a kéziratra. Gerold László jól járt, szakavatott szerkesztővel dolgozhatott, és jó kiadója volt.

De nem állok meg itt, ahol valójában megállhatnék. Kertész Imre a napokban idézte Fernand Braudel francia történészt, aki azt gondolta, „a fontos történelmi esemény onnan ismerszik meg, hogy folytatása van”. A neves történész gondolata ennek a jegyzetnek az elején feltett kérdésekre mutat. E kérdések közül is elsősorban arra, amely a jugoszláviai magyar irodalom jövőképeire kérdez rá. Hogy van irodalmi múltunk (is), azt meggyőzően bizonyítja Bori Imre irodalomtörténetével együtt Gerold László lexikona. Ám, hogy van-e irodalmunknak jövője, az nyilván abból derül majd ki, hogy mi következik a lexikon és az irodalomtörténet után. Hogy Gerold László lexikona után lesz-e itt még *irodalom*, vagy csak írók, költők lesznek, hogy lesz-e *irodalmi élet*, vagy csak folyóiratok és kiadók lesznek. Nem vagyok borúlátó. Csak azért kérdezem ezt magamtól és másoktól (is), mert a *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)* pontot tett egy életszakasz, az irodalom életrajza valamely fontos eseménye után. És a lexikoníró szomorúsága is abból ered, hogy nem tudhatja, és olvasói meg hibavadászai sem tudhatják, mi következik a pont után.

Mégis, talán, egy új bekezdés.

Egy új bekezdés, amely a lexikon olvasói tapasztalata alapján arról is szólhat – már Bori Imre irodalomtörténetében is felsejlett, a lexikon adathalmazával bizonyítást nyert –, hogy a jugoszláviai (vajdasági) magyar irodalom, az itteni *magyar írás* egész története, írók és művek életrajza, kevés sikeres és sok sikertelen irodalmi meg kulturális kezdeményezés, minden tehát, ami irodalmunk életét és természetét bizonyítja, valójában egy állandó, soha meg nem szűnő és soha el nem felejthető *identitáskeresés*. Az identitás mindig a különbözőzés felismerésének és tudatosításának függvénye. Annak van saját arculata, ami különbözik, mert a különbözőzés teszi számára lehetővé az emlékezést és a beszélgetést, a kölcsönösséget és az önbizalmat. Az identitás(keresés)t nem az önelégült elzárkózás vezérli, sokkal inkább a megmaradás esélyének választása. Eközben azt is jó tudni, hogy a veszélyek és a veszélyeztetettség érzése gyakran nem lankasztó, hanem – ellenkezőleg – értékek létrehozására serkentő. Mert minden identitás(keresés) egyúttal értékteremtés is. S nem mindegy, hogy milyen értékeket termel. Ezért mondható, hogy a jugoszláviai (vajdasági) magyar irodalom története és életrajzának most egybegyűjtött, lexikonba rendezett dokumentumai egyben a provinciálissal, a banálissal, a triviálissal való nem szűnő és nem is szüneteltethető szembenállás, mint a kisebbségi irodalom, kisebbségi írók és költők, olvasók és gondolkodók permanens identitáskeresésének ténye is.

Azt akarom ezzel bizonyítani, hogy Gerold László szerzői lexikona, ha figyelmesen és elfogulatlanul olvassuk, többet nyújt, több kérdést tesz fel és több kérdésre válaszol . . . Szándékosan hagyom félbe a mondatot, jelezve, hogy a nagy teljesítmények valóban azon mérhetők, ami utánuk következik: a lexikon után a jugoszláviai (vajdasági) magyar irodalom, mint kisebbségi irodalom önmegértésének, identitáskeresésének és értékrendjének egy új, egyelőre homályos fejezete . . . Amelynek lesz, lehet még folytatása.

BUKFENC A SÖTÉTBEN

VIGH RUDOLF

Embrevő látogatót várt a család. Egy kannibált Afrikából. Legalábbis ilyen képtelen híreket terjesztett a szókimondó gyerkőc, a család elkényeztetett csemetéje. Először csak véletlenül szaladt ki a száján a nagy titok, majd miután látta a félelmetes hatást az emberek arcán, megtett neki a szerep, s a kurtának induló közleményét esetről esetre színezte, bővítette, már mikor milyen közönségre talált.

Észrevette a családfő, hogy az utóbbi napokban senki sem nyit rájuk kaput, ha kimegy az utcára, elkotródnak előle a régi ismerősök, szemlátomást kerülik, bármerre jár. Töprengett a dolgon, de sehogy sem talált magyarázatot a furcsaságra. Végigsorakoztatta magában a mostában történhetett melléfogásait, elhamarkodott kijelentéseit, mérges kirohanásait meg efféléket, amivel magára ránthatta a közutálatot. Igaz, van néhány rossz szokása, tudja jól. Már ezerszer megfogadta, hogy a kocsmában többé ki sem nyitja a száját, de képtelen magán uralkodni, ha a jónép csak az üzérkedésről tud beszélni. Legutóbb is borgőzben marházott le mindenkit, aki a maffiózóktól vásárolja az üzemanyagot, mert ha senki sem venne tőlük, akkor a nyakukon maradna, s ücsöröghetnének a bűdös hordóikon ítéletnapig! Csak ezért haragudhatnak rá, hiszen a rendszert, a vezetést szidni mindennapos dolog, a kutya sem figyel rá, ám ha az egyént kritizálják lemarházási formában, az fölöttébb sértésnek számít. Manapság az ilyesmiért kerülhetik a tettest egy ideig. Mert mi másról lehetne szó? Rá se gondolt, hogy a kannibál van a dologban.

A család tehát készült az afrikai látogató fogadására, közben egyetlen fiacskájuk viselkedése egyre bonyolultabbá vált. Ha történetesen egyedül ballagott a közeli óvodába, jól szervezett taktikával valamelyik ismerőse kézen fogva vezette el egy darabon, hogy bizalmába férkőzve kiválassza az emberevővel kapcsolatos legújabb fejleményekről, s ő készséggel szolgált újabbnál újabb fondorlatos kilátásokkal.

A gyerkőc boglyas fejcskájében pedig mindinkább összekeveredett a valóságos és a képzelt világ. Este, alvás előtt hallani sem akart többé Hófehérkéről, Piroskáról meg a többi korábban kedvelt meséjéről, inkább Afrikáról, a fekete földrésről akart minél többet megtudni, az őserdőről, ahol emberevők az urak. Édesanyja megerőltette a fantáziáját, emlékezetéből előszedte a régen olvasott útleírások hajmeresztő történeteit, s mindebből az derült ki, hogy a titokzatos rengetegben nem is a fenevadak a békés ember legnagyobb ellenségei, hanem a kannibálok, akik tulajdonképpen maguk is emberek, csak olyan a természetük, hogy hihetetlen finesszel rejtőznek. Se látni, se hallani őket, de ott vannak folyton a gyanútlan halandó nyomában, akár a kísértetek.

A családfő értetlen arcot vágva vette tudomásul az újfajta meséket, ám nyugovóra térve nem mulasztotta el megjegyezni, hogy ezentúl neki nem kell a pofátlan feketézők kristálycukra, inkább sóval issza reggel a kávé. Pukkadjanak meg!

Ilyen hangulatban tért nyugovóra a család, az utóbbi időben már este hatkor, mióta nyakukba szakadt a kurta napok vaskos sötétsége. A makacsul kitartó áramszünetek bevezetése óta takarékoskodni kezdtek a gyertyával, kivételes alkalmakra tartogatták a halottak napjáról fennmaradt szálát, például arra az esetre, ha valóban megjönne a bejelentkezett vendég.

Elégge fura volt ez a nyugovóra térés, nehezen szokták meg, de mit lehetett tenni, a sötétséget át kellett vészelní, tétlenül, hanyatt fekve, erőltetett szemleszorítással. A beszédtema rég elfogyott, így csak a nesztelen gondolatok csapongtak külön-külön ösvényeken. Mire nagy nehezen elaludtak volna, megjött a villany, s kelhettek folytatni az abbahagyott tennivalókat, szuszogva, morogva, ásítózva, de céltudatosan.

Először is meg kellett sütni a fagyasztóból a kiolvadt húst. Sok beszédre ekkor sem volt alkalom, négy órára adják meg ilyenkor az áramot, nincs vesztegetni való idő. Hajnalra el kellett készíteni a pecsenyét, különben kidobhatják az egészet. Nem hagyhatják másnap

délutánra, amikor hazaérnek majd a munkahelyükről (máskor úgy mondták: a munkából, de ilyesmi már nincs, csak a munkának a helye van meg, egyelőre), gyorsan kell cselekedni, a fagyból kiengedő hús gyorsan romlik.

Csakhamar vígan sercegett négy-öt lábasban a gondosan fölszeletelt sertéscomb, a karaj meg minden, amit a hűtőben tartalékoztak szűkebb napokra. Úszott a sült hús finom illata az éjszakában, érezhette mindenki, hisz ekkor már talpon volt az egész környék. Kapkodva mostak, vasaltak, varrtak, porszívóztak, morzsoltak vagy éppen daráltak a legtöbb házban, ez volt a normális életmód. De ekkora hússütést senki sem rendezett éjfél tájt, ezért a szomszédok kiálltak az ég alá, és jókat szippantottak az est ajándékából. Ez a lakomára emlékeztető illat sok mindenre kézenfekvő magyarázatot adott a korábban még kételkedőknek, hogy valami mégiscsak történik körülöttük. Mert ebben a fordított világban legtöbbször már szorongva vártak valamire, valakire, hogy sorsuk alakuljon végre valamerre, legyen az mese, babona vagy éppen álom, csak ne legyen hazugság, mert azt tovább ép ésszel nem lehet elviselni. Senki sem kérdez mástól semmit, csak saját magától, s mivel a feltett kérdésekre leginkább nincs felelet, marad a száz talánnyal tűzdelt következtetés. Történhet itt még valami jó, valami kellemes, valami emberhez méltó? Egy rákbeteg azt gondolja, hogy valami iszonyú képtelenség kell ahhoz, hogy az emberek újra egymás felé tudjanak fordulni. Valami mérhetetlen csapás a gazságra; tüzes vas égesse ki a testből az alattomosan fertőző sebet, hogy gyógyulni lehessen. Miért van az, hogy a jók elmennek, a rosszak meg maradnak? Sejtteni lehet, mi ennek a vége. Hát jöjjön az a kannibál, a szörnyeteg, a rém, vagy akármi, csak végre rend legyen a fejekben. Ha majd az álnok megretten, hogy: „Hoppá, mások életét mégse keseríthetem szadista kedvemre, mert hókon vágnak érte!”

Eddig tarthattak a hétköznapi, sivár gondolatok, mert hirtelen elsötétült minden. Megint elvették az áramot, ahogy szokták. A normalizálódás közepette. A családban ilyenkor szokták idézni fanyar humorral a régen viccként ismert pokolbeli kárörvendő parancsot, melyet állítólag Lucifer harsogott el a dézsában nyakig fekáliában ücsörgő népének, hogy: „Lejárt a pipahuja, levegőt visszatartani, lebukni!” A kezek tehetetlenül kétoldalt lehullottak a tétlenségbe, s folytatódhatott az éjszaka

meghatározatlan ideig, vagy legalábbis addig, amíg a sötétséget lassan, de biztosan fel nem falja a hajnal.

Egy ideig fülelt a házaspár a konyhában. Mindketten valamilyen neszt kerestek maguknak az éjszakából, hogy legyen mit érdeklődéssel figyelni, olyasmit, amivel telik az idő. Milyen érdekes, állapították meg magukban, sötétben fölerősödik a csend!

Egyszerre ugyanaz jutott az eszükbe. Meg se kóstolták ezt a sok finom sültet, pedig micsoda áldozatok árán szerezték be a fagyasztóba rejtett húst! Olyan drága volt, hogy csak nézni merték, no meg gondolatban számon tartani, hogy van! Valami bizonyos dolog volt ez a bizonytalanságban. De megenni, hát arra gondolni se mertek. Eddig. És összefutott a nyál a szájukban; gyomruk korogni, foguk kopogni kezdett.

Nemsokára az asztal közepén égett az utolsó szál gyertya. Lángja vidám ritmusban szórta a fényt, s táncával maga körül mozgatta a lomha tárgyakat. Ott ült a házaspár kétoldalt egy-egy sülttel megrakott lábas előtt, de nem nézett egymásra. Csak egy falatot, gondolták, csak egy-két falatot. Ennyit igazán megengedhetnek maguknak ebben a rohadt életben. Egyikük is, másikuk is lecsípett ujjheggyel egy falatnyit, és szemérmesen ízlelgette a húst. Aztán két kézre fogtak egy-egy darabot, s harapni kezdték, először némi büntudattal, lassan, apránként, majd rendesen, emberesen, ki mekkorát tudott nyelni. És szuszogtak hozzá, fölszabadultan, hosszan, elégedetten.

Ott nyomta el őket az álom a gyertya tövében.

Reggel a gyerkőc matatására eszméltek. Ahogy kibújt az ágyból, gyűrött pizsamában, kócosan ingázott egyik lábastól a másikig. Sorra tapogatta a zsírba dermedt hússzeleteket, majd ujjairól szopogatta a ráragadt saftot. Sejtette, hogy ez már a nagy készülődés része a rendkívüli eseményre, hiszen arról volt szó, hogy a kannibált tisztességesen kell fogadni. Szegénység ide, nincstelenség oda, most meg kell feszülni a becsületes helytállásért. Ezt mondogatták a szülei. Biztosan azért, mert el akarják nyerni a látogató kegyeit, aki majd ennek fejében védelmébe veszi őket.

– Istenem – szakadt föl a ház asszonyából a sziklányi sóhaj.

Elsősorban arra gondolt, mennyire összesült a sok hús, hiszen annak a tudatában élt, hogy náluk nagy baj nem lehet, tele a hűtőszekrény, és íme, kisütve alig van valami az edények alján. Az egész belefér egyetlen ötliteres konzervdobozba, amelyben valamikor savanyított uborka volt,

s erre a célra tartogatták. Még a féloldalnyi nyers szalonna is ráment, mert egykori tapasztalat szerint az egészet zsírba kell tenni, színültig, aztán lehet a bádogdobozt lecinezni. Mesélték a régi öregek, hogy annak idején hasonlóan tartalékolta maguknak ételmet a disznóvágásokból. Mert volt itt már kutya világ, aj-aj!, csak azt nehéz hinni, amíg az ember maga is bele nem cseppen.

– Akkor ma itthon maradunk? – fénylett a gyerkőc zsíros arca.

Szerette volna, ha végre elérkezik a várva várt esemény, ha beteljesülne az, amiről álmodozott. Bekanyarodna a sarkon az óriási fekete emberevő, orrcimpájában karika, akár a bős bikáében, vastag szájában keresztben a liánvágó kaszaboló kése, kezében méreghegyű lándzsa, szemében perzselő tűz, s jaj annak, kinek nem tiszta a lelkiismerete! Jaj a gőgös szörnyeteg-embernek, aki éjjelente dörgette a vaskapujukat, közben ordított, mint a sakál, hogy: „Kinyitni! Tudom, hogy bent lapul-tok, patkányok!” Aki elől az apja a fürdőszoba ablakán keresztül me-nekült a kertek alá bujkálni, mert nem akart háborúzni. Aki kinézte magának a házukat, s naponta fölhányta nekik: „Még mindig itt vagy-tok?!” Aki a félelmet, a rettegést rájuk zúdította a marhavagonok szüntelen emlegetésével. Mindnek jaj. Jön az ő kannibálja, aki minden-kinél félelmetesebb, s akire ő, a kedvelt barátja rámutat, annak vége örökre. És majd leülnek ehhez a dúsan megrakott asztalhoz, sört nyitnak, meg bort, közben vicceket mesélnek, s akkorákat nevetnek, hogy még fejük fölül, a mennyezet sarkából is eltűnnek a ronda pókok, amelyek egyébként mindig leskelődnek rájuk a sötétben. És többé ebben a házban senki sem lesz ideges.

– Istenem . . . istenem . . . – hajtogatta könnyfátylas szemmel a ház asszonya, mintha belelátott volna féltett gyermeke szörnyű gondolatvilágába, és szipogva gyömöszölte a maradék sült húst a savanyú uborkás konzervdobozba.

A családfő sokáig csóválta a fejét, majd előkereste a forrasztópákát, a cint meg ami kellett a konzerv légmentes lezárásához, s tétován forgolódott, hova is dugja be a cinező drótján hintázó villásdugaszt, meg mivégre, ha úgyszincs áram. Az volt a terve, hogy a lesütött húst a dobozban elássa valahol a kertben, nehogy ellopják, amikor nincsenek itthon. A sötétség leple alatt mostanában ugyanis gyakran kirámolják az éléskamrákat, de túljár ő a tolvaj népség eszén. A fagyos földben jó helyen lesz. Onnan bármikor elővehetik, nem lesz semmi baja.

A gyerkőc hümmögő apját figyelte kíváncsi érdeklődéssel, amint a cinező vezetékeivel megállt a tudománya. Hiába értett mindenhez, világy nélkül a szerszám nem ért semmit. Segített volna ezermester apjának, de az rá se nézett. Pedig biztosan tudta, hogy áram híján mivel lehet forrasztani, de nem közölte, hát nem tudott segíteni rajta.

Hasztalan a tudás, ha nem adják tovább.

A ház asszonya hosszan törölgette zsíros kezét, aztán szokásból megcsavargatta a szörtyögő csapokat, hátha összecszepeg még néhány maroknyi víz mosdásra, de mivel ez nem sikerült, elővette a sarokból a húszliteres műanyag tartályt, öntött belőle a csap alá a mosdótálba, s mosakodni csalogatta fiacskáját, bár nem sok sikerrel.

– Ma nem megyek óvodába! Sztrájkolok! – jelentette ki a gyerkőc, és durcásan dobantott is hozzá, ahogy az apja szokott, ha elege volt mindenből. – Megvárom a kannibált!

Megakadtak erre a tekintetek a döglött radiátor bordáin. Úristen... Miket beszéltek ők a gyerek előtt, hiszen tudják, milyen élénk a fantáziája. Maguk észre sem vették, hogy egymás közt az Afrikában élő rokont megszokásból kannibálnak titulálták, s meg is magyarázták fiacskájuknak egy-egy kedveskedő mese közben, hogy a szó mit jelent. Hát persze, hogy komolyan vette. Egy gyerek a felnőtteket mindig komolyan veszi, pedig nem kellene. A felnőttek olykor felelőtlenebbek, mint a gyerekek. Kellett nekik folyton „kannibálozni”, amióta megjött az a levél, amelyben a látogatás lehetősége szerepelt, bár csak úgy, távlatosan, hogy „majd”, „talán”, „egyszer”, azaz a vendég jönne is meg nem is, maga sem tudja, mitévő legyen. Egy aggódó, udvarias levél, semmi több, de ők készpénznek vették. Nyilván valami esemény már nekik is hiányzott, azért készültek rá oly nagy buzgalommal. Mert ha valami csoda folytán csakugyan bekövetkezik, akkor ne érje őket készületlenül, mint minden más az utóbbi évek során. És emlegették az emberevőt, kicsit gúnyosan, kicsit irigyen, kicsit reménykedve, másról se tudtak beszélni, és íme az eredmény: a gyerek belelovalta magát valamibe, olyasmibe, amiről nekik fogalmuk sincs.

Édesanyja a saját arcára tapasztotta zsíros, vizes tenyerét, hogy hűtse.

– Kisfiam, ő neked nem „kannibál”, hanem „bácsi”. Kálmán bácsi.

– Kálmán? ... Ki az a Kálmán? ... Hát a kannibál nem emberevő? És nem is félnek tőle az őserdőben? Az csak egy mese?

– Édes istenem! . . . Magyarázd már meg a gyereknek, férfiasan . . . Még meghallja valaki . . . Kisül a szemem . . .

De a gyerkőc hajthatatlan maradt.

– Én akkor is megvárom! Háttha ti nem jól tudjátok.

Pásztáztak a tekintetek a félhomályban. A családfő leült összeszedni kusza gondolatait. Tudta ő, hogy többet kellene foglalkozni a gyerekkel, hiszen egy egészen másik világban él, olyanban, amelyet maga rak össze. Azt is tudta, hogy szépen, észrevétlenül vissza kellene vezetni a realitásba, ebbe, ami van. De mibe? A sötét, rideg otthonba? Ide? . . . Most mi a jobb, kiábrándítani mindenből, vagy hazugságok álmodozójának hagyni? Van fogalma valakinek, hogy hogyan születnek az ámokfutók? Csupa rettegés most szülőnek lenni. És gyermeknek? Ha választani lehetne, nem tudná, mit tegyen. Alighanem azt mondaná: van valami harmadik lehetőség? Nincs?

Nagyon elbizonytalanodott, mint annyiszor már, s mint mindig ilyenkor, az ösztönös varázsigét vette elő, és kezdte magát bűvölni vele: túlélni, túlélni, túlélni . . .

Ezzel a családfő hirtelen meglódult az ajtó felé, de megbotlott. Mintha kicsúszott volna lába alól a talaj, úgy zuhant át a recsegő-ropogó hokedlin.

– Mi volt ez? – kérdezte ijedten a gyerkőc.

– Bukfenc – mondta az apja kábán, négykézláb botorkálva, és kényszeredetten próbált kacarászni.

Valami kényszertől mindhármukból feltört a nevetés. Vagy a tragikomikus helyzet miatt, vagy azért, mert nagyobb baj nem történt, s lám, megvannak, együtt, egymásnak, épségben.

Összekapaszkodva ülték körül az asztalt, közben mindjobban rázta őket a nevetés. Hullott a könnyük, akár a záporosó az ég csatornáiból, kopogva az aszályos talajon, porolva a sivatagban, dobolva a konyhasztal viaszosvászon mintás terítőjén, amelyről ugyan lekoptak a rózsák, de a tövisek jól kirajzolódtak a késő őszi fukar reggel fényteleniségében.

Pedig a huszonegyedik század óriási csinnadrattával, fénnel és pompával már elindult valahol.

Ezt az egyet azért jól tudta a család.

LATINOVITS ETELKA VERSEI

AZT A FIÚT VÁROM

Azt a fiút várom már tizenkét éve.

Fehér ruhában volt,
aranygombos, világoskék ingben.
Barna haján pajkos angyal
az éjféli csillag.
Tiszta vízű patakhöz járt inni,
zöld mázas korsóját színültig töltötte,
úgy vitt forrásvizet béna szomszédoknak.
Táskájában reggelente ő cipelte
a felkelő Napot.

Azt a fiút várom: hozna forrásvizet,
kelyhembe öntené,
s hajáról a csillag tenyerembe esne.

Szabadka, 2000 decembere

KIFULLADÁSIG

A végtelen kékségből indultál,
homlokodon tiszta fényű ametiszt ragyogott.
El elveszett szemed előtt a biztosnak tudott part,
de te mindenáron küzdeni akartál.
Még! Még! Újra és újra! Küzdeni! Kifulladásig.
Konokul hitted: a kékeszöld hullám
készségesen a hátára vesz majd,
és kitartásod smaragderdőt terem.

Most, hogy meztelenül járkálsz
az óarany fövényen,
jutalmad, az alkony,
pirulva tárja ki vérnarancs kapuját,
hogyan világosan láthatod:
a vörös hegyeken túl
csak az a színtelen,
csak az a végtelen,
csak az a SEMMI,
csak az
vár
már
rád.

Szabadka, 2000 novembere

CSENDÉLETEK

ESNAGY ISTVÁN

1.

Dűlőutakon
Jézusunk fakesztjén
ima van, vers nincs.

2.

Minden virág zöld
bokra alól kifigyel
bennünket a csönd.

3.

Csak az árulás
mellékútjain nincs út
több hazafelé.

4.

Bár árnytalan vagy
gyöngye test, úgy ragyogsz, mint
merülő csillag.

5.

Mindig rád talál
egy baráti kézfogás
isteni csöndje.

6.

Tó-tiszta nyárban
akácfavirággal száll
felettünk a szél.

7.

Társaink a fák
s a madarak, míg szelíd
vadvégtől megtérnek.

8.

Sötét háztetőn
ereje van a szélnek,
s nincsen nyugalom.

EGY PÉNTEKRŐL SZOMBATRA,

azaz 1999. március 26-áról 27-ére virradó éjszakán

SVETLANA VELMAR-JANKOVIĆ

Sietek elmesélni, Veljóm, mi minden történt ennek a hosszúra nyúlt, de most már mégiscsak kifelé tartó napnak a végén, néhány perc múlva éjfél, a légiriadó még tart, és már hozzászoktunk, hogy időnként dörögnek a légelhárító ágyúk. Olyan egy órával ezelőtt, lehet, hogy valamivel korábban is, Annával megjöttünk éjszakai sétánkból, az a benyomásom, hogy éppenséggel kalandra vágytunk, elég az hozzá, hogy Anna indítványozta, pedig már este nyolc órára járt, ilyenkor szólalnak meg a légiriadó szirénái, hogy kísétáljunk a Kalemegdánra, el is mentünk nagy elővigyázatossággal lépegetve a hepehupás, gidres-gödrös sötét utcákon, mert nincs utcai közvilágítás, a zseblámpáinkat gyújtottuk meg, amikor valamely építkezés előtt haladtunk el, nem is mozdulok én sehová az elemes lámpám nélkül, mert bizony mindörökre megjegyeztem én a jó anyám figyelmeztetését, építőhely pedig, elhagyatott és el nem hagyott, annyi van, mint a nyű, az utóbbi időben nagyban építkeznek itt a Dorocolon, az újsütetű építkezők, tele pénzzel, lebontják a valamikori urak ódon házait, változik a Dunára néző lankáson épült, legrégibb belgrádi városnegyed képe, no, szóval, Annával először végigmegyünk a Gospodar Jevrem utcán a Színművészeti Múzeumig, majd fölkaptatunk a Višnjić utcán, sehol egy élő lélek a homályba borult utcák hosszán, az ablakok el vannak sötétítve, igaz, nem mind, és nem egészen, végre aztán fölértünk a kaptatón, és máris ott vagyunk a Kalemegdánál,

Részlet a szerző Nigdina (Sehol-sincs-ország) című regényéből. Stubovi kulture Könyvkiadó, Belgrád, 2000

megbeszéltük, hogy a parkba a Mihajlo fejedelem utca felől, a főbejáraton át lépünk be, és a széles sétányon megyünk végig, hadd lássuk, mint fest a belgrádiak kedvenc korzója ilyenkor, azám!, de ott sehol senki, a Városi Könyvtárnál levő kronométer húsz óra nyolc percet mutat, hűvöskés az idő, jó, hogy Anna valami melegebb holmit hozott magának Újbelgrádból, elment, hogy megnézzze a lakást, és elhozzon egy pár nélkülözhetetlen holmit, Goran elutazott Valjevóba az övéihez, nagyon aggódnak érte, mondta, az utolsó autóbust csípte el, tudjátok-e, hogy semmiféle busz, semmiféle jármű nem közlekedik Újbelgrád felől tizenhét óra után, hallom Annától, mindenki fél átmenni a hidakon, alig-alig fogtam ki egy taxit, utána meg valósággal átrepültünk a töküres Branko-hídon, pedig nem is volt légiriadó, na, és a taxis elmagyarázta, hogy sohasem lehet tudni, mikor jut eszükbe a nyakunkba sózni azokat az átkozott rakétákat, már megbocsásson, kisasszony, hogy ilyen közönségesen fejezem ki magam, de hát tényleg átkozottak, mihez fogunk, ha lebombázzák hidainkat. Bizony jócskán pipás volt a taxisofőr, szemrevaló, fiatal ember különben, és csak úgy száguldozott a néptelen utcákon végig, egykettőre megérkeztünk, de – mesélte Anna – megvallom, nekem is nagy kő esett le a szívemről, amikor átértünk a hídon, megértem a taxist, sose lehet tudni, mikor kezdenek potyogni a lövedékek.

Hogy a bérautósnak mennyire igaza volt, arról Anna meg én nagyon hamar meggyőződünk, no, de amíg a kalemegdáni körsétányon, Toma Roksandić Ribar szobra környékén tekeregve, a sötétben, melyben mind könnyebben tájékozódunk, itt-ott még akadt egy-két járókelő, és azok is éppúgy szedték a lábukat, mint mi ketten, pedig hát a Kalemegdán – az park, ahol sétálni szoktak, na, de akkor aztán, amikor kiértünk a főútra, a Nagy sétánynak a Száva felőli szakaszára, a déli égbolton egy óriási, narancsszínű gömböt pillantottunk meg, ahogyan zuhantában hatalmas tűzfénnyé lobban, majd kisvártatva hallatszott a robbanás is, hogy beledöndültek a kalemegdáni katakombák, rengett a föld a talpunk alatt, amikor futólépésben a sétaút korlátja felé vettük az irányt, amarra messzebb pedig egymást követték a detonációk, eltalálták a kerozinraktárat, állapította meg a közelünkben egy férfihang, de nem fordultunk meg, hogy lássuk is, kicsoda, és csak ekkor szólaltak meg a riadót jelző szirénák, na, megint lóvá tették a mieinket, szólalt meg ugyanaz a hang, hiába, magasan repültek, a radarok nem tudták befogni őket,

látják, mennyire elkéstek a riadóval, borzalmas tűzvész tört ki, folytatta az előbbi hang, Anna meg én hallgattunk, alattunk folydogált a Száva, a hatalmas víztömeg némán áramlott tova, meresztettem a szemem, de a homályban nem tudtam felfedezni azt a választóvonalat, amely mindig is kirajzolódott azon a helyen, ahol a Száva a Dunába ömlik, vagyis a torkolatnál magánál, ahol a Száva melegebb és puhább vize egyesül a Duna hideg és ridegebb vizével, erre szokta a volt férjem mondani, hogy rajtam kívül senki az égvilágon nem látja azt a vonalat, mert én képzelvek, de végül aztán meggyőződött, hogy mégsem fantazialok, mert maga is fölfedezte egy gyönyörű, áttetszően ragyogó júniusi napon, egyik szokásos esti sétánkon, nem emlékszem, a hatvanas években jártunk-e még, vagy már a hetvenes esztendőkből, nem tudom, elég az hozzá, hogy most, ebben a pillanatban, arra lent délen mintha pirkadóban volna, mert a tűz erősödik és mind kiterjedtebb, sárgásan vörösülő lángoszlopok nyaldossák az eget a füst fekete béklyóiban. Mi ez, kértem Annától, mintha ő tudhatná, mi az, ami még csak nem is hasonlít egyetlen eddig támadásra sem Belgrád ellen, biztos vagyok benne, hogy nem hasonlít, márpedig annyi volt belőlük ebben az évezredben, bolgár is, török is, osztrák is, német is, és a szerbek mindig a védelmezők között voltak, százharminchét rombolást jegyzett föl a történelem, de ami most történik velünk, alighanem a förtelmes rombolások fejezetébe kerül, azok közé a logikátlan, értelmetlen dúlások fejezetébe, amely a küszöbönálló új évezreddel talán magától le is zárul. Ezek a lövedékek mintha valamiféle pokoli színjáték kellékei volnának, el sem ér a tudatunkig, hogy a kalemegdáni sétányról mi a saját városunk felperzselését szemléljük, folytatja az ismeretlen hang, ki lehet ez az ember, dohogok magamban, szeretném, ha eltávozna, tágulna innen, noha olyan gondolatokat fogalmaz meg, amelyek közel állnak hozzám. Kikönyökölközök a korláton, fölötte vagyok a nagy folyók sötét térségeinek, Újbélgárd épületeit látom, körvonalai villódzását a tűz délről érkező, félelmetes, erős visszfényében, vöröslik bizony az Avala meg a hegyaljai falvak felől is, mi minden éghet ott, egy pillanatra behunyom a szemem, és hirtelen felképzik előttem a hajdankori világ, képek elevenednek meg, Veljóm, a régi metszetekről, a Dunán evezős bárkák meg harci gályák ereszkednek lefelé, rengeteg van belőlük, a gályákon katonákat látok, hatalmas számszeríjakat ajzanak, és tudom, hogy ezek az íjak égő nyílvevesszők

kilövésére szolgálnak, ezekkel árasztják el a várat, hiszen időtlen idők óta mindig is a tűz szolgált a pusztítás meg a fenyegetés eszközéül a háborúban, amott, egy másik hajón, kőgolyóbisokat raknak halomba, az evezős gálya – nehéz hadihajó – a torkolathoz közeleg, odafekettelik a pusztá, ingoványos szerémségi part, a golyóbisokkal a fellegvárat meg a kapukat fogják törni, ugyan mikori, talán a XII. századból származhat ez a jelenet, amidőn a bolgárok – Nándorfehérvár akkori urai – meg a várat bevenni akaró magyarok között zajlott az a híres csata, amelyben a magyarok a világon elsőnek vetették be létrahajító gépeiket – az úgy ment, hogy a kampós lajtorjátak a hajókról vetették a várfalakra, azok ott fennakadtak, s a magyarok nagy fürgén megmászták a várat – amely később, a török időkben, a Kalemegdán nevet kapja –, eközben hullottak is persze, de hát ki törődik az elesettekkel, ki törődött velük valaha is, lényeg, hogy süvitenek a tüzes nyilak, becsapódnak a golyóbisok, lángol a folyó tükre, az emberek jajveszékelnek, maga jól van, érdeklődik felőlem halkan Anna, a keze egészen hideg és nyirkos lett, igen, jól vagyok, meglehet, a tűnt idők forgószelébe izzadtam bele, amely a szemem előtt kavargog, hebegem, nem tudom, hol vagyok, menjünk, indítványozom, megtörténhet, hogy jótevőink ma este beváltják ígéretüket, és rávetik magukat a hidakra, mondja Anna, majd újra megragadja kezemet, amelyet az előbb kivontam az övéből, odanézzen, súgja az égre szegezett tekintettel, odanéztem, s látom ám, hogy magasan a fejünk felett, valahogy lassan, egy fényes pont siklik, körülötte – nekünk legalábbis úgy tűnik – légelhárító gránátok robbannak, villannak, semmit sem bírnak neki, szólal meg az a bizonyos, még mindig a közelünkben levő férfihang, nagy magasságban repül, lőtávolon kívül van. Anna és én földbe gyökerezett lábbal állunk, és a szemünkkel kísérjük a mozgó pontot, tán csak nem fogja pont most célba venni a hidat, amely úgyszólván kartávolságnyira van tőlünk, a Kalemegdántól a hídig még háromszáz méter sincs légvonalban, aha, reszketek, s nem is tudom megállítani, amott meg bebeszélem magamnak, hogy milyen jó idegeim vannak, ugyan, reszketek, mint a nyárfalevél, és Anna is remeg, de a világító pont észak felé távolodik lassan, pedig igazában nagy sebességgel röpül a Fruška gora felé, Újvidéket célozta meg, vélekedik a férfihang, legyen már vége egyszer, a világos pont átsiklott Zimony felett, és eltűnt a messzeségben.

Menjünk, mondom Annának, egészen megdermedtem, lépni is alig tudok, hát, sokáig ácsorogtunk a mellvédnél, meg aztán hideg is van, feleli, ja, hideg, ennyi tüzelés ellenére, mondom, a hangom ridegen koppan, azért is fázunk, ettől a nagy fene tüzeléstől, tódítja Anna, visszatérünk az ösvények jótékony homályába, a szemünk hozzászokott a sötéthez, talán azért is, mert most már nem olyan sűrű, a lángba borult ég fénye idáig, sőt a Kis-Kalemegdánig is elér, már elhaladtunk a Cvijeta Zuzorić Műcsarnok mellett, nem tudom, ki állítja ki munkáit ezen a héten, tavaszi álmukban illatoznak a fenyők, akárcsak a zsenge fű, az állatkert felé vezető járdán ereszkedünk, amikor váratlanul felbőgnek az oroszlánok, kórusban huhognak a baglyok, sőt a sok madár szárny-suhogását is hallani vélem, ugyan mit gondolhatnak az állatok rólunk, az emberfajta örülségeiről, morfondírozik Anna, alig hallom, elhagyjuk a Kalemegdánt, és betérünk a Gospodar Jevrem utcába, most már közel vagyunk, nem tudom, észrevette-e, hogy egyetlen macskát sem láttunk sehol, még macskák sincsenek az utcán, amikor légiriadó van, már hogy is láthatnánk őket ilyen sötétben, elbújnak, válaszolom, no, megérkezünk a lakásba, csöng a telefon, Goran jelentkezik, azt mondja, órák hosszat hívogat bennünket, aggódott is eleget, hogy senki sem vette fel, nem tudja, mi történik velünk. Elmagyarázom, azért is mentünk el, hogy lássuk, mi történik velünk, vagyis hogy Belgrád bombázását néztük a kalemegdáni Nagy sétányról, pontosabban arról a helyről, ahol mintegy kétezer évvel ezelőtt Flavius híres IV. római légiója gyakorlatozott, azok, akik fölépítették és megerősítették Singidunum várát, a mai Kalemegdánt. Mi is, a két nő, mondom, ott gyakoroltuk a lövedékek megfigyelését, az egyik narancsszínű gömb alakot öltött, mielőtt felrobant, a másik elment Újvidék felé. Az már telibe trafált egy csomó kőolajtartályt, mondja sötéten Goran, Újvidék lángban áll, most mondta be a rádió. Elszörnyedve hallgatok, tehát az alatt az idő alatt, amíg mi a parkból, szaporán szedve a lábunk, hazaértünk, a rakéta, a maga látszólag komótos tempójában már Újvidékre ért, és oda pottyant, ahová pottyannia kellett. Még jó, hogy hazamentem Valjevóba, mondja Goran, a mama, szívbeteg léte, már magánkívül volt aggodalmában, s kérdés, hogy holnaptól kezdve egyáltalán lesz-e városközi buszközeledés, a sofőröknek nemigen akaródzik vállalni a kockázatot, egyébiránt pedig most majd én aggódok kettőtök miatt, mivel olyan előszeretettel kuj-

torogtok éjszakai riadók idején, ezt nem is említettétek az este, elnevetem az ügyet, elköszönök Gorantól, s átpasszolom Annának a kagylót, ne aggódj értünk, Goran, vihog Anna is, elkalandoztunk egy kicsit, máskülönben biztonságban vagyunk, újbelgrádi mélyhűtőmből elhoztam a túrós és meggyes pitét, két hete a nénikém küldte Nagybecskerekéről, az ő pitéje tökéletes, a konyhaművészet remeke, tőle tanultam meg sütni-főzni, á, de hát ő ebben utolérhetetlen, mivel nem vagy itt, nagy kár, hogy nem kóstolhatod meg ezt a kalácsot, mondogattam is a nénikémnek mindig, hogy ha cukrászdát nyitna, meggazdagodna belőle, te vagy az én gazdagságom, szokta mondani ilyenkor, bizony, Goran, a nénikém nevelt fel, miután a szüleim meghaltak, ő virrasztott az ágyam mellett, mert beteges voltam, most meg nézd csak, milyen hálátlanul viselkedem, önző kutya vagyok, haladéktalanul jelentkeznem kell neki, hiszen a nénikém, holtbiztosan, újbelgrádi lakásomra telefonálgat, én meg itt vagyok, s amíg ő beleőrül az aggodalomba, én lazítok, nahát, szégyen, gyalázat!, most akkor tegyük is le, szia, Goran, hívom Nagybecskereket.

Éjfél múlt, Veljóm, szombat van már, március 27-e, az a nap, melyről az iskolában azt tanultuk, hogy jelentős dátuma történelmünknek, bizony, nem akármilyen nap volt ez az 1941. március 27-e, amikor egy tisztí összeesküvés meg utcai tömegtüntetések után – a kommunistáknak nemigen volt kanaluk ebben az összeesküvésben, később azonban kisajátították maguknak mind a katonatisztek, mind pedig a tüntetők győzelmét, a kommunisták már ilyenek, szeretnek kisajátítani, ezt most meg merem vallani, mindenekelőtt magam miatt –, no, szóval, mindezek után megbukott a kormány, amely két nappal korábban megneemtámadási szerződést kötött a Jugoszláv Királyság nevében a hitleri Németországgal. „Inkább a háborút, mint az ilyen békét!” – harsogták a tüntetők, és nem telt bele egypár nap, a háború ki is tört, a németek lebombázták Belgrádot, és ezek a bombák, most az egyszer engeddd meg, Veljo, hogy patetikus legyek, s mellékesen ne jegyezd meg, hogy a fellengzősség egyáltalán nem áll jól nekem, igaz, hogy nem illik hozzám, ezek a bombák azonban teljesen tönkreverték, ízzé-porrá zúzták gyermekkorunk nyugalmas világát.

Megyek aludni, Veljóm, Anna már ágyba bújt, igazán jólesik, hogy itt van, remekül megértjük egymást, ma este pedig mindketten, a két

kalandornő, fáradtak vagyunk. Ez a harmadik bombázás, amit megértem Belgrádban, kettőt gyerekkoromban, a németet meg a szövetségesekét, s öregségemre ezt a mostanit, melyet a NATO-erők hajtanak végre, három bombázást a levegőből, mindegyike sok napig tartott számtalan bevetésben ismétlődve, ez, ötvenöt éves koromhoz képest is, túlon túl sok, mostanra torkig vagyok mindannyiukkal, és ezért sietek az álmok birodalmába, remélem, hogy ebben a kellemes országban nem látogat meg ezen az éjszakán is az a kellemetlen jelenség, amely a kollektív tudatalatti mélyrétegeiben lapul.

BORBÉLY János fordítása

ORNAMENTE DER BOTSCHAFTER // : [A KÖVET DÍSZÍTÉSE]

KERÉKES LÁSZLÓ

A neki megadatott világűr, meghatározott értelemben, örök időktől fogva már a hasadékdarabjaiból állott össze. Az utolsó előtti háború után született. Egy középütt függönnyel kettéválasztott tanteremben. Történt ez Bácskában, a Nagy határ közelében. A szülei, a háború után kurzuson kiképzett tanítók, a függöny mögött laktak. Így tehát, pontosan a bölcsője melletti falon függött Tito marsall arcképe. Közte, és a javából enyészetnek indult, néhai kir.-cs.-i iskolaépület között is, persze, létezett egy simán kikövetkeztethető kapcsolat.

Talán éppen ezáltal merültek fel később, az egyébként mélységesen hívó apja nehézségei a haladás avantgárdja konkrét diktátumával; de szüntelen arra törekedett, nehogy a pártja ellenségeként legyen stigmatizálva. Az anyja és a nagynénje háború előtti, szinte évenként újra és újra átalakított, illatos szőrmebundákat viseltek az eredetük, azaz a végleg elvesztett hátterük egyetlen emlékeként. A többiekkel egyetemben jugoszlávok voltak, de nagyobbára magyarul beszéltek, miközben körben járó játékvonatokat küldözgettek nekik korabeli szeretetsomagokban – hogy játszhassanak – a mindkét Amerikában és a jövőbeni EK államaiban szerteszéledt rokonaik.

Már gyerekkorában kijelentette, hogy belőle egyszerűen nem lesz indián, hanem művész. Náluk ugyanis előtte még senki sem volt művész. Az anyja a szívéhez kapkodott. Attól kezdve ujjal mutogatott az árookban részegen heverő költőikre és a festőikre. Az élet egy folyam, ismételve vég nélkül.

Amikor a nagynénje egyszer kerek perec megmondta, hogy „azok, akik a túlvilággal kokettálnak, a kezdet kezdetétől fogva sajátos jegyeket hordoznak magukon”, megértette az összefüggést, a félelem megismerésre ígérkező motorikája, a visszafogott kétely vetítette jövőkép, meg az elmúlás ténsyszerűsége között. És azt is, hogy a metafizika, a konceptuális elképzelések érzékeny feloldási rendszereként, feltételelesen csak a művészetben lelhető meg.

LÁTOGATÁS A RECYCLING MEMORY MÓDSZERÉT GYAKORLÓ HALOTTAKNÁL

Bauhaus Dessau

Létezik egy pontosító, madártávlatból készített fényképfelvétel, amely Kerek László és Moholy-Nagy László, Necropolis Attiliensis-beli látogatásának eredményeit örökíti meg. Mohol falu közelében, a Tisza egykori árterületén fekszik Attila állítólagos sírhelye. A számos kísérleti ásatás ellenére, a lényegre rejtegető lokalitást eddig mégsem sikerült meglegelni.

Dangerous Reincarnation

Egy szerető, a „földfelület színpadának” repedéseiről és az éles kés iránti fogékonyság veszélyeiről beszélt. Nemsokára éppen az szűrődött a szívébe. Akár az újszülött, feküdt meztelen a vágás okozta seb nyílásával a mellén, a kórház pincéje valóságának rozsdamentesen csillogó boncolóasztalán. Mivel az adott pillanatban szinte hozzátartozó nélküli volt, nekem kellett a plasztiktestet a rendőrgyűnők előtt azonosítanom, és mint művész, bizonyítékul egy dokumentumot a kézjeggyemmel ellátanom. Fájdalmas bánatom elvakultsága ellenére, attól kezdve egy furcsa sugallat nyomán tekintette a mesterségesen életben tartott rendszer összeomlása elé. Viszont még nem tudhattam, hogy mára már – jócskán magam mögött az újrafelosztott tér jövőjének előérzetével – a Semmi kirendeltségének rétegei között fogok úszni, ahol az ideiglenesen hálás művészet médiumának, az önpusztító nyomtalanság szépségével muszáj hatnia.

Minimal Life

A nyolcvanas évek elején az unokabátyám is öngyilkosságot követett el. A nadrágszíjára akasztotta fel magát. Tartalékos tisztként, a szekérből elővett rohamsisakjával a fején. Másokhoz hasonlóan neki is, minden hétvégén amerikai, szovjet és egyéb helikopterekről volt kötelessége álmodni. Lévéen, foglalkozásából eredően, az eltűnés tehetséges technikusa, ennek folytán az épülő lakóháza emeleti szintjének betonlapjára fehér világítófestékkel helikopterek fogadására alkalmas, szabályos landolóhelyet képezett ki.

Head Protection Ready Made

1994-ben rozsdásodó bádogból néhány különleges, kisebbfajta televíziókészülékkel ellátott sisakot készítettem. A beépített tévékészülékek elektromos vezeték által, a villanyhálózatra kapcsolva működtethetők. Emellett más módon, a mozgás szabadságát biztosító, a zsebben elrejthető szárazelemekkel is. A paradoxálisan a vízfejűségre utaló, s a hordozóik fejéhez szinte szervesen hozzáépülő objektumok, valójában „a fej toldalékának” tekinthetők. A testmozgás következtében, persze, az adás vételében rendszerint zavarok állnak elő, melyek az elektronikus kép jellegzetes hibáiként jelennek meg. Az újonnan előállt európai helyzet alakulására rájátszó alkotói megnyilvánulásaim eszköztárába tartozó, s a dadaizmus / Fluxus tapasztalatát is magában foglaló felszerelés, a sisak, immár a performance-aim jellegzetes tartozékává lett. > > Részletesebben az interneten (Television-Helmets):

www.geocities.com/laszlokerekes

Rekonstruált betűk

Egy helyi művész felcserélte a periféria és az egyetemes meghatározottságainak jelentéseit. Mivel a vizuális költészetet már az őskorban felfedezte, akárcsak a környezete, idővel tele lett a rák metasztázisaival. Annak ellenére a kíváncsi szakemberek váratlanul Párizsba hívták, ahol a kísérleti kezelés következtében teljesen kihullott a haja. A programatikus frizurával szembeni ellenállás kifejezéséhez, jó előre engedve a megelőzés logikájának, egy Browningot dugott el a párnája alá. Mivel

az egységes egész teljességét célzó új hálózatban eleve egészen más betűk uralkodnak, mint a múltban, így nincsenek utóbb olyanok sem, akik egyáltalán emlékezni tudnának az elsüllyedt kontextus parókáinak kinézetére. Neki pedig, akinek fájdalomra és részvételre kényszerítették a lelkét, képernyő nélkül, direkt a mennyekből kellett tehetetlenül végignéznie, amint náluk lent, ismét különbözőképpen értelmezett háborúkat folytatnak.

Remix @ homeland.net

A nagyapám sose hallott a The Beatles együttesről és hasonlókról. A cséplőgépeibe belesüketült, a baleseti jegyzőkönyveken túlmenően nem szerezhette tudomást a meditáció hasznosítható szükségességéről. Gyerekkoromban láttam a munka, a pálinka és a nap hatásának következményét: láttam ugyanis, amint egy asszony beleesik a zakatoló zúzda torkába. Mire a gépszíjat sikerült lerángatniuk a lendítés áttételeiről, a cséplőből csak az asszony véres testrészei kerültek elő. Nagyapám a hetvenes években hagyta el a világát. Még meg tudnám találni, hol állt a valamikori háza.

Reakciós biokémiai folyamatok

Közel három évtizede annak, hogy a mostani jelenből egy immár alig visszaidézhető fordulat következett be a szellemi látásmód területén. Egy ismerősöm megkísérelte – végül is teljes sikerrel – a kulturális határok spontán túlszárnyalását. Általánosan elismert jelképekkel vegyített, de saját maga kifejelesztette metanyelvi képességgel puhatolta ki a képletet, az illúzió megvalósulásának lehetőségét. Amikor elérte az üresség fennkölt tudatát, rászánta magát, a fondorlattal ösztönzött anyagtalanság állapotával is, egyenes vonalon járva összetalálkozni. A tükrébe szegezve pillantását, „a mulandóság ikrei megsokszorosodott ábráit” vélte megjelenni. A honi bolygó Bábelje befelé szűkülő gyűrűjének övezetéből való kitörése érdekében kékkövet ivott a szőlőjük budárházában. Ott pedig, az évszak folytán senki más nem tartózkodott a közelben, mert mint egykor a sejtelmes jégkorszakban, terméktelen tél volt.

Változások üzeme

Layer 1) Az egyidejűség és az energiavándorlás jelei egy családi kriptát mutatnak, melyet réges-rég feldúltak az ékszer és az aranyfogakat fosztogató sírablók. A temetőt is felszántják majd. Az érték meggyőző erejű formái átalakulásának jelei azonosíthatatlanok lesznek. A nyelv pedig elérvénytelenedik.

Layer 2) Az egyidejűség és az energiavándorlás jelei egy családi kriptát mutatnak, melyet kronológiai számítással töltöttek fel a növekedés és a hatalom törekvei. A temetőt újraépítik majd. Az érték meggyőző erejű formái átalakulásának jeleit az előtérbe helyezik. A nyelv pedig láthatatlanná válik.

(Az alkalmilag közlésre kerülő pszeudodokumentáris írásaimat nagyjából *A visszaverődés barlangjai* című, a triviális média- és reklámyelvi kódokra építő alkotói programomba tudnám besorolni. Jobban mondvá az 1988 óta tartó, tizenkét évi berlini tartózkodásom alatt fródott, s a művészi munkám infrastruktúrájához készített jegyzetekből válogatva alakultak ki. A motívumaiknak van köze a valósághoz is, de csak a fókuszuk alapfokán kötődnek az élettörténetem hiteles elemeihez. Az eredetileg német publikálásra készült írások magyar változatát 2000 novemberében véglegesítettem.)

A PARTE

MILICA MIĆIĆ DIMOVSKA

Vera Tomić levéltárosnő átment a Milovan Vidaković utcán, majd befordult a Skerlić utcába, ahol is megpillantotta a napokban megnyitott Schooll márkabolt kirakatát, és akkor arra gondolt, milyen nagyszerű, hogy végre van a városban egy üzlet azok számára is, akiknek valami gondjuk van a lábukkal. Azután a Pašić utcán keresztül kiért a Svetozar Marković térre, ahol az az épület áll, amely már harminc éve a munkahelye.

Egy hete halt meg a férje, és ő most először lépett be ebbe az épületbe mint özvegy. Ma járt le a szabadsága, amely a családban történt haláleset okán járt neki. A temetés napja, azaz kedd óta volt szabadságon, péntekig. A szombat–vasárnap különben is munkaszüneti napok.

Az elmúlt hétfőn, ez idő tájt, azaz reggel nyolc óra körül még minden rendben volt, élt az ura, még csak beteg sem volt, délután négy órakor meg egyszer csak összeesett, kiesett a kezéből a sör, nem is tört el a pohár, csak a sör ömlött ki, és szétfolyt a szőnyegen. Ő éppen egy barátnőjével beszélgetett telefonon, és ekkor beleszólt a kagylóba: „Várj csak, megnézem, mi van Tošóval.” Nem tette le a telefont, és a barátnője, mint később kiderült, csak beszélt, beszélt tovább a semmibe, amíg Vera Tomić megpróbálta fölemelni a férjét. Amikor látta, hogy az nem kap levegőt, és csak a szemeit forgatja, kiszaladt a folyosóra, áthívta a szomszédokat. Ők aztán telefonáltak a mentőkért, de akkor már késő volt. A férje meghalt, s ő azzal a gondolattal jött most munkába, hogy valami egészen hihetetlen, és ugyanakkor közönséges dolog történt vele.

A munkahelyére visszatérni nem esett nehezére, mert otthon minden szempontból rosszabbul érezte magát. Ott mindenről a férje jutott az eszébe, aztán meg menekült a gyerekei elől is, akik már az örökségen veszekedtek, azon, hogy melyiknek mi jár, és hogy aki az anyjával marad, annak joga van-e az egész lakásra.

A folyosó lépcsőjén, ahogy ment a levéltár irányába, Vera találkozott a kifutólánnyal. Az részvétét nyilvánította, melegen átölelte, és háromszor arcon csókolta; könny volt a szemében. Neki magának ezzel szemben mintha csődöt mondtak volna a könnymirigyei. Azért valami szipogásfélével mégiscsak sikerült eleget tenni az illendőségnek, és ezek után a lány leszaladt a lépcsőn, hogy széthordja a postát.

Az osztályon a kollégákkal való találkozás várta. Nem tartották különösebben szorgalmas munkatársnak. Éppenséggel azt beszéltek, hogy a munkáját nem végzi rendesen, a fiókjai tele vannak a feldolgozatlan anyaggal. Bár azt mindenki elismerte, hogy az irodája rendkívül hangulatos, mert rengeteg benne a virág. A szobája egyik sarkát, ahol a fal és az ablak között egy rolós irrattartó szekrény áll, amelynek rossz a nyitószervezete, és ebből adódóan nem használják, teljes egészében kaktuszok, filadendronok, fikuszok és pálmák uralják, és egy terjedelmes futó is terjeszkedik ott, már egészen a mennyezetig fölkapaszkodva.

Amikor Vera Tomić beért a folyosóra, a kollégák körülvették, és egymással versengve juttatták kifejezésre együttérzésüket a történetek kapcsán. Egyesek az egészsége felől érdeklődtek és bátorították: „Ki kell hogy bírjad, most minden egyedül tőled függ” – és így tovább –, mások az elhunyról beszéltek nagyon kíméletesen: „Milyen jó ember volt, a városban mindenki ismerte Tošót, mennyi emberen segített, milyen önzetlen volt.” A szavakat mintha abból a gyászbeszédből vették volna kölcsön, amelyet az elhunyt kollégája mondott a koporsó mellett.

A fent említett részvétnyilvánítások után némileg csitult a hangulat, pillanatnyi csend állt be, és ez mintha feszélyezni kezdte volna az embereket. Vera ekkor ezekkel a szavakkal sietett a segítségükre: „Nagyon köszönöm, még egyszer köszönöm, hogy együttéreztek velem, meg a táviratokat is, mindet megőriztem.” És mivel úgy érezte, mintha a viselkedése nem egészen felelne meg az elvárásoknak, még hozzátette: „Még mindig nem tértem magamhoz egészen, nem tudom összeszedni

magam, minden olyan hirtelen jött. A férjem . . .” Itt elhallgatott. Azt gondolta: „Most biztosan sírva fogok fakadni.” De nem fakadt sírva.

Bement az irodájába. Levetette a kabátját, fölakasztotta a fogasra, aztán leült a székére, és az asztal alá csúsztotta a lábát. Kicsivel később föltekintett az asztal alsó részén egy erre alkalmas rekesz szélére.

Sokáig mereven bámult a falra, valami akvarell volt ott üveg alatt, úgyhogy összemósódott a szemben lévő falról a visszatükröződés meg az öreg, roskatag, fákkal körülvett tanya képe, amely a festményen volt látható. A fákról eszébe jutottak a virágai. Odanézett a sarokba, ahol álltak, és látta, hogy a föld nem száradt ki a cserepekben. Valaki öntözte a virágait, amíg ő nem volt bent. „Igazán szép tőlük”, gondolta magában.

Hozzáfogott kiszedegetni a fiókokból mindazt, ami kell, hogy folytassa a munkáját, ott, ahol a múlt héten abbahagyta. Hirtelen megállt, „ó, istenem!” Micsoda borzasztó egybeesés, éppen egy parte volt soron. Egy bizonyos Dimitrije Frušić nevezetű itteni születésű szerb embernek a gyászjelentése, aki Triesztben élt, orvos volt, és az ottani szerb iskola igazgatója. A feleségét Jovankának hívták, született Lučić. „Vajon tudja-e valaki, mennyivel élte túl a férjét? És egyáltalán: ki lehetett ez az asszony?”, töprengett Vera Tomić. A parte olaszul volt, így a Jovanka név helyett *Giovannát* írtak. Ezt le kell fordítani, regestát vagy rezümét írni, rávinni a katalóguscédulára. Előbb azonban, határozta el, leméri, milyen méretű a parte. 24X30 cm. Itt egy fénykép is, a kórház, amelyben a megboldogult Frušić dolgozott. A fénykép mérete a szokásos: 10X18. Azután beírta a gyászjelentés és a fénykép ajándékozójának kereszt- és vezetéknevét: Ljubomir Durković Jakšić. Az ajándékozó is meghalt már, nem túl régen. Külön rovatokba kerültek a szignatúrák, amelyek a tárolódobozok és a leltártárgyak számát jelzik. Mint kiegészítő adatot beírta, hogy Frušić doktor és neje 1833-ban vendégül látták Vuk Stefanović Karadžićot.

Töltőtollal írta az adatokat a leltárkönyvbe, szép, apró betűkkel, a kézírása tiszta volt és egyenletes. Beszámozta a gyászjelentést, aztán a számot rágépelte a katalóguscédulára. Már csak a rezümé maradt hátra.

„Vajon hány éves lehetett ez a Frušić, amikor meghalt”, töprengett magában. 1798-ban született. Kivonta ezt a számot a halál évéből, és azt kapta, hogy Frušić doktor negyven évet élt.

„Milyen keveset”, gondolta. Az ő férje majdnem megérte a hatvanadik születésnapját. Furcsa mód azonban a születése dátuma sehogy se jutott most az eszébe. A sokk, amelyet átélt, úgy látszik, amnéziássá tette. Úgy tűnt neki most, hogy az emlékezete is valamiféle katalógus, amelyben szignatúrával kell ellátni minden tételt, hogy elő lehessen keresni, ha kell valami.

A férje születésnapjával sehogyan sem tudott zöld ágra vergődni, eszébe jutott azonban valami más: a fehér törülközők, amelyeket a temetésre kellett vennie. Hat törülköző, nagyok. Mit csináltak azokkal a törülközőkkel, hova tették őket, fogalma sincs. Ráterítették volna a koporsóra, nem, azon virág volt, talán a fejfára... vagy valakinek a karjára tűzték... minden összekeveredett benne megint...

Öntudatlanul kocogtatni kezdte az asztalt a vonalzóval, és ekkor kopogást hallott az ajtón. „Szabad”, mondta. A főnöke lépett be, a részleg vezetője. Rögtön letette a vonalzót az asztalra, és a helyzetnek megfelelően nagyon szomorúra igazította az arcát.

A részlegvezető kezét fogott vele részvéte jeléül. A részletek felől érdeklődött: „Hogy történt az eset?” „Nem tudom, nem tudom, még mindig nem tudok magamhoz térni”, mondta. „... Úgy volt, hogy telefonon beszélgettem az egyik barátnőmmel, azzal, aki ismeri az ön feleségét, azt hiszem, hogy az ő unokahúga rokonságban van az ön feleségének az unokahúgával (jaj istenem, hogy összekomplikáltam ezekkel az unokahúgokkal, villant át az agyán), és akkor az én párom egyszer csak összeesett, hát nem szörnyű, ennyi az élet...” A szeme sarkában könnyek jelentek meg, amit megkönnyebbüléssel vett tudomásul.

Az osztályvezető mintha kényelmetlenül érezte volna magát. Feszengve ült a szemközti széken. Valamilyen papír volt nála, amely alig észrevehetően remegett a kezében.

– A sors, ez a sors, más magyarázatot nem talál az ember az olyan borzalmas dologra, mint a halál – mondta, és bólogatott hozzá. Idősebb ember volt ő is, az egészsége sincs rendben, de ezzel nem akart terhelni másokat.

– Szüksége van esetleg segítségre? – kérdezte.

– Segítségre? – ismételte meg az utolsó szót, nem tudván hirtelen, mire gondoljon, talán van valami segély, amit az özvegyeknek szoktak

folyósítani, de nyomban el is vetette ezt a lehetőséget; a levéltár rosszul áll anyagilag.

– Valaki esetleg helyettesíthetné, amíg . . . – itt megállt, mint aki nehezen kap levegőt. Az irat, amelyet a kezében tartott, tulajdonképpen az asszony nyugdíjaztatására irányuló indítvány volt, csakhogy ezt nem volt szíve most közölni vele.

– Ne . . . , nem szükséges – mondta az asszony. Nem tudta volna megmondani, mit is érez valójában, valószínűleg csak fáradt. Viszont nem felelt meg neki, hogy valaki beálljon a helyére, ő meg otthon maradjon a gyerekek között, a civakodásukat hallgatni napról napra . . . A részlegvezető körüljártatta tekintetét a szobán. A mennyezet magasságáig követte a futó indáit.

– Maga nagyon szereti ezt az irodát, ugye – inkább mondta, mint kérdezte ezt.

Csak a fejével intett.

Aztán fölállt, mivel a főnöke is fölállt, és kikísérte az ajtóig. Majd újból leült az asztal mellé.

Fellapozta az olasz szótárt, és a *c* betű alatt kikereste a *cordoglio* szót, amely az özvegy neve után a negyedik volt a gyászjelentésen. A jelentése mély fájdalom, szomorúság, gyász. *Della morte del suo marito*, ez szótár nélkül is érthető. *Demetri Frussich, dottore in medicina . . . Avvenuta*. Talán az *avvenutó*ból. Jövetel, eljövetel. Sőt, az Úr eljövetele. Vagy az *avventurá*ból.

„Boldogság, kaland”, mormolta. *Stamane*. Reggel. *Alle ore 4*. Aztán visszatért az *avvenuta* szóra. Biztosan az *avvenire*ből van, amelynek történi, megtörténi a jelentése. *S. Spoglie* . . . Első jelentése kígyóbőr, a második: tetem, holttest. A harmadik: páncél, hadizsákmány. A negyedik: avar.

„Milyen furcsa ez az egész”, töprengett. Aztán meg azt írja itt, hogy *spoglie mortali*. Ezt egyszerűen „földi maradványok”-nak fordította.

Úgy tűnt neki, máris túllépte egy rezümé terjedelmét.

Kinézett az ablakon.

A parkolóban néhány élénk színű autó állt. Meg egyetlenegysötétkék. Ez a sötét autó most egyszerre lassan megindult az utcán lefelé. „Mintha valami láthatatlan kéz tolná, vagy csak képzelődöm”, töprengett.

CSEH Márta fordítása

ZSIVÁNY II.

Würtz Ádám emlékére

PINTÉR LAJOS

Január

Bennünk egy madár énekel,
éneke színes, szíves,
éneke édes, mint a méz.
Amely madár most égre kel,
lehull a fagyba, teste jég.

Február

Bennünk egy madár énekel,
éneke színes, szíves,
De künn a világ kín,
mondd, mi lesz, kismadár,
ha jön a jeges ár?

Március

Bennünk egy madár énekel,
éneke színes, szíves,
már nem csöpörész az eresz,
már nem pityereg a gyerek,
fölgédtek a szívek.

Április

Rügyet robbant Mátra, Pilis,
az április vidám, dilis,
bennünk egy madár énekel,
most bátor, égre kel,
tavaszi szél röpti.

Május

Bennünk egy madár énekel,
éneke színes, szíves,
aki figyel, mágus:
fűből, bokorból nyulat varázsol,
lődd le, vizsla vizslatja, húsa parázsol.

Június

Bennünk egy madár énekel,
éneke színes, szíves,
énekórán olyan pofont kapsz,
hogy a madár nem énekel,
szekunda, hallgatni kell.

Július

Most mint görögdinnyelé,
édes a napfény,
most mint törökméz, sárga,
kipörögnek a gyerekek,
mint napraforgószemek, a világra.

Augusztus

Rád nevet az iskolatáska,
de úgy, hogy más ne lássa:
megyünk, maradunk, kérdi.
Most még maradunk,
tízíg aluszunk, nincs apelláta.

Szeptember

Szeptember: csupa emlék,
most volt január nemrég,
ha újra ifjú lennék,
bennem egy madár énekelne,
szívemen kitelelné.

Október

Csupa vér az alkonyi ég,
rőt már a szőlő levele,
levendula lengő illata
járja ruhád át, hisz
csukva a kék ég ajtaja, ablaka.

November

Hóra ébred az ember,
hóra a költő: rím-ember,
tavaly is így volt: remember,
ládd, a világ: kör, embör,
a jövő is emlék, rimembör.

December

Bennünk egy madár énekelt,
éneke színes volt, szíves,
lehullt a fagyba, teste jég,
vagy égre kelt, úgy énekelt,
az ég tüzén most ég el.

MAI NÉMET PRÓZA

LELTÁRAMBÓL

HANSJÜRGEN BULKOWSKI

EGÉR

A jobb kéz az asztalon könnyedén, szinte súlytalanul fekszik az egéren.

Az egeret megfogták. Bal oldalról a hüvelykujj, jobb oldalról pedig a kisujj zárja körül. A három középső ujj fent az egér három gombján, mindegyik a maga csekélyke mélyedésében, ami a félrecsúszást akadályozza meg. A kéztő messze elől teljesen az asztallapon nyugszik.

Igen, nyugszik, de csak rövid időre, amíg a képernyőn az ablak fel nem épül, és vele együtt a mezőfelületek. Bennük pedig újra egy átlátszó, parányi mutató kéz. Inkább egy kis ökölre hasonlít, amiből felfelé a mutatóujj nyúlik ki. E kezecskét a számítógép, egy vékony vezeték és az egér összeköti a nagyobb hús-vér kézzel és arra vár, hogy az őt megmozdítsa.

A szem már át tudja képezni az asztalfelületi vízszintes mozdulatokat a képernyő függőleges felületére: mikor a test az egeret a hátulsó asztalélre tolja, a mutató kéz a képernyő felső részére nyilall, mikor a test az egeret maga felé húzza, a mutató a képernyő alsó részére csúszik.

Az egér keresgetve, szimatolgatva járja be az egész asztallapot. Kissé zavarosnak tűnhetnek e cikcakkos, ferdén le-fel, körben és sarkokban töredezett ide-oda mozdulatok. Félresikerült, egymást keresztező, céltalan utak kuszálódnak a sima asztallapon.

Ám a szem csak oldalszögből látja az asztalt. A képernyőre szegeződik, és itt akad épp elég dolga: meg kell keresnie a világító sarkocskát, a kis mutató öklöt pedig mindig az éppen aktuális mezőbe kell irányítania.

Váratlanul, úgymond helyből kipattanva surran végig az öklöcske a lapon. Majd valahol újra megáll ugyanolyan szilárdan s parancsokra vár. Ezek persze először a felhasználó fejében képződnek, még mielőtt a karon, a kézen, az egéren és a számítógépen keresztül a képernyőhöz jutnának.

Ha a mutatóujj a képernyőn megcélozta a kiválasztott fiókot, egy egérkattintással nyomatékosítható a kívánság. Egy világos, de egyben tompa, rezzenéstelen kattintásnyi zörej, és legyen bármennyire is hirtelen, akkor is tisztán hallható. Kettős zörej: a gomb megnyomása és visszapattanása rövid, különböző magasságú kattantást eredményez.

A kattintáshoz elég egy könnyű nyomás, lágy érintés, vagy akár egy ideges, illetve mérsékelt rángás. A gomb működtetéséhez nem sok izom szükséges, csak idegszálak, ahol visszaverődéses impulzusok kergetőznek ide-oda. Úgy tűnhet, hogy a nehéz hús-vér test egyre inkább szükségtelessé válik, felesleges lesz.

Az idegszálakkal átszőtt test mégis egy egészet képez. Az idegpályák nemcsak egy inger- és információháló, impulzusai átjárják lábtól a hajvégekig az egész testet.

Az sem csak ideg, amit a képernyő mutat. Az a világ keze, annak szeme, annak asztala s annak egere.

JEGYVÁLTÓ AUTOMATA

Olyan persze nincs, hogy ne adná el nekem a kiegészítőjegyet. De először be kell dobnom ötmárkásomat, tisztán hallani a fém pénz esésének lépcsőfokait.

Nem veszi be, mondja egy néni mögöttem. Miután az automata a kiadóreteszbe juttatja az érmét, utánanyúlok, a retesz befelé nyílik. Végül sikerül megmarkolnom, és gyanakvoan forgatom az érmét egyik oldaláról a másikra. Hamisítvány lenne?

Próbálja már meg még eccő, hallom hátulról. Szemmagasságban észreveszek egy fényesre csiszolt fémlemezt a bedobónyílás mellett. Ezüstösen csillog-villog, és felötlik bennem, hogy az ötmárkást egy ideig itt ide-oda dörzsöljem.

Újra beesik az érme, de nem olyan gyorsan és csörömpölve, mint első alkalommal.

Na lássa, kiált győzedelmeskedve a néni szorosan a sarkamban. Egy pillanatra teljesen elnémul a szerkezet. Mozdulatlanul állok vele szemben. Majd halkán zúgni kezd. Feszülten fülelünk a nénivel, hogyan kezd el susogni, csattogni, lármázni. Mintha a belsejében egy súlyos állóórát vonszolnának felfelé. Hirtelen valami belülről az oldalfalhoz ütődik, kettyen és elnémul. Minden erőmmel „üzletfelemre” összpontosítok. A jegy bármelyik pillanatban kieshet. Azonban csak egy érme koppan a reteszben, hallhatóan kisebb és könnyebb. Holott az eljárás eredménye, a kiegészítőjegy kiadása, hangtalan kellene hogy legyen.

A kiadóretesz plexiüveglemezén nem veszek észre semmit. Megtapogatom a belsejét, és felfedezem az érmét. De a behajló fedéllel a jegyet is vissza feltolom, és most még nehezebb mögé nyúlni, és a kartondarabkát kipiszkálni.

Közben a néni türelmetlenségében rajtam keresztül már élesre csiszolta pénzérméjét a fémlemezen. Örülök, hogy végre helyet adhatok neki. Egy pillanatra megkönnyebbülten állok a bádogárus mellett. Hálaérzettel teszem a pénzt és a jegyet a pénztárcámba.

De kinek köszönhetem meg?

EGY FILOZÓFUS DÉLUTÁNJA

JOHANO STRASSER

Wansinger leveszi szemüvegét és megdörzsöli a szemét, az ablakon át a tó felé tekint. Látja a sötét erdősávot, látja a fehér hajót lassan végighaladni a part alatt, látja a sápadtszürke égboltot. Itt? Itt? Pontosan így hallja, vagy legalábbis úgy hiszi, hogy hallja, majd arra gondol, hogy ő ezt csak gondolja, de vajon mit jelent ez az „itt”? Én csodálkozom, gondolja Wansinger – a csodálkozás a filozófia kezdete! – és arra számít, hogy számára most megvilágosodik valami, eszébe jut valami.

Wansinger tehát szemüvegét levéve csodálkozik, illetve játssza a csodálkozót, ki tudná ezt még ilyen jól csinálni, és egyszerre csak megszületik a „rálátás”, méghozzá egy jókora súlyú. „Én itt!” Eme tavon, dombos tájon májusfás falvakkal és lovakkal teli bekerített legelőkkel. Lucfenyő- és bükkerdők között: Én. Vajon gyökeret is enged már, és behálózák őt körös-körül göröngyöstül?

Észreveszi, hogy túl előresietett, hogy a tájracsodálkozás nyomban gyeplőt adott a kezébe. Tehát vissza a kezdethez. A sápadtszürke égbolt, a sötét erdősáv, a fehér hajó . . .

. . . Ami továbbúszott, most éppen balra tűnik el a látómezőből: Én vagyok egy helyen, és a testem egy helyen! S közben a hajó, először a hajóorr, majd a hajótest végig eltűnik, és utána csak az evezőcsapások nyomai maradnak a vízen, aztán már azokat sem látni.

„Kurt, itt vagy?”

A folyosón felesége felakasztja kabátját a fogasra, befelé tart, hallgatózik. Wansinger nem válaszol. Ül a homályos nappaliban, bőr karosszéke az ablak felé fordítva, hallja felesége hangját: „Kurt, itt vagy?” Mit jelent itt lenni? Itt van ő? Van ő egyáltalán e halk pillanatban?

Hallja feleségét a konyhába menni, mert elhiszi, hogy a hallható zörejek pontosan ezt jelentik: a nő a konyhába megy, bevásárlókosarát az asztalra teszi. Most kinyit egy fiókot, beletesz valamit. A kétely, gondolja Wansinger, egyáltalán nem olyan egyszerű. Szokásos esetben magától értetődő.

Húsz perc múlva négy. Mikor a hajó a túloldalra ér, húsz perc múlva lesz négy óra. Azóta, hogy Wansingert hat évvel ezelőtt nyugalmazták, és itt a tónál letelepedett, minden délután ebben a karosszékekben ül az ablak mellett, és mikor a hajó látómezejébe kerül, egyre gondol: húsz perc múlva négy.

A hosszú évek során nem mindig tartotta szemmel a hajót, mint ahogyan magát sem. Minden csak jel volt számára, ok az aggodalomra vagy a boldog várakozásra, gyorsan fellángoló és ismét gyorsan kioltódó gondolatoknak és érzéseknek kiváltója. Ha a hajóorr jobbról a látómezejébe úszott, feleségére gondolt, hogy nemsokára hazaér, hogy majd együtt teáznak és elmondják egymásnak, hogyan telt a napjuk.

Wansingernek nincs sok mondanivalója. Egy s más az újságból, egy-két telefonbeszélgetés és esetleg más erre érdemes. Mikor teljes csendben ül, mint éppen most is, érzi, hogy forog körülötte a föld, hogy a mozgása elakad és újraindul, gyorsul és lelassul. Hallja a hölgy lépteit odaát a konyhában, a hűtőszekrény halk flazsoletthangját, ahogyan a víz a csapból a forralóedénybe zúdul, először szinte pattogva, majd egyre halkabban zizegve. Most pedig a felesége a tűzhelyre teszi az edényt.

„Kurt?”

Hallja közömbös hangját, mint aki már választ sem vár. Ám Wansinger tudja, csalódást okoz. Mégha nincs is jelen, tanúsítania kell ittlétét. Feltámadó nyugtalanságot érez felesége érdes hangjában. Vajon meddig szabad választ elodáznia, hogy az megszűnjön válasz lenni? Megköszöri a torkát, és a kelleténél hangosabban kiált a csendbe: „Itt vagyok!” Mintha minden távolság megszűnne. Mintha közvetlenül a szívemen keresztül hatolna. Ezen el fogok gondolkodni, holnap ezen fogok elgondolkodni.

Ám később, mikor feleségével leül teázni, váratlanul kiszalad belőle: „Az imént, mikor a hajó jött . . .”

Megakad, kissé zavartan néz a feleségére, mert amit mondani akar, tulajdonképpen nem olyan dolog, amit teázás közben mesélhet a feleségének. Egy pillanatig teljes csend van. A hölgy csészéjét leteszi, felemeli a fejét, és a férjére néz. Nagy sötét szemei – micsoda szemek ezek – férje tekintetébe nyúlnak, egybefolynak, kitöltik a szobát.

„Igen, tudom . . .”, mondja a hölgy, és hangja mintha magasan fölé emelkedne. Teáscsészével a kezében, a csodálkozástól meredten, székeben egyenesen ülve Wansinger visszafojtja lélegzetét. Most!, gondolja, most!

Látja ismét a fehér hajót, keresztülúszik a szikrázó szembogárban, és az idő csendben áll vagy viasszaladt és vár egy pillanatot, majd folytatja útját a szokott irányban. Húsz perc múlva négy, gondolja Wansinger, de már nem tudja, miért is jelentős ez. Egyenesen ül, szeme a messze-ségbe mereng. Csészéjét szájához emelné, de kicsúszik a kezéből, s nagyon lassan szilánkokra törik.

MARGIT Mária fordításai

IKONOSZTÁZ A VILÁG VÉGÉN (I.)

Regénykenotáfium

DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV

Történetünk minden alakja és eseménye a képzelet szülötte, annak ellenére, hogy rejtélyes módon összefonódnak olyan személyekkel, akik valóban éltek, és olyan történetekkel, amelyek valóban megestek egy enyhén szólva is kegyetlen korban. Ezt az igaz fikciót, ezt a kenotáfiumot, a volt Jugoszlávia valamennyi áldozatának nyújtja át a szerző.*

D. J. D.

Az emberi lélek távoli ország, melyet sem megközelíteni, sem bebarangolni nem tudunk.

Hérakleitosz

Nincsenek másfélék, csak véres regék vannak.

Franz Kafka

A JEGES ÉJSZAKÁBAN

Prolóógus

Armagedon, a próféta, sok évszázaddal ezelőtt, borzalmas háborút jósolt, melyben mindenki harcol mindenki ellen, s olyan járványt, melytől megáll az ész. Armagedon ideje eljön, arra készülnek mindenek. Már fölsejlenek a hisztérikus próféciák meg egy álomszerű árnyjáték körvonalai. A próféta füle már hallja a népek tűzkeresztségéhez zászlót bontó légiókat – a hatalmas, félelmetes dübörgést, azt a bámulatba ejtő, zajos kavargást, mely olyan, mint az Úr harsonája a hadak felett. Az emberek

* *Jelképes síremlék azok számára, akiknek holtteste nem volt fellelhető (pl. a tengerbe fulladtak, csatában elesettek). (Idegen szavak szótára)*

úgy sereglettek vezéreik köré, mint a dúvadak: a szimatjuk után. S többé már senki sem volt képes elhallgattatni Arész zenebonáját, mely általános, véres háborúságba kergette a világot.

Az egész világon halálos sápadtság ömlött el. S többé senki sem tudott szembeszállni a fogait csattogtató vadállattal. Még az isteni bűnbocsánat felkentjei sem menekültek meg a felfordulástól és a megpróbáltatásoktól, mivelhogy az isteni elsötétülések idejében éltek. Amidőn az illat elillant a mezei virágból, amidőn a könyörületesség elszállt az emberből, akkor elszabadult az általános háború. A sötétségbe borult országban, ahol szélteben-hosszában az ördög és pribékjei járták boszorkánytáncukat, a jónak és a rossznak többé nem volt semmi értéke, még rituális értéke sem. A zsarnokság, a részekre szakadás bomlásfolyamatában, szörnyű bűzt árasztott. A hideg csontig hatolt. Az inkvizíciós alkímia új meg új koholmányokat agyalt ki, miközben az ártatlanok az árnyék homályában térdepeltek és imádkoztak.

S felsejerenének a kétszáz esztendeje aluvó toportyánférges, s vicsorogni meg fenekedni kezdtek. Miként az elrákosodott seb, megnyíltak a kísérteties kulisszák. Valószínűtlen erők hányták-vetették az embereket. Évszázadok sötétjéből szabadult fantomok kóboroltak szerte az országban, melytől az Úristen megtagadta a malaszt kegyelmét. Bukott angyalok, látomások, megrögzött bűnösök, pokolbéli követek lelkei bolyongtak körös-körül. Démonból, rossz szellemből, eretnekből amennyi csak volt, mind elrugaskodott a világ rendjétől, bizonyosságául, hogy a tortúra meg a bántalmazás gyakorlata nem szűnt meg végérvényesen. Elvakult gyűlöletükben ismeretlen emberek, akiknek szívében démonok lakoztak, ártatlan embereket hurcoltak el ismeretlen irányban, és zárták rájuk a páncélajtót mindörökre. A holtakba is belelőttek. S amiképpen az eb elhányja magát a saját hányadéka fölött, azonképpen tetézték esztelenségeiket ezek az esztelenek. És megszólamlott az Igazságtevő hangja:

– Rossz útra tévedtetek, térjetek vissza a megváltás szentélyébe!

Ám a még fel nem ébredett lelkek nem hallották meg az intelmet. A szent megszállottak rontó szenvedélye fortyogott bennük. Így történt, hogy az igazak romlásba jutottak igazságukkal, míg az istentelenek még sokáig éltek a maguk gonoszságában és gáztetteik büvkörében. Bosznia forrt, mint a boszorkányüst. A gonosz szellem kiszabadult a palackból, és a pokol immár nem volt sem elfojtható, sem megállítható. Szodoma és Gomorra után a pusztulás mindinkább felgyorsuló folyamatában, az emberek

annyi sok évszázadon át várták, hogy üssön az óra, amikor mindenféle gaztettekre adhatják a fejük. Farkasokká változtak, és istent nem ismerő megittasultságukban kölcsönösen felfalták egymást. Csak azért jártak e földön, hogy egyszer majd picsányi sziklahasadékokban végezzék, csak azért, hogy hulláik fölött, a rituálé végén, összehajoljanak a patológusok.

A huzatos tömkelegben, ahol beretváló szelek hordják szét a kásás havat, véres éhínség után az emberek úgy pusztultak, mint a legyek. Nyirkos pincékben, odúban, kísérteties menhelyek vermeiben bujkálva szemétdombok bűzében és mindenféle dohos, penészes, egérszaros zugokban rothadtak. Áhították a halált ugyanazon hevülettel, mellyel valaha az egész életüket betöltő nőt kívánták. A folyóban, a lehullott őszi levelekkel együtt, puffadt holttestek bukdácsoltak. Egyformán a föld alá került az igaz és a hamis, a hős és az anyámasszony katonája, az is, aki köpött az életre, meg az is, aki szerette az életet mindenekfelett – egytől egyig eltűnedeztek ők a káosz meg a sötétség véres karmai közt. A legjobb barátok is – hiszen ki tudja, kiben mi lakik – gyilkosok és gonosztevők lehettek. Azok pedig, akik megúszták, közönséges bar-mok voltak, akikre a gyűlölet tüzes vasát sütötték.

Élő embereket dögláncra fűztek, és félreeső helyeken ott hagyták őket, hogy összekeveredjenek és elrohadjanak. „És az asszony-nép férfiembernek nézte a fatuskókat, s ölegeték, csókolgaták őket” – mondá a próféta. Amit pedig megjövendölt, elkövetkezik. Armagedon, a jövendölés szerint, egyik földi hatalomnak sem hozta meg a győzelmet vagy a világuralmat.

Az események könyörtelensége egymás után vitte el az embereket. A szemhatáron túlról tél, sötétség és szörnyalakok közelítettek be. De hát nincsenek másféle monstnumok, csak olyanok, melyekről személy-leírást lehet adni. Nincsenek más kísértetek a mi saját kísérteteinken kívül. Istenem, fullánkossal szűvített szeszélyesen hullámzó kupacokba hordva a kavargó havat. A fák csupasz, fekete ágai meghajlottak a hó terhe alatt, s úgy ropogtak a fagyos éjszakában, mint amikor csont törik. A vihar űzte hópelyhek hajdani hallucinációkként lepték be Boszniát. Az éjszaka végtelen pusztasága nyomasztott körös-körül. Sűrűsödött a magatehetetlenek sikolyaival, kígyósziszegéssel, szenderek szárnysuho-gásával, hangos imádkozással és eszelős rimázkodásokkal benépesített sötétség. A betegség, az örület és a halál kopogtatott. Hátborzongató események rontottak rá a világra, beállt a szenvedések dagálya. Vala-

miféle hatalmas, még neve-sincs vadállat mély szuszogásaképpen elkövetkezett a bomlás, a kozmikus fagy ideje, beláthatatlan, határtalan, süket, halotti sötétség borult a számtalan vészben, dúlásban megromosodott monostorok kincsestárára, erre a világra, melyet csupa rombolás és mindent elpusztító veszedelem közepette látunk, persze, a kifejezett és hajthatatlan elmarasztalás, az ostobaság és elvakultság e kiváltsága nélkül, melyek annyira természetellenesek és ellenségesek, ha ártatlan cselekedetről van szó. S mintha valahonnan a távolból egy reménytelen hang hallatszott volna: elég a tragédiából, az árnyak, az arc nélküli hangok, a megfoghatatlan lények komédiája kezdődik. De mindeddig hol, mely vacokban lakozott az emberi lélek? Hol bújt meg, és hol rejtőzködik most? Melyik telelőben? Mely értelmetlenségben? Tudja ezt bárki is Őrajta kívül, aki oda rejtette? S akkor mi marad még tehát, a könnyeken kívül?

I.

S. minden bizonnyal nem valami szép városka, de még lehangolóbb, amikor több napon át is, naphosszat, szakadatlanul esik a szomorkás, vidékies eső. Elképzelhetetlen, hogy ép ésszel bárki is ezt a sűrű ködbe veszett kisvárost választaná lakhelyéül. Különösen, amikor az éji homályban látná a pislákoló lámpákkal megvilágított utcákat, amelyek hosszán valamiféle fekete, bűzös eső szakad, de sehol egy élő lélek egy-két szállingózó, szabadságos katonán kívül, az is sietve szedi a lábát, hogy éjfél előtt befusson a kaszárnyába. Mindez megfordult Danilo K. fejében, amíg a vasútállomásról hazafelé tartott a félhomályos utcákon. Igen-igen fáradt volt, minden porcikája fájt. A napokban elhagyta az a lány, akit önmagánál is jobban szeretett. Évának ez az őzike szemű, félénknek látszó lánya egyszeriben olyan kegyetlen lett, mint egy derekas fogfájás. Elment, mint valami vidéki Nóra. No de hát, alkalomadtán, később majd még szót ejtünk erről.

A kilencvenes évek elején Danilo legközelebbi barátai szétszóródtak szerte Európában, sőt, volt aki Amerikáig meg Új-Zélandig elvetődött. Egy Milan Krivokuća nevezetű, szelíd és jóságos tekintetű fiatalember, aki elemista korában rendre megnyerte a „Tito – forradalom – béke” vetélkedőket, s aki mindössze huszonhét évesen doktorált a belgrádi orvostudományi karon, 1992-ben elment Amerikába, s elhelyezkedett a Harvard Egyetemen mint biomérnök. Emberi szervek kitenyésztésével foglalkozott.

Patkányoknak varrt be, amint azt egy későbbi levelében megírta Danilónak, mesterséges májat, szívbillentyűt, beleket. Dobrivoje Solarić valahol a Budapest–Dubai–Sydney-útvonalon ingázott. Azután a nagyfene piff-puff után Belgrád utcáin, ahol golyót kapott, Mihajlo Bošković, alias Suger, fölveretett Svédországba. Ott, apró tolvajlások miatt, egy csomó hasonszorúval együtt, bizonyos időt sitten töltött. A kétórás séta idején a börtönudvaron elcsevegett a többi börtönlakóval, sakkozott vagy pedig dominózott. Eleinte kidobólegényként dolgozott az Excaliburhoz címzett éjszakai mulatóban, közben gyaníthatóan egy feketén működő lóverseny-fogadóirodát vezetett. Mileta Dedinac 1991-ben Hollandiába szökött. Alig két év alatt beilleszkedett a minden hájjal megkent börzespekulánsok társaságába Amszterdamban egy előkelő, befolyásos hölgy kegyeinek köszönhetően. Porschét hajtott, és holland Rimeester Livarde cigarettát pőfékelt. Narkópénzmosással foglalkozva, idővel elegáns nyilvánosházat nyitott, amely a pénzes vendéget első osztályú fehér márvánnyal, bőr kanapéval, plüssszuzattal várta, s ahol csakis lazacot meg kaviárt csemegéztek, és 650 guldenos pezsgőt ittak. A hölgyalkalmazottak kizárólag hollandok és németek voltak. Ami a testi és szellemi követelményeket illeti, ott a mérce bizony igen magas volt, hogy eleget tehessenek az igényes nemzetközi vevőkörnek, amely hajlandó volt akár 1000 guldent is letenni mindössze egyórás élvezkedésért. Mesélik, hogy egyes bizarrságokat kedvelő, de mesésen gazdag kliensek csillagászati összegeket fizettek egy-egy éjszakáért, melyet valamely prosti mamával és lányával tölthettek el. Később aztán kitudódott, hogy Mileta Dedinac AIDS-es lett, de nem akarta gyógyíttatni magát, úgy gondolta, erős akaratának köszönhetően majdcsak kiheveri. A kór jócskán kikezdte a szívét meg a gerincét. Noha harmincöt esztendő volt, azt mondják, úgy nézett ki, mint egy aggastyán. A betegség végzetesen aláásta lelki egészségét is, és teljes elbutuláshoz vezetett. Akik jobban ismerték, azt állították, hogy verseket írt, ezekben felismerhetően kimutathatóak voltak a bent fekvő skizofréniasók spontánul pszichotikus írásmódjának jelei, ebből az amszterdami klinika elmegyógyászai egyértelműen megállapították a skizofréniát, amely mindenképpen klinikai gyógykezelést igényel. Olyasmit is hallani, hogy Mileta Dedinac után, a verseken kívül, elmezavarának tiszta pillanataiban keletkezett, hasonlóan pszichotikus rajzai is hátramaradtak. Ezeknek a rajzoknak egyetlen témája: az átoksújtottság.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

PINTÉR LAJOS FEHÉR-SZÍNKÉPEI

Költészet 1971–1996

TANDORI DEZSÓ

Előttörténet I. Ács Károly, Bori Imre, aztán Bányai János és mások – szerkesztők, szerzők –, íme, „nekem”: a HÍD. Újvidék. Magam „Költészet 1960...”-at írnék önvallomás fölé. A 60-as évek első 2/3-ának hazai publikációs reménytelensége. (Az ilyenfajta poétának, mint voltam.) Áttörés: ismétlem, Ács, Bori... Most akkor egy szerény visszatérés, íme, így. Folyamatosság.

Előttörténet II. Kormos István, szegről-végről Pintér Lajos első mentora. Le nem számíthatva őket, mestereimet (Nemes Nagy, Ottlik, Mészöly – Ács Károllyal is Mészölyéknél ismerkedhettem meg –, a személyesen-kívül Weöres stb.), szegről-végről első mentorom Kormos István. A legendás, a feledhetetlen. Mulatságos egyezések: *Töredék Hamletnek* című kötetem (tucatszor megírt történet) eredetileg *Egyetlen* lett volna, e szó nyitott, folytatást váró tartalomtartományával (határvidékével). Majd az *Egy talált tárgy megtisztítása* – a még akkor is szalonképtelen Rimbaud okán? – nem lehetett *A. Rimbaud a sivatagban forgat*. Kétségkívül megtisztelve érezhetem magam Hamlet, J. A. (és Max Ernst etc., szürrealisták) védőernyője alatt. De az „egyetlen” és a Rimbaud-utalás: a kizárólagosság és az abbahagyás örökkézetét hordozta volna. (Jó, hogyan lehetne bármi is kizárólagos; hogyan „hagyhatnám” abba; mibe?) Pintér Lajos csuda kis anekdotát mond el kötete „fülén”. A füles: Kormossal kiókumlálták a *Fehéringes folyók* címet (szépségesen Kormos, húségesen és jellemzően Pintér), ám ebből az események kisördögei révén *Fehéringes foglyok* lett. Fogalmam sincs, Pintér a mostani (*Orpheusz Könyvek*) borítón a feketével kirajzolt foglyos változatot és a „mögötte” szürkés árnyalattal derengtetett „folyósat” kettősségében mennyire érzi költészete szerves-hű jellemzőjének. Egyéb szervességek és pontosságok mellett, persze. Ám hagyjuk ennek erőltetését.

KETTŐSSÉGEK: NYELVHASZNÁLAT ÉS TÉMA

Pintér költészetét ez az összegyűjtött-kötet meglepő egységnek mutatja. Már 1971-ben megvolt a nyelvhasználat megannyi sajátja, a témakezelés mikéntje. Ezen most csodálkoztam el „közelebbről”, valójában úgy előszörre. Hogy „gyöngysor és sebhely” (ciklus címe itt): igen jellemző. A vers címe, szögletes zárójelben a név, *Pintér Lajos*. Érdesség és oldottság párosa a Pintér-költemény (mint alaptípus). Kollokvialis bőség, gazdagság – zökkentések sorozata vele összefonódva. A legkülönösebb: a jellegek fonatszerűsége. Erős lián-kettős, mellyel hatalmas terepeket lehet belengeni.

A világ tárgyait Pintér az előbb említett oldottságukban érzékeli. Ahogy vannak, ahogy „klasszikumukban” azok, amik. Bravúr ott következik, ahol mindezt egy mégis kikökönt idő tárgyi valóságának mutatja, a szépség egyúttartója ellenére is leltárpontosan.

További alapeleme: a variáció-sor. Észre se vesszük, hol válik téphetetlenül szívóssá, végérvényes-együttesűvé a színesség, a lazaság, a nézetből hogyan lesz tartás, a tartás miként kerekül „világ-látássá”. (Sose világnézeté. Hanem a világ egy bizonyos nézetévé.)

Nézet? Drámaiság? Dramatizálás! Párbeszéd zajlik a Pintér-színpadon, és ez igazi forgószínpad. Így adódnak az újabb meg újabb „nézetek”. Kisvilág? Akkor miért tágitotta folyó-szélessé képzetét Kormos István? Ellenben ha csak dramatizálás, jelenetezés lenne a Pintér-vers (az! s mennyire örülünk az így adódó „élvezeteknek”; a maga körében már-már élvhajhászokká tesz minket ez a líraszerveződés), ha ennyi lenne s főként ez, miért volna oly találat-értékű a Kormos-féle „fehéringes”?

Realitás-jegyű költészet? Tematikájában az. Ugyanakkor: nyelvhasználata (eleinte egyértelműen kötődve előtte-járók vívmányaihoz . . . Kormoshoz, Nagy Lászlóhoz stb. például az inverziókkal), ez a szó-fonatosság szürreálisra is teszi.

Itt csak az egyik kettősséget emeltük ki. Nyilván (nézetek!) felfedezhetők továbbiak is.

„TOVÁBB”

Különleges értéke a Pintér-világnak, e költőiségnek *maga* az ellentételezettség. Rilke írja, hogy „fáradtságosan . . . a perc rajzához” az ellentét-alap készül. Kiemelem, *készül*. Pintér verse is érezhetően előkészít valamit (nem véletlen a már-már félhosszú-vers formáinak kedvelése, ha a „hossz” legrövidebbje felé hajlik is a méret általában), tehát a *drámai* jelzőt az *epikussal* is fölcserélhetnénk. Kedvelem a lírában a próza afféle elemeit, melyek már-már

történeteket mondanak el. De csak átderengetve. Vagyis a nyelvszerkezeti szűrrealizmussal (árnyalatnyíjjával!) párban, egymást kiegészítve, fölerősítve.

A nyelvi jelenetezés eszköztét észre kell vennünk. A „Pintér Lajos” [zárójelben] című versnél tartunk, kiemelt példánknál. (Egy a sok helyett!) A „Vaddarázs szárnyán röpül a nyár, / vaddarázs szárnyán röpül a nyár” nem adyzmus! Pintér megrészesül egy szépség-elemtől, s joggal. A kép értelme is kettős. Mert igaz, hogy a „vaddarázs” és a „szárnyán” közt nincs pici szóköztő jel, tehát nem a nyárnak van netán vaddarázs-szárnya, mégis, ahogy a nyár – például – vaddarázs szárnyán repül, gyakorlatilag parányi képet tágit elvben világszínpad-méretűvé. A nyelv szerepe pedig: a „vaddarázs” d-kettőzése, meg a „szárny” és a „nyár” egybesurranása. Ami Pintérnél különös: verseinek belső világában a nagy hatást szinte sosem „extravaganciákkal” éri el. Hanem – mehökkentő módon! – a „legegyszerűbb eszközökkel”.

Mintha fölfedezné, hogy ezekben az eszközökben miként él ott és érvényesülhet (érvényesíthető) a „tovább” parancsa. Az értelemig, a mindenségig... és tovább. Ez már sokkal mélyebb rokonsági kapocs (Szabó Lőrinchez, József Attilához – bizzar páros?), mint a közvetlen, már említett költő-elődök nyelvi-inverziós átsugárzása.

Ez már az önállóság rokoni kapcsa.

NÉHÁNY VERS PÉLDÁJA

Elkerülvén az agyonpéldálózást – az ismertető elemzés nehezebb, talán elemibb útját járva, keveset idézve –, talán eljutottunk odáig, hogy három állításunkat is igazolva láthassuk és fenntarthassuk. 1) Miközben Pintér Lajos a kezdetektől máig homogén versérdeklődést tanúsít, vagyis a világ érzékletes jelenségeinek visszafogottan kifejezett abszurditását az életgyönyörűség élvezetével párban „adja”; 2) csakis elkerülvén a „nagy szavak” buktatóit, a (legyenek mégoly szentek is) nem ellenőrizhető fogalmak használatát, azért mégis érinti jócskán a jelentősnek is nevezhető kérdéseket; 3) igen, mindeközben kialakítja a hivatkozásoktól, „túlspéci fikusságoktól” mentes ezt-csak-a pintérlajos-írhatta vershelyzetet-hangzást-logikát.

Saját képződményjellegzet teremtett.

Ezt kénytelenek leszünk mindazonáltal pár költemény példáján szemléltetni.

A *Karácsony* kezdése alapkijelentés: „Nem találunk haza többé már soha...” Nem törekszik közben ritmikus sajátság formázására, mégis eltűri a nem tolvakvó belső rímet. Várákozást kelt (lásd: „mégis... a jelentős... kérdések”). Egyszerűen érdekelni kezd(het) minket, vajon hova kellene hazatalálnunk, mi az oka, hogy erre nincs remény. Az úton göröngy, rajta béka (becsendül a képzeletbe: „göröngyös béka”, bár ezt Pintér nem írja le), a világ „képzelet... ben”

máris „nagyítva, lefokozva”. Pintér nagy kedvvel, elemi bőséggel és leleménnyel használja az efféle ellentétpárokat. (Emlékezzünk: ellentétek!)

Az igen világos tartalmú, egyértelmű szavak és szófüzések már nem ennyire világos és egyértelmű határon lényegülnek át sokkal megfoghatatlanabb értelmekbe, sugallatokba. Vagy értelmekké, sugallatokká. A szóismétlés („Rendjeleited hozod, ha mégis érkezel” – a világéit! –, „Édeni fáról az almát hozod”), azután a tálca kétszer (az áldozó fején rajta, a holdforma pengével, s ott „a megkaszált, szárnyatört fácán . . .” hirtelen), de a tálca még egyszer jön: „tálcan a tengerkéek kötényt: / arcod benne hányszor megmostad!” S hozod „a tökforma gumilabdát is”, vele a régi „dekázások” emlékét. Emlékét? Magukat a dekázásokat! Mert ne feledjük, itt karácsony van, most csodák esnek. Ellenben a rozsdás szög sem maradhat el, s hozod a kicsi szobát, „a hivatalt, emberek hol / új patkánymaszkot vesznek”. Kezd lefokozódni és felnagyítódni a világ?

A decis pohár a „pálinkás reggel tükre . . .” Ezeket a „rendjeleket” (ismétlődik a szerkezet-szó megint!) tennéd le anyád elé. Megleltük Pintér költészetének még egy kulcs-elemét: szerkezetszó! Természetes, hogy nem csupán szerkezetszavaké a vershordozó felelősség. Szépséges, teljes érvényű képek ugyanígy: „halott isten őrlő foga között / az égi márványt”. Persze, ez Karácsony, „hullni kezd a hó”.

*

HANGSZÍNEK

Városi ősz című versében (csapkodó vizekkel üzen a tenger most . . .” És ahogy madarak vonulnak nagy sereggel, ez az „égen is madár-tenger”. A szóismétléshez most a motívumfokozás módszere járul. Ahogy a „hulló felhő” mosdatja a háztetőket, ahogy az eső lába lógni szokott, „gyerekláb lóbáz egy padon . . .” A rejtett utalás eszköze! De tovább: „ázott lánycsapat fut át a városon: fut a szél, kergeti őket”.

Ideje észrevételünket közölni: a nyelv sokat emlegetett „rácsát” Pintér Lajos nem formabontó, nem is formai eszközökkel teremti meg. Hanem – meglepetés! – úgynevezett tartalmiakkal. Tematikusakkal. Kitüntető sajátossága ez költészetének.

A darázs más versben is visszatér. (*Tánc-szók a darázs röptére*) A tánc a versé, a soroké, a szakaszoké. Tematikusan is. A darázs „egyszer egy verébkomponyára” száll, „egyszer egy tányér kocsonyára”. El ne feledjük, Pintér kedves eleme a játék. Mintegy a komolyság mellett a „játszani is engedd” jegyében. A kosár „szárnyas”, a boltba épp csak „elröppent” (tejért; realitások). Rejtélyes elemek is adódnak: „jognak házába tejfölért” (is röppent e kosár). Megmaradt Pintérnél a korai gesztusok legjava: ahogy mindennek ellenére felvállal valami

szerepet, s nem a rím lendülete folytán. Íme itt: „Előttem vetkőzik a táj / madárváll házak válla . . . / . . . átvirrasztom / szép álmaitok éjszakáját.” Teljesen képviselhető. Ugyanígy a következő verscím: *A didergő nyár meghódítása*. Ám a makrokozmosznak legalább ily elemiségéig elmegy Pintér verse. Keresve mintegy hitelüket. A mikro-otthonosság ellenére, mely inkább lényege.

TELITALÁLATOSSÁG ÉS ELBESZÉLÉS

Ha csak egy-egy verset tekintek: a fekete tízesek mily sokasága, miközben a vers egésze „innen amoda halad”, valamit „elmond”! (*Medalion*-versében is ott a sötét centrum!)

Az „Istenhegy-versekről” egybeült már szoltam, így most csak egy-két dolgot az iménti szempont szerint. Megint az ismétlés-technika; a többszöri ráközelítés. Ahogy a hegyről – madármagasból nézi a várost! – az Országházat, az Akadémiát látja, nyomban átszobrászkodja tömbjeiket. Lesz „Madárház- / országház . . . galambház-akadémia”. Minden a madarak körül „forog”, s mintegy kertben-járás ez az istenhegyi állapot. Pintér az ismétléses ráközelítés mellett kedveli azt az eszközt is, mely egy helyszínt makacs megújráztatása. Istenhegy, legutóbb „Clairfontaine”. (Holott „csak” egy franciaországi füzet gyártásának színhelyéről van szó, egy észak-franciaországi alig-városkáról. Neki Tolnai Ottó hozta a füzetet (melybe ír, melybe Új-Zélandból az ilyési nyelvbe, a „zárt e”-be vágik vissza), a füzetek sorában rokon szívvel említem máris az én kártyakönyvem, 280 oldalas vastag frötömb, vásárlásának helye Maisons-Laffitte, Párizs mellett. Az Istenhegy lépcsői, a madártávlatok a „tükör-szilánk” sirályok, a törekeny cinkefejek (melyek emberiek is), íme, a pintéri természet közelképsoraiból néhány.

Mert minden igazi költőnek van saját Természete. Lehet az *Az első hó éjszakája*, lehet lefelé-haladás, lehet ellenirányú kaptatás, lehet szerelmes bolyongás, lehet a költőnek a kezében a kisfia keze éppen. A víz lehet „kocafürdető tó, kacsauztató”. És hogy a tengernek a töredéke is tenger, megtudhatjuk. Az átfedések mellett – analitika. Pintér Lajos épp az újrázásaival bizonyítja, mennyire analitikus alkat. Is. Közben nem vész el a réven – semmi révén sem! – a természetesség. Sőt, az elméleties analízis lényege is az. Az érzéki élmény. Tájak, nők, napszakok, évszakok, látványok – és maga a látás, a tapintás.

KÉZZELFOGHATÓSÁG

A világháború: „nagykés”. De a családban is villanhat, ó, jaj! A novemberi ködben, az őszi ködben napok, hetek úsznak, házak . . . házak mint szigetek. Vagyis ez kérdés. „Ha szigetek: születésre, elpusztulásra?” Vagy a rezdülések (négyzetre emelve, sőt, köbre, úrméretekre): „Arcodról a rezdüléseket, / ka-

rácsonyi asztal / morzsáit: / összeszedem.” És fontos, hogy az asztal „karácsonyi”, utána, hogy a bor „hajósi”. És a szerelem gyönyörű szavai zárják a kézzelfoghatóság e versét: „. . . vacsorára várok veled, / s azt figyelem: / a kettőtört semmit / vagy tányér pisztrángod / vagy pisztráng tested kínálod”.

Fontos, hogy a toll, mely kifogy épp, „Lumocolor 313 wasserfest”, s helyette pirossal folytatódik a vers (persze, megtudjuk, hogy pontosan „1984. december 3., hétfő” van. „A költők bevonulnak Svédországba, / a költők kivonulnak Svédországból”, értesülünk egyszerre szürrealisztikus, egyszerre verset-szerkesztő, szakaszt-formáló fordulattal. És be a szívekbe, bár ezeken a rajzolt szíveken T. O. „kacag”, ki a szívekből; be a kurvákba, ki a kurvákból. Érzékletesség, a humornak is e kézzelfoghatósága! Jön Rákosi lába, Csokonai, a böllér, vadász és kutyá járja az erdőt, borozás esik az újvidéki asztalnál, érdemleg. És zajlik a vonulás: tények, svédek, szívek, cédák és történelem, ökölvívószorító, csak be és ki, és levonulás a végén. Gyönyörű fanyarság ez a végső: a ki és a be – úgy hangzik, mint a lelépés párosa.

Az elmúlásé.

REZDÜLÉSEK, MÉG; VÉGKÉPP A SZÍV DOLGAI

„Félárbocon a szavak”, tányéron „gesztenye, / dió, noszpolya. / Mind jó borkorcsolya”. A jégverte, megremegő faágak: szárnyak. A gyerekek a kártya „karszú tornyait” építik fel. Bontakozik a pintéri világ, csak egy dolgozatnyi olvasatra is? Remélem.

„Ráfér még egy piros ász: a tavasz . . .” Felejtjük is, kártyáról van szó „csupán”. „Rajza lányka, rajta sárga kalap . . .” Pintér költőszeme biztos válogató. Nem csak úgy szemezget egyszerűen a „nagy fürtről”. Madárbiztonsággal csípi ki, ami neki kell. Ami a versnek.

Elméleti fontolgatás csak, megvan-e Pintér költő-tudatában, a fél-eszmélet csodás állapotában „előre” valami tágabb elképzelés az épp születő versről, vagy az elemek egymást sarjasztják, kériki, „lehívják”. A világ összefüggései még ma is teljeseek lehetnek: „Pálinka mellé étel is kerül, / s morzsáit a gyerekek / a hóra kiszórják: / piciny szencinkék, egyetek. / S felhangzik a cinke-csirip . . .” Rezdülések és morzsák.

A szív dolgai és az érzékletesség elemei.

Ellentétek, tovább. Íme: „Micsoda óra. Se rugója, / se számlapja, se mutatója. / Egy perc. Milyen sok. Egy ezredév: milyen kevés.” S kiderül: „életed” ez az abszurd óra. Vagy az *Ebek és lobogók* egysoros: „Elúznak, kitűznek, elúznak, kitűznek.”

Lehetetlen, hogy ne a fekete és a fehér motívumával fejezzük be rövid szemlénket e teljességéig jutott költészetről. A vers címe maga *Fekete, fehér*. Tere a tél. Mi lenne más.

„Tanyák. Csak pajták, ólak. Nincs templom:
megyünk a fák tornyai iránt.”

S ez a fehér nyár az élet s a halál. A legnagyobb végletek gyűjtője. Ellenben oly konkrét minden. Annyira rálátni. Honnét?

„... ott visz egy táska egy kisdíákot! Engem.”

Szemrebbenés nélkül mondom, hogy az ellentét, a ráismétlés, már szinte motívumként, önálló tárgyként itt van ebben a versben is.

Íme, egy költő, aki hivatásának mesterség-eszközeit világi tárgyakká tudta tenni. Tanyavilággá és esti várossá, itt nyílnak rím-félék ablakai, itt érik egymást a fák, a fák, itt váltakozik sárga télel fehér kalap a kitűzött kártyalapon. Válik kompozícióvá a szív, dobogássá a kompozíció.

A FELEDÉS ELLEN

Szarajevó – a század legnagyobb művészi témája

VIDOSLAV STEVANOVIĆ

Nemigen tudnám önöknek leírni, mennyire megrendültem előző szarajevói látogatásom alkalmával, amely az első volt a háború után, tíz esztendő után az első. Egy hónap múltán újra itt vagyok Szarajevóban – és megint izgatott vagyok, mind emberileg, mind művészileg. Bertolucci mondta – és én egyetértek vele ebben –, hogy Szarajevó századunk legnagyobb művészi témája, és hogy éppen ezért nem tud vele megbirkózni. Ez a téma magába sűríti civilizációnk minden baját és ellentmondását, annak erejét, de tehetetlenségét is.

Bertoluccitól eltérően én már nyolc évvel ezelőtt próbálkoztam ezzel a témával. Sohasem voltam elégedett önmagammal és az írásaimmal, de különösen elégedetlen vagyok ezzel a Szarajevó-regényemmel. Viszket az ujjam, hogy visszatérjek ehhez a témához – és meglehet, hogy ez hamarosan meg is történik.

Néhány nappal ezelőtt olvastam egyik genetikus barátom, jelentős tudós-ember írását. Ebben megpróbál kilépni a szakterületéről, s a tudományos ismeretek alapján arra keresi a választ, hogy vajon az emberi természet mélyén, a génekben található-e az, amit destrukciónak és gonoszságnak nevezünk, ami a világunkat és saját magunkat is szétrombol. Más szóval, vajon a gonoszság az ember természetéből következik-e, vajon gyógyíthatatlan-e? A következtetés az, ha jól értettem a szöveget, hogy a géneknek kettős üzenetük van. Az egyik, hogy ők a halhatatlanság hordozói, s mindannyiunknak egyéni és általános halhatatlansága van, amely a génekben rejtőzik. A másik pedig, hogy nincs semmilyen tudományos bizonyítéka annak, hogy a gonoszság, a destrukció, az erőszak az ember természetéből következik. Mint ahogyan, az igazság kedvéért, nem létezik ezzel ellentétes tudományos bizonyíték sem.

A regionális PEN klubok 2000 őszén Szarajevóban megtartott értekezletén elhangzott beszéd

Ezek alapján én arra a következtetésre jutottam, hogy mindazzal kapcsolatban, ami velünk történik, vagy nem történik, csupán egy fajta szabadságról, vagy ha úgy tetszik, a szabadság lényegéről van szó. Tehát a választás lehetőségéről beszélhetünk. Vajon a rosszat és a rombolást, vagy a jót és az alkotást akarjuk-e? Ez az, amit egyes vallások szabad akaratnak mondanak, mi viszont nevezhetjük a jogunknak, és talán az átkunknak is.

Mostani életünk legfőbb kérdése, de az utóbbi tíz-húsz évben – és persze, azelőtt is ki tudja, hányszor – a Balkán és a volt Jugoszlávia alapvető kérdése éppen így vetődik fel. Mint a jó és a rossz, a destrukció és a konstrukció közötti választás kérdése. Sajnos, az emberek sokasága különböző kifogásokkal a destrukció, a gonoszság mellé állt. Úgy vélem, az irodalom kötelessége, hogy elmondja ennek egész történetét – és hogy többször is, különféle módon mondja el.

A JÓ ÉS A ROSSZ

Ha az egyszerű embereknek el is kell felejtetniük a múltat, hogy éljenek; ha a politikusoknak feledniük kell, hogy ne vonják őket felelősségre, az íróknak ebből semmit sem volna szabad elfelejtetniük. Legalábbis néhánynak közülük, legalábbis azoknak, akik a művészetüket sorsként és kötelességgként élik meg. Emlékeztetniük kellene arra, ami volt. Nem azért, hogy megakadályozzák a dolgok megismétlődését – ilyen szempontból az irodalom valóban tehetetlen, s ez mindannyiunk fájdalma, akik írunk –, hanem hogy rámutassanak a jó és a rossz, az emberi és az embertelen közötti különbségre. A halhatatlanságunk és az öngyilkosságra való perverz hajlamunk közötti különbségre.

Amit kitűztek számunkra, nem csupán politika volt, habár nem volt mentes a politikától. Nemcsak az a kérdés vetődött fel, hogy melyik politikai pártot választjuk, vagy melyik nemzethez tartozónak valljuk magunkat, hanem elsősorban az, hogy vajon védeni fogjuk-e civilizációnk alapvető értékeit, amelyeket olyan természetesnek tartunk, s amelyekről olyan természetesen megfedkezünk. Vajon tartjuk-e magunkat az ősi bibliai parancsolathoz: „Ne ölj!” Vajon védeni fogjuk-e az egyszerű és fontos dolgokat, mint amilyen a szeretet, a barátság és a tolerancia? És vajon felfogjuk-e végre, hogy ezek már többé nem csupán társadalmi kérdések, sem politikai viszonyok, hanem ennek a világnak a létkérdései?

Jómagam – akárcsak sok barátom is – választottam. A gonosz ellenében, a jóért élni. A rombolással szemben az alkotásért lenni. Néhány barátom halott, néhány pedig szétszóródott a világban, hozzám hasonlóan hontalan. Azért, mert intellektuális elkötelezettségünket a gyakorlatban alkalmazva arra a következtetésre jutottunk, hogy a gonosz ellen elsősorban saját énünkben, önmagunkból kiindulva kell küzdenünk. A mi korunk kórját, legnagyobb baját

nacionalizmusnak hívták – és még mindig ez a neve. Békeidőben a nacionalizmus általában politikai vélemény, gyakran egyhangú és unalmas. Háború és gyűlölet idején a nacionalizmus halálos fegyver. Egyéneket és közösségeket gyilkol. Ellene, szerintem, küzdeni kell mind a háború, mind a béke idején, különösen itt nálunk a Balkánon, különösen itt nálunk a volt Jugoszlávia térségében.

Így hát a barátaimmal úgy határoztunk, hogy először is és mindenekelőtt a szerb nacionalizmussal kell szembeszegülnünk. Mert szerbek vagyunk. Mert szerb nyelven írva a szerb kultúrát és a szerb hagyományokat védjük. Amit csak elmondhattunk ezzel kapcsolatban, elmondtuk. Nem hallgattak meg bennünket a kortársaink, nem éreztük jól magunkat a saját polgártársaink között, nem sok jóban volt részünk annak a népnek a soraiban, amelyhez tartoztunk, de elmondtuk a véleményünket.

Természetesen nem a szerb nacionalizmus volt az egyedüli. Más nacionalizmusok is voltak, vele egyidejűleg kialakulók, vagy valamivel később és más módon jelentkezők – és olyan romboló erővel, amely nem volt egyforma mindenütt. Halottak százezrei és elköltözöttek milliói jelentik az egyik következményét ezeknek a nemzeti játékoknak, amelyek ma olyan szokványosak és periodikusak a Balkánon, mint valamikor Európában voltak. Szeretném emlékeztetni önöket és magamat is a mi mostani és jövőbeni kötelességünkre, hogy ne engedjük mindezt feledésbe merülni.

NEMZETI ELITEK

És hogy ez ne menjen feledésbe, meg kell mondanunk, először önmagunknak, s utána másoknak is, hogy ki készítette a nemzeti terveket, amelyek magukban foglalták vagy propagálták a gyűlöletet, az erőszakot, a háborúkat és etnikai tisztogatásokat, mindazt, aminek Szarajevó a jelképe és legfőbb témája. Nem a parasztok tették ezt az eldugott falvakban, nem a munkások a gyárakban, amelyek leálltak a termeléssel, nem a vasárnaponként templomba járó öregasszonyok, és nem az egyetemisták, akik majd holnap külföldre mennek. A nemzeti értelmiség tette ezt, azoknak az értelmiségieknek a többsége, akik kizárólag csak egyetlen nemzethez tartozóknak és e nemzet érdekvéddőinek tartják magukat. A nemzeti politikai elitek tették ezt, amelyek semmi jobbat nem tudtak, mint elfogadni ezeket a projektumokat és alkalmazni őket a terepen. Ezek a projektumok váltották ki a háborúkat, amelyek bestiálisak voltak, mert e projektumok rosszak voltak, és a kivitelezőik gyakran rögeszmések voltak. Itt az ideje – és mindig itt lesz az ideje – a figyelmeztetésnek, hogy ezt nem szabad elfelejtenünk, legalábbis nekünk, akik mindezek ellen voltunk.

Üdvözlünk kell minden lépést a béke felé, minden erőfeszítést, amely tartós biztonságot szavatol Délkelet-Európában, az új világ kiépítésének minden kísérletét. Segítenünk kell az emberek és népek közötti régi viszonyok, új tolerancia és jövőbeni szeretet kialakításában. Mint ahogyan eddig sem tettük, ezután sem fogunk gyűlöletet és bosszút hirdetni. Semmiképpen sem mondhatjuk azonban azt, amit a nemzeti értelmiség és a nemzeti politikai elit mond majdnem minden környezetben: „Nem, semmi sem történt; egyénileg senki sem bűnös, egy kicsit mindenki részt vett a bűntettekben; volt, ami volt; úgy történt, mint valamilyen természeti kozmikus jelenség.” Bizony, nem kozmikus jelenség, hanem saját termékünk volt mindez. Ismertek a tervezők, a vállalkozók és a kivitelezők, tudjuk a gyilkosok nevét, és azokét is, akik a háttérből súgtak nekik. Ha ők tudják, hogy mi tudjuk, holnap talán kevésbé hangoskodnak és kevesebbet ártanak majd.

Még egyszer emlékeztetném önöket is, magamat is a genetikus barátom szövegének következtetéseire. Az a lényeges dolog, amit a génjeinkben hordozunk, nem valamilyen örökletes balkáni gonoszság, vagy unokánk orrának a formája, sem az a képesség, hogy szonetteket írunk – hanem a halhatatlanság. Semmiképpen és semmivel sem szabad elveszítenünk az emberiségünkben rejlő emberfeletti szikrát. Ez az egyedüli értékünk, amink van. Bármennyire is erőtlen, bármennyire is halk, bármennyire is szembesülünk naponta gyengeségének a korlátaival, az irodalom az a művészet, amely az emberi értelemmel társulva fenntarthatja ezt az isteni tüzet az öröklét oltárán.

KARTAG Nándor fordítása

NEPOMUKI SZENT JÁNOS TISZTELETE NYUGAT-BÁCSKÁBAN

SILLING ISTVÁN

Az írás címében megjelölt vidék a bácskai Duna mente, a jugoszláv–magyar országhatártól délre, Bács városáig húzódó terület, amelyet keleten a Telecskai-dombság határol. Ezt az egykoron virágzó gazdaságú és kultúrájú tájat súlyosan érintette a törökvész és a Rákóczi-szabadságharc. A XVIII. századi újranepesítés korában a közterek szakralizációjában itt is fontos szerep, jelentős didaktikai feladat jutott a dinasztikus törekvéseknek, a bécsi udvar által támogatott kultuszterjesztésnek, és az eredményül létrejött alapítványi feszületeknek, szobroknak, kálváriáknak, kápolnáknak, templomoknak. Az ilyen szent, illetve megszentelt helyek Isten szüntelen jelenlétét hirdették, ami igencsak fontos volt a másfélszáz esztendőös török uralom után. Később, a szentek tiszteletének hathatósan támogatott terjesztésével, esetleg újraterjedésével a nevelő szándékú példamutatás, majd a kegyes áhítat és az istenfélő buzgalom hozta létre a máig is álló, avagy immáron csak emlékekből ismert, de rendkívül fontos vallás-, művészet-, illetve művelődéstörténeti jelentőségű szabadtéri emlékműveinket. Hiszen azok a társadalomtörténeti kutatások megkerülhetetlen forrásai, vagy pedig éppen bizonyítékai a tárgyalt szakterületről keletkezett állításoknak, az esetleges tagadásoknak.

A vajdasági magyar néprajzkutatók vállalt feladata a szentek népi tiszteletének kutatása. Munkájuk eredményéről számoltak be III. népi vallásosságkonferenciájukon Bezdánban 1994 szeptemberében (ennek anyagát lásd: *Létünk*, XXV. évf., 1995. 1–2. sz.). Az ott elhangzott előadásokból kiderült, hogy például Doroszlón, Bezdánban, illetve Horgoson milyen tisztelet övezte, illetve máig is övezi Nepomuki Szent Jánost, a vízenjárókat, a molnárokat védőszentjét, aki „a közép-európai, magyarországi barokk jámborság, népi vallásosság kiváltságos alakja (1340–1383)” volt.¹ Hogy jómagam most mégis visszatérek e témához, az annak tudható be, hogy további vajdasági kutatásaim több új

adattal egészítették ki ismereteinket e szent egykori intenzív tiszteletéről és népszerűségéről szülőföldemen. Megismertem például a kanizsai, a zentai, a noszai, a kishegyesi, a vajszkai, a titeli, a szabadkai, a horgosi, a verseci szobrokat, fotográfiát szereztem a hajdani prigrevica-szentiváni szoborról, az Újvidéken a XVIII. században a Duna partján épített s 1925 táján lebontott impozáns méretű, egytornyú barokk Nepomuki-kápolnáról, melyről Bálint Sándor gazdag felsorolásában sem történik említés.² Jelen esetben azonban megmaradok szűkebb kutatási területemen, a Nyugat-Bácskában.

A kutatott régió központja a vegyes lakosságú (szerb, magyar, horvát, bunyevác, német) város, Zombor. Itt épült az egész vidék egyetlen XVIII. századi Nepomuki-szentélye, a rokokó stílusú kápolna 1751-ben Franz Redl de Rothausen bárónak, a kincstári javak bácskai adminisztrátorának kegyes felajánlásából. S bár minden püspökségi Schematismus és Bálint Sándor könyve is az 1758. évet jelöli a kápolna építési éveként, a zombori Ferenc-rendi Bona Mihailović szerzetes 1787-ig vezetett *Krónikája* 1751-re teszi a kápolna építési évét.³ Mivel ismeretes, hogy az egyházi előljárók vizitációi nem történtek minden évben, ezért a helyben feljegyzett adatok is nagyon fontosak bizonyos adatok felkutatásában. S a kápolna mellett álló Grassalkovich-palotát éppen egy évvel korábban kezdték építeni, hogy a Bácskába települő németek kolonizációjával megbízott Grassalkovich Antal székhelye legyen. Grassalkovich pedig a bécsi udvar törekvéseinek leghűségesebb kiszolgálója volt, s valószínűleg támogatta, hogy pompás lakhelye és rezidenciája mellett az uralkodóház által a hűséget jelképező s igencsak kultivált szentnek kis templomot emeljenek, amely megépítése után a városban szervezett ünnepi körmenetek egyik fontos állomása lett. Ez a zombori kápolna egyben az 1729-ben szentté avatott prágai gyóntatópap kultuszának első nyugat-bácskai megnyilvánulása, amelynek kiindulópontja a barokk Prága volt. A szabálytalan ellipszis alaprajzú kápolnát, éppen alakja miatt sokan török eredetű építménynek vélik. A kupolaformájú mennyezet fölött négyablakos kis torony van. Belsejében az oltáron egy kisméretű koporsó a szentre emlékeztetett, fölötte pedig a Szűzanya szentképe függött. Ez az emlékmű ma is áll. ~~Állaga~~ a nyolcvanas–kilencvenes években roppant lepusztult, a fedele teljesen tönkrement, de a zombori hívők összefogásából 1998-ban megkezdték restaurálását.* A zombori katolikus templomokban is természetesen van Nepomuki Szent János-mellékoltár: a régi, XVIII. századi templomban festménnyel, az újabb, XX. században szoborral.

De talán mégsem e szerencsétlen sorsú zombori kis szentély volt az első látható és ismert jele, a bécsi udvar jóváhagyásával és hathatós támogatásával

* A zombori kápolna külső restaurálását 1999 augusztusában befejezték. A belső munkálatok is folynak, és készül Nepomuki Szent János oltárképe is.

a XVIII. században erőteljesen terjedő Nepomuki-kultusznak ezen a tájon. Ugyanis az 1748-ban német lakossággal betelepíteni kezdett Duna-parti Apatin korabeli pecsétjének több változatán is ez a szent látható az ábrázolását meghatározó ikonográfiai jegyekkel. Az elsőről Iványi István a következőket jegyezte le: „Apatin régibb pecségei mind az 1751. évet tüntetik fel, mint amelyben a város szerveztetett; védszentje volt Nepomuki Szent János, akit a pecsétek különböző vésetei más-más alakban tüntetnek fel. A legrégebb vésetű pecséten Szent János jobbáiban keresztet, baljában pálmaággat tart, fejét csillagok veszik körül, két oldalán az évszám 1751”⁴. A később, az 1770-es évekből való pecséten az ismert prágai jelenet látható, amikor a cseh király katonái a gyóntatót a Károly-hídról a Moldva folyóba vetik. Tehát Apatin esetében az egész város védőszentje volt Nepomuki Szent János, és a szent szobra is állt Apatinban. Az emlékmű többször is változtatta helyét, hiszen először a régi városka közepét képező mocsáron átvezető híd peremén állt, majd az 1790-es évek nagy árvizei miatt át kellett költöztetni biztonságosabb helyre. Utolsó állomása, a XX. század közepén, ismételten a hagyománynak megfelelő volt, ugyanis a Dunához közel, a Harisnyagyár és a Duna utca találkozásánál. Végül ez a hely sem bizonyult eléggé biztonságosnak, bár nem az árvíz vitte el a szobrot, hanem a városban (és nemcsak ott) történő hatalmas változások. Íme, az ismétlődő szomorú emlékműsors. Megvan viszont az apatini Mária mennybevitelle-templomban a Nepomuki-mellékoltár, mint volt az a régi, a XVIII. század végén pusztított árvízről megsemmisült templomban is; sőt a harangok közül is a legnagyobb az ő tiszteletét hirdeti. Ebben a városban élt a bajaihoz hasonló szokás, hogy Nepomuki Szent János emlékünnepeinek vigiliáján a lakosok kis deszkalapokra zöld koszorút vagy égő gyertyát helyeztek, s azt a Duna vizére engedték.⁵

Ugyancsak sínylődik a bezdáni Nepomuki-szobor is, amely 1814 óta áll a falu szélén, s napjainkban, dr. Balla Ferenc helytörténész szerint „a szobordarabok még ma is eredeti helyükön fekszenek, egy szinte áthatolhatatlan cserjés közepén. Talán majd eljön az a nap is, amikor felébred a vízen élő bezdáni emberek szunnyadó lelkiismerete, és újból felállítják védőszentjük szobrát” (a *Létünk* folyóirat idézett számában). Tegyük hozzá: az említett bezdáni konferencia ezt a célt szerette volna elérni. Mindhiába. Szép viszont a bezdáni templomban Schaffer Béla Nepomuki Szent Jánost ábrázoló táblaképe.

A doroszlói János-szobor keletkezésének idejéről a kutató, Kovács Endre így vall: „... szép környezetben állt időtlen idők óta ...” A fából faragott, bizonyára művészi értéket is (esetleg népművészeti?) képviselő egykori szobor 1957-ben tűnt el nyomtalanul.

Prigrevica-Szentivánban szintén eltűnt már a múlt században az egyik utcasarokra állított jellegzetes, festett, köztéri Nepomuki-szobor.

A szabadtéri szakrális emlékek egyik típusa a képoszlop, amelyet felénk kis kápolnának, vagy egyszerűen csak kápolnának neveznek. Ezek az oszlopok mintegy 3–4 méter magasak, szilárd anyagból készültek, fedelük is téglavagy cserép, és szemmagasságban mélyedés, nagyobb fulke van bennük. Elöl üvegajtó vagy rácsozat védi a fulkébe állított szobrot, képet, feszületet. Illetve csak védte Szontán is, a rétre, távolabb a Dunára vezető utca végén, hiszen többszöri kifosztás után már nem pótolták a hiányzó Nepomuki-szoborcskát. Az igen rusztikus oszlopot azonban ma is karbantartják, évente kimeszelik, s Iván napján virággal díszítik a helybéli sokác asszonyok.

Hasonló oszlopfülkében állt a Szent János a csupán százéves Szilágyi nevű falucskában is a templomkertben. Hogy még itt is szabadtéri emlékművet kapott Nepomuki Szent János, az a felénk a XVIII. század közepén megkezdett szakrális kordivat folytonosságáról tanúskodik. A selyemtéglából épült oszlop azonban már jó ideje üresen, megsejtségtelenítetten hirdeti a vandalizmus határtalanságát. A fulke boltívéen még látható a kék égbolt a rajta fénylő csillagokkal, tehát a hagyományos Nepomuki-ábrázolás elemeivel. Felújítására aligha gondolhatunk a magyar lakosságát lassacskán felcserélő nyugat-bácskai faluban. De a Szent István király tiszteletére épült század eleji neoromán templom jobb oldali mellékoltárán a templom legnagyobb és legszebb szobraként Nepomuki Szent János szobra áll.

Áll viszont 1897 óta a magasban a remek monostorszegi Nepomuki-szobor, a jobb kezében feszületet tartó s fejét lehajtva a felfeszített Jézusra tekintő Sviti Ivan, a falu főutcájának végén, a helyi sokác színhasználat szerint díszítve, dedikáció nélkül, ápolt virágágyással övezve. Látszik, hogy kellő tisztelet övezi ebben a Duna menti faluban.

Ugyanígy tiszteletben tartják a gombosiak az Ady Endre utca, népi nevén Alsó utca végén, a Laposra néző kis dombon, kápolnácskával védett, dedikáció nélküli Nepomuki Szent János-szobrukat, s időnként virágozzák is. Kovács Endre doroszlói néprajzkutató 1999-ben végzett gombosi gyűjtéséből kiderül, hogy ebben a faluban régen még körmenetet is tartottak a szent ünnepén.

Kupuszinán pedig épp a falu legrégebbi szakrális emlékműve Nepomuki Szent János színesre festett szobra – amelyen a szent alázattal tekint a kezében tartott, korpusszal ellátott s pálmaágra fektetett feszületre – egy kisebb, ugyancsak kupolás kápolna oltalmában, előtte imazzámollyal. Dedikációja csupán az állítatás évszáma: 1833. Az egyházközségi feljegyzések szerint Fridrik Vince emeltette. Él a faluban egy legenda, mely szerint az állítató egy télen a Duna jegén közlekedett lovasszekérrel, s a jég leszakadt alatta. Szerencsés megmeneküléséért hálából a vízenjárók patrónusának emeltetett em-

lékművet. A helyet pedig, ahol partot ért Fridrik gazda, ma is Fridrik-zátonynak nevezik.⁶ Nem az eredeti helyén áll ma a szobor, ugyanis a falunak arra a délkeleti peremére konzervgyárat építettek századunk harmincas éveiben. Akkor került a Szent János a falut övező csatorna-kanális partjára. Régen octávát tartottak a szobornál a szent ünnepe előtt, s az alapító fiai padokat is helyeztettek a szobor köré. Ma azonban már senki sem látogatja. Szerényen búvik meg a mellé emelt családi ház udvarában (Zombori út 22.), s ahogy a helyi szólás mondja: Áll, mint falu végén a Szent János.

A régióban kissé délebbre, a Bács város környékén fekvő Vajszka község temetőjében is megvan Nepomuki Szent János pálmaággat tartó sötétbarna öntvényszobra. Minden dedikáció nélkül, azonban a felállítás évét nem tudtam kideríteni.

Ugyanezen a vidéken, Ratkovo (régi nevén Parabuty, később Paripás) község katolikus templomát szentelték a XVIII. század második felében oda-települő németek Nepomuki Szent János tiszteletére, melyet az 1810-es években építettek. A falu 1826 és 1840 között használt pecsétjén ugyancsak Nepomuki Szent János volt látható, alatta szántóvas és csoroszlya. A II. világháború után e falu nemzetiségi összetétele teljesen megváltozott, s a templom mai állaga igencsak elszomorító.

Összegezeként elmondhatom, hogy századunk végén, az egykor annyira kedvelt és tisztelt szentnek Nyugat-Bácskában négy szabadtéri szobra van csupán épségben, meg egy – roskadásnak indult, de a végórában megmentett – kápolnája, illetve egy 1968 óta nem használt temploma.

Tehát a szakrális emlékműveknek, avagy műemlékeknek is megvan a maguk sorsa.

JEGYZETEK

¹ Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium. II.* A Mária-ünnepek és jelesebb napok a hazai és közép-európai hagyományvilágból – december elsejétől június harmincadikáig. Szege, 1998. II. 395.

² Erről a kápolnáról Vrgović Stevan a következőket írja: „A Brüksánc, vagyis a hídfő bejáratánál egy kapu volt vastag oszlopokkal, amilyenből több is volt a péterváradai várban. Ebben az erődítményben földszintes kaszárnyák és raktárak voltak. A kapu mögött pedig az őr lakóháza. A Brüksánc mellett egy kápolna állt Nepomuki Szent Ján, a cseh szent tiszteletére szentelve, aki különben a hajósok és a hajóépítők oltalmazója. A kápolna előtt a vízállást jelző kőoszlop állt. A kis templomot 1925 körül bontották le, mert akadályozta az új dunai hídra a feljárást. Gyermekeként ott mászkáltam a kis templomban, amelyből minden kegytárgyat elvittek, azt hiszem, a Telep városrészben álló katolikus templomba.” Vrgović, S.: Vode Novog Sada (Dunavske priče). In: Lazić, Veselin szerk.: *Tija voda*. Novi Sad, 1995. 262–263.

-
- ³ Bona Mihalović latin nyelvű naplójának 16. oldalán a következő áll: „Circa hunc Annum 1751 capella S. Joannis Nepomuceni in fundo camerali e regione conventus huius exurexit industria spectabilis D. Francisci Redl cameralis administratoris.”
- ⁴ Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi Helynévtára*. II. kötet, Szabadka, 1909. 21. o.
- ⁵ Told Terézia (1917) apatini lakos szíves közlése nyomán. Erről a szokásról Bálint Sándor is megemlékezik.
- ⁶ Marásek Antal kupuszinai lakos szíves közlése nyomán, aki az említett Fridrik család egyenes ági leszármazottja.

A KOLUTI REMETE

VIRÁG GÁBOR

I.

1819. augusztus 14-én mintegy kétezer – főleg közép-bácskai – ember megtámadta a zombori megyeházát, hogy kiszabadítsák a koluti remetét, Szent Miskát, Frankovics Mihályt. A megostromlott vármegyeházat a csendőrség és a katonaság mentette meg, vérontásra is sor került, mígnem a tömeg széteszlott.

Írásomban nem foglalkozom a mozgalom előzményeivel és egyházi vonatkozásaival, mert azt már előttem korábban mások megtették. 1890-ben Bende József *A Szent-Miska-féle vallási mozgalom keletkezése és lefolyása*¹ című írásában részletesen foglalkozott ilyen szempontból az eseményekkel, majd pedig Silling István a *Magyar Szó* 1989. május 6-ai számában írt a hamis remetéről. Ellenben egyikük sem érintette részletesen azt a gazdag peranyagot, amely a Vajdasági Levéltár Bács-Bodrog vármegye 1819. évi állagában található. Az ott olvasható jegyzőkönyvek, jelentések, latin nyelvű vádiratok a Szent Miska néven ismert vallási mozgalom szellemi vezérének, Frankovics Mihálynak adatai, bajsai, csantavéri, küllödi, monostorszegi, ómoravicai, pecellői, rogaticai, szenttamási, vepródi, zobnaticai – összesen hetvenhárom – követőjének és hívének vallomását és viselt dolgait tartalmazzák.

Ez a peranyag már csak azért is figyelemre méltó, mert a koluti remete Gobby Fehér Gyula *Szent bolond* című regényében életre kelt. Az író ezeket a dokumentumokat nem ismerte, csak Bende József írását olvasta, a többi az írói fantázia szüleménye.

Olvasva a per anyagát, eljátszadoztam a gondolattal, vajon az események *megregényesítése* után negyedszázadra időszerűek-e ezek a dokumentumok? Érdemes-e velük foglalkozni? Azt hiszem, igen. Talán akad majd irodalomtudós, aki összeveti ezeket a regénnyel, következtetéseket von le belőle az írói képzelőerő megjelenítőerejére vonatkozólag.

Közlésemben – a terjedelem miatt – a dokumentumok általános jellegű latin nyelvű bevezetéseit, záradékait elhagytam, ugyanakkor igyekeztem azokat időrendiségbe szerkeszteni. Írásom második része a perbefogottak vádiratával és a kiszabott büntetésekkel foglalkozik.

A kevésbé tájékozott olvasó felvilágosítása céljából szólok néhány szót a mozgalomról és Frankovicsról.

Ki volt ez a Szent Miska? Polgári nevén Frankovics Mihály, kupuszinai születésű szűcsmester, aki az 1810-es évek végén vallási zavarokat idézett elő a vármegyében, azzal, hogy megteremtette a kordát-viselők társulatát. Szent Miska önmagát remetének és szentnek hirdetve el akarta hitetni az emberekkel, hogy ő a betegeket – felettük imádkozva – különös isteni erejével képes meggyógyítani.

A terebélyesedő mozgalomra Csányi Nagy Imre kishegyesi plébános 1818. június 1-jén kelt levelében hívta fel a kalocsai érsekség figyelmét, valamint a remete működésére. Levelében előadja bizonyos *Vrankovics (sic!) Mihály, kupuszinai születésű, 26–28 éves, mesterségére szűcs, önmagát remetének és szentnek hirdetve, azt is elhitetni akarja a hívekkel, hogy ő a betegeket – azok fölött imádkozva – különös isteni erővel képes meggyógyítani, s mint ilyen bizonyos előírt szabályokkal ellátott új vallási – úgynevezett kordát társulatát viselők* (korda, a szerzetesek kötélszerű deréköve, V. G.) – *igyekszik a főmegyében létrehozni, jelentvén egyszersmind, hogy az ő hívei, mint a többi plébániabeliek közül már sokat elcsábított, kik csoportosan mennek a hírhedt férfiúhoz . . . , hol az a hozzá menőknek kordát, az annak felvételét és viselését előíró szabályokat, melyekben teljes és nem-teljes búcsúkat nyeréséről is van szó, továbbá motyá-nak nevezett bizonyos cédulákat osztogat, sőt laikus létére az illetőknek, főleg betegeknek, kézrátétellel még áldást adni is merészkedik.*²

Csányi Nagy Imre plébános a hivatalos jelentéshez mellékelve beterjeszti a kordaviselés által nyerhető búcsúkat tartalmazó iratot, egy *motyát*, és a hegyesi hívek közül beiratkozottaknak, összesen 99-nek névsorát.

A kérdéses *motyát* Kádas Kata hegyesi lakostól kobozta el a plébános. Íme annak szövege:

Atyának és Fiúnak és Sz Lelek istennek Neviben Amen

Jésus:

Mária:

Joseph

Ezen Leveletem hagyom ez világon szentsíges Leo Pápának, Isten szolgájának, Leó Pápa küldi maga ötsínek Károly Tsásárnak

Ennek az Levelnek oly erejevagyon aki öttet el ohyvassa, és halgatya, 100: napi bútsút nyer semmi nemű állapot neki nem árthat, valya mely háznál leszen

ezen levél abba a hazba semmi nemű Boszorkánság nem árthat, amely háznál terhes aszszony volna vegye magához, és mongyon három Miatyankot és három Üdvözlégy Mairát, a Sz. haromság tiszteltire, mingyárt Szerentsésen szül. És valaki magánál hozrodta ezen levelet, az maga ellenesegit meggyőze, meg keresztelkedven a Kristus urunk kereztivel, így legyen en előttem uttánam, és föllöttem, ó engem őrizzen éjel és nappal és minden oraban, minden féle veszedelemtől, az ördögnek intselkedésétől, Szentelyen meg engem az úr Jézus Krisztus az ő nagy Kínýával, és Sz. vére hullajtásával, mely Sz. oldalából kifolty és ki tsurgot, ami üdvöseünkért, őrizze ami lelkünket az örök életre őrizze ami lelkünket és testünket az örök halatul és veszedelemtől es minden elensegeinktől hogy minekünk ne artson. Agyn nekünk erőt az ur Jezsus Kristus, Maria-Jósef hatotszor gondolkodjatok az én előbbeni sok kinaimrol melyeket erettetek szenvettem hogy hiaba ne eskügyetek, minden hiábavalóságért, álnok bizonságot ne bizonyiatok atul őrizkedjete, és a szegint meg ne útálljatok, Gazdagságot gonoszul ne szaporitsátok, Atyátokat, Anyátokat és nalatoknal öregebbeket meg bötsüljétek, árváknak özvegyeknek pártýokat fogjátok kiért en adok néktek örök üdvösséget.

Én Jezsus Kristus parantsolom néktek az örök kín alatt az ti lelketekert hogy éltek, hogy én vagyok az Igaz isten fia, Sz Istenségemnek erejében hogy én irtam ezen levelet magam kezimmel, és aki ennek nem akar hinni. legyen Kárhozot, és az én országom nem látja, és az bűnei meg nem bortsájtatnak, és akinél léssen ez a levél, s oda agya másnak hazaba és leirja, avagy el olvassa, annak az e(m)bernek is bűne anyi volna mennyi a tenger fővénye, avagy az égen a tsillag, mind meg léssen engedve, aki ezen levelet tudna és nem akarná le írni magának, avagy maga házánál tartani, azon sem lesze iste áldása és Kárhozot legyen örökön örökké.

Utolsozor parantsolom néktek azon parantsolatot Igen megtartsátok, és úgy viseljete magatokat amin az úr Jezus Parabtsolta, aki is születet a Szűz Máriától a Názáretbeli Jészú a zsidóknak királya.

Ezen levelem kiadatott Rómából Leo pápánál minden keresztéány embernek, a Názáretbéli Zsidóknak királyoknak tiszteltire és ditsőségire Ki él és uralkodik az Atyával, és Sz. Lelekkel örökkön öröké Amen. 1809-dik

Én, Jézus Krisztus Parantsolom nektek Istennek egyetlenegy fia az Isteni hatalommal elsőben, hogy ünnepnapokat megszenteljétek, ati hasznaitokat ne keresétek mert attam nektek hat napokat adologra az hetediket magamnak tartottam, hogy engemet azon napon dicsérjete. Úgy ajót gonoszra ne fordítsatok álnok törvényeket a jóknak ne tartsatok, higgyete, hogy énvagyok a Jezsus Kristus az Istennek Sz. Fia Születet Szűz Mariától Isteni hatalommal. Irtam ezen levelet saját kezemmel.

Masotzor, hogy Rosz tselekedetektől magatokat megtartsátok és jöszándégban legyetek, egymást szeressétek, böjti napokat megtartsátok.

harmatzor, ha azt tselekedni nem akarjátok az én orvossagom meg nem látjátok, és fogtok gyakorta büntettetni, tüzzel, vízzel és döghalállal és háborúsággal, ha pedig ezeket tselekedni nem akarjátok, és emellet magatokat meg nem jobbítjátok, meg foglak benneteket örök tüzel és kinokkal ostorozni, el küldöm az Királyt királyra, Urat az Urara, várost az városra, fiat az attyara, leant az Annyara, és ötset az Batyara, és fel emelem kezemet, Istentelenségeket ereszték reatok és fekete madarakat, és nem is tutok mit mivelni, mely üdöben az Világ végződik, leküldöm az igazságnak hegyes törít, fog lenni nagy vér ontás.

Negyetzer kérlek benneteket, az én haragommal és igazságommal az én szeretetemből hogy ti Szombat napot megtartjátok az én Szüz anyámnak tiszteletire, mely ti erettetek legtöbbet könyörög én naalam, mert ha ő erettetek legtöbbetnem könyörögne, Régen régen el vesztettek volna kárhozojaitok miat.

Ötötzör, parantsoltatik örök kí(n) alat, és szenvedés alat Öregeknek és ifiaknak, hogy Szent Egy hazba mennyenek, és ott bűnöket megvallyak és meg sirasak

A főszentszék értesítette az egyházmegye plébánosait Frankovics működéséről, de ő tovább folytathatta ténykedését, mert voltak támogatói egyházi és világi körökben.

Természetesen sem az egyházi, sem a világi hatalomnak nem tetszett a *Szent bolond* – ahogyan Gobby Fehér Gyula őt regényében nevezi – működése, aki híveit gyülekezésekre, búcsújárásokra buzdította, ezzel a hivatalos egyházzal való engedetlenséget szította. Ennek következményeképpen 1819. április 11-én elfogták, és a zombori megyeházára vitték.

Az álremete lefogásának előzménye az az évi a virágvasárnapra meghirdetett búcsú és koluti templom új oltárának felszentelése volt. Erre az alkalomra hatalmas tömeg csődült Kolut felé. A búcsújárók egy része 1819. április 2-án átvonult Moravicán. Az átvonuló menetről Márffy Sándor helybéli jegyző jelentést küldött a megyének:

Tekéntétes Fő Bíró Úr!

Kegyes Jó Uram!

A' mende monda valósággá vált, a' mennyibe ma déli egy és két óra közt – egy úgy nevezett Bútsú járó felekezett érkezett hozzánk – innen pedig Pacsérra ment, illy számmal formán;

Szamarokon jött az Avantgárda – szám szerint 25

Ezt követték a" Lovagok No. 48

Ezek utánn ment az éneklő gyalogságnak

tsopotja, férfiak lehettek többen mind 200

Az Aszonyok lehettek két annyian, és így 400

Ezek után mentek, victuálékkal, vén asz

szonyokkal, és gyermekekkel rakva kocsik No 54

Ezek leg fellyebb is Csonopláig vagy Nemes Milüitsig mehettek ma.

Annyi Pántlikát mint itt van a' Juhász botokon a' szamarosoknál, a' mezitelen kaszákon, a' Lovasoknál, a' Lovak fülein, a' szent bárkákon, és kivált a' fehér ruhákba öltözködött, és a' sereg közepén menő szüzeken Asverus Király Lakodalmába se lehetett látni.

Köztök van é a' Szent Remete? nem tudni, mert esmeretes formájába ugyan nem látatott – azt lehet rólok mondani igazságosan, hogy senkit sem szóval, sem tselekedettel nem illettek rozszúl, a' mit sietve eként hirre tevém maradtam Tekéntetes Fő Bíró Úrnak!

Alázatos szolgálja

Márffy Sándor m.p. morovitzí Jegyző

Márffy jelentésére Antunovics Károly szolgabíró azonnal megtette a szükséges intézkedéseket, majd Kolutra ment. Itt a nyomozásra kiküldöttektől megtudta a búcsúsok tartózkodási helyét, meg hogy a remete nincs közöttük. Fegyveresek kíséretében eléjük ment, kérdőre vonta őket, kinek a felhívására és mi célból jönnek Kolutra. A búcsúsok elmondták, két asszony és egy férfi – ezek Horváth, másképp Gantza József csantavéri és Kecskés Klára, valamint Ács Kata topolyai asszonyok – községről községre járva felszólították őket, jöjjenek Kolutra, mert a Szent Anna tiszteletére emelt oltárt most szentelik fel. Ez alkalommal a legnagyobb bűnösök bűnbocsánatot és búcsúkat nyernek, azt is meghagyták nekik a szervezők, ki-ki a lehető legszebben öltözködjék fel, különösen a leányok koszorúkkal, selyem szalagokkal és virágokkal legyenek ellátva. A faluba érkezők száma igen tekintélyes volt: 1282 lelket, 251 kocsit, 32 lovast, szamarakkal 34, mindannyit kordával övezve, a kocsikban pedig hét elrejtett kaszát, négy harangocskát és két zászlót találtak a kivezényelt hajdúk. Koluton még vagy hetven kocsi és mintegy hatszáz búcsújáró volt összeseregelve. A tömegre való tekintettel a szolgabíró engedélyezte, hogy másnap, virágvasárnapján szentmisét hallgassanak.

Miután a sokadalom széjjeloszlott, április 11-én éjjélkor a szolgabíró a koluti plébánián elfogatta Frankovics Mihályt, tanítványát, Horváth József és Futó József kocsist, aki odafuvarozta a remetét. Április folyamán azután nagyon gyorsan horogra akadtak társai és a mozgalom terjesztésében közreműködők.

Először Lélek Károlyt fogták le 1819. április elsején. Azonnal kihallgatták. 1. *Mi a neved, Hány esztendő, Műsoda vallású és hová való vagy?*

Lélek Károly 25 esztendőös nyötelen Pápista Monostorszeghi Lakós vagyok, és Varga mesterséget viselem.

2. Miért vagy fogva?

Amidőn a Kolluthi Tisztelendő Plébános Szuhányi Úr Contractussa végett a Tekintetes Deputatio Kolluthon lett volna, Tekéntetes Vojnits Antal fő Sz: Bíró Úr egy kis Bíró-t küldött volt érettem és engemet egy bizonyos Mihály nevezetű szűtsüinktől – ahonnan a ruhámat akartam haza vinni – talált, és a falu házához vezetett.

3. Nem elegendő ok az hogy a ruháért mentél Kollutra és azért vittek a faluházához, hanem vald meg igazán mi okra nézve mentél?

Azért hogy a ruhámat hozzam el, és a Tisztelendő Plébános Úr tartoztatott Kolluthon mind addig hogy ott maradjak míglen Frankovics Miska el jöve, kivel is annak előtte már egy hétig Koluthon voltam és ájtatoskodtam, ahol is említett Plébános Úr vélünk együtt imádkozott és énekelt a midőn a nép hol a Miska Quartélyán, hol a Templomban öszve jött – és engemet minden szerentséltenségemben tsupán tsak a Kolluthi Plebanus hozott mivel ő biztatott mind engem mind a Miskát, hogy ne féljünk semmit is, ő lészen mindekben pártfogónk, és minden Tselekedetünket jóvá is hagyta.

4. Mikor ösmerkedtél a Miskával és Mitsoda Szövetséged volt véle hogy éppen őtet vártad Kolluthon és mi végre vártad?

Mikor Monostorszegre jött a Miska, ösmerkedttünk meg véle, és hozzá sokszor menvén, nála Imádságos könyveket olvastam, és mivel Istenfélű ember vagyok, azon okra szövetekeztem véle öszve, és Kolluthon bé vártam.

5. Midőn öszve jöttél véle – amind mondod a bé fogadás előtt – hová mentél említett Miskával, és mit tsináltatok?

Roglatitzára mentem Miskával együtt Pilaszanovits Jakab Úrhoz, mivel hallotta hogy Isten után Betegségében a Miska rajta tudna segíteni, betegségiben segítségül legyen, a hol is az említett Miska Szent Mária Czéh Képeket osztogatott, és azért közel 900 forintokat – hogy Jésum, Maria Sz: Anna oltárját a kolluthi Templomban készétesse, amely már föl is szenteltetett a Kolluthi Plébános Úrnak adott a többi ajándékokat pedig magánál tartotta.

6. Mi hozott tégedet erre az életre, és miért hagyta el a mesterségedet holott abbul éltél és miért kaptoltad magadat a Miskához, és ilyen tilos életben fetrengesz, nem biztatott e valaki erre?

Az ajtatosság végett, mivel szerettem az imádságot, és azért a mesterségemet el nem hagytam mindaddig míglen említett Miskával meg nem ösmerkedtem és akkor kesztem vele járni, és amidőn Kollutra mentem az oda való Plébános Úr amind már mondottam volt, biztatott, hogy el ne álljak a Miskátul, hanem menjek hozzá a Szállására, és ottand üzem a mesterségemet, mivel Tsizma-diánál volt szálvá, ahol semmi bántásom nem leszen.

7. *Vagynak e még több Társaid és kik azok?*

Miskán kívül vagyon még Tokody Mártony Baján de ez már túlünk el állott.

8. *Voltál e fogva vagy katona?*

Sem fogva sem katona nem voltam.

1819. április 9-én hallgatta ki Csonoplyán Fajszí Antal vepródi számadó juhászt Vojnits Máté. Ő volt ez alkalommal a Kolutra menő búcsúsok vezetője.

1. *Mi a neved, hány esztendő, mitsoda vallású, hova való, milyen sorsú és vagyonu vagy?*

Fajszí Antal 32 esztendő Rcatolicus, Madarassy szülemény, mostanában Futó István Veprovatzy Lakosnál Számadó Juhász vagyok feleséges, minden vagyonom 92 darab birkából ál.

2. *Miért vagy fogva?*

Nem tudom.

3. *Folyó hólnapnak 4-dikén több számos minden féle néppel, Szamarasokkal, és Lovasokkal, Gyalogosokkal, és kocsin utazók Frankovics Mihály hamis Remetének oktatása mellet Közbátorságnak Törvénye ellen Botokkal, és Kaszákkal fel fegyverkezve Kolúthra menvén és általam Krusevlye, és Sztanisics között meg áléltatván, te mint egy kapitánya az utazóknak Tettes Ns Vármege Parancsolatjának, mely által tikteket visza útasétotam, ellene szegezvén magadat, minyájuk nevébe azt kiabáltál nem megyünk visza, és azért fogatattál meg?*

Igaz az, hogy azon nap, midőn Krusevlye, és Sztanisis között ország úton többi utazókkal, kik Kolúti Templomban Jesus-Mária, Szt Anna nevében, általunk fel áléltatot Oltárnak fel szentelésére rendeltetett virág vasárnap való napra Sz Remete által utasétattunk, meg áléltattunk volna, én mint többi utazó népnek igazgatója első ki állotam, és arra az parancsolatra, hogy visza térjünk meg is feleltem, hogy mivel már idáig jöttünk már vissza nem megyünk, mind ezeket pedig semi roszbúl sem mondtam, valamint hogy botjainkat, és kaszánkat is, és Kaszákat is nem rosz végből, hanem mind egy czémerjünket díszességek okáért magunkal hoztuk.

4. *Ki hivatott beneteket össze az Tettes SubvIspány úr Szálására, és vólte véletek együtt, mindenütt a volt? a volt Remetére vald meg?*

Én minyájáról szólni nem tudok, hanem magamtúl mondani, hogy én egy jókora nap Keletről minden este előttem meg jelent Csílag által emlétet Sz. Remetéhez vezettem el, úgy többi emberekkel hozá álván, egymás által, és Leg-jobban T. V: Ispány úr Csósze által Virág vasárnapi nap előtt való pénteken öszve jövetelünknek határ napra hirdetett ki, oly parancsolat mellett – minden, hogy minden Juhász Kolúthi Plébános úr részére egy egy jó bárányt magával hozza. Remetét el indulásunkor Tettes vIspány Úr Putriánál látam, de utazásunkba tudtomra vélünk nem vól, hanem midőn meg

fogatattam mint egy árnyék képében látam eötet, sőt újalis integetet fenyegetés képpen. hogy engedetlenkedni ne merészeljem, azértis mindgyárt a möre parantsoltattam mentem, sőt azokat is meg intetem, akik meg fogatattásomat elenezték, hogy békességben légyenek.

5. Menyit adtal Kollúton felálítattot Óltárra, és kinek, vald meg, és voltálé még valaha fogva?

Én 13 fkat attam, és azokat Tettes Vispány Vojnits Fábián Úr kertészénél letettem, fogva sohasem voltam.

Horváth, másképp Rosz kocsi Jóskát április 13-án Almáson fogták valla-tóra. Ez a jegyzőkönyv azonban nem található az állagban.

Ugyancsak április 13-án vallott Futó Jóska Bendek Antunovits Károly megyei alszolgabíró előtt. Azért fogták le, mert ő szállította kocsiján Frankovits Mihályt Kolutra.

1. Mi a neved?

Futó Jóska és Bendek.

2. Mi hűtű vagy, házas vagy é, hány esztendő, és melly sorson lévő ember vagy?

Romai Catholicus hitű, és házas vagyok mint egy 25 esztendő, és Tekintetes Vojnits Fabián V: Ispány Úr szállásán 3 esztendőn óta Csósz vagyok.

3. Miért Fogattattál meg, és miként vasaltattál meg?

Azért fogattattam meg Kolluthon, mivel a Remetét Frankovits Mihályt éjszakának idein saját kotsimon Kolluthra vittem, és a Strázsáknak meg szólítására nem akartam meg állani, hanem közöttük köröszkül vágtattam.

4. Tudván hogy a Remetének nem szabad Kollúthra menni, miért bátorkodtál ötet magad kotsiján, Kolluthra elvinni északának idein?

Én nem tudtam hogy szabad nem legyen, mivel a Kolluthi Plébános Úr aztat hirdette a Templomba, hogy ennek utánna bátran kiki Kolluthra jöhet, főképen pedig a Pünkösdi Ünnepekre, és Keresztelő Szent Jánoskor.

5. Miképen mentetek a Plébános udvarába, és ki nyitotta ki a kaput?

Horváth Joska a ki vélem jött Kolluthra, bé menván a kiss kapun a melly nyitva volt, és ő nyitotta ki a nagy kaput.

6. Hogyan lehet az, hogy a társad nyitotta volna ki a kaput, aki is, a kiss kapunn bé nem mehetett, mivel a Kolluthi Plébános Úr mindenkor estvéli 7 órakor bé szokta zární, és rekejteni az udvarát?

Nyitva volt a kiss kapu és bémehetett.

7. Ha tehát a kiss kapu nyitva volt Plébános Úr szokása ellen tehát tudni kellett nektek, hogy tiktetet Kolluthon vártak, vald meg! Nem jelentette é meg azeket nektek a Remete Frankovits Mihály?

Vártak é vagy nem, azt nem tudom, és nem is hallottam, elég az hogy az ajtó nyitva volt.

8. *Mi bérért vitted a Remetét magad Kotsiján Kolluthra és meg fizette é?*

Négy forintokért vittem, a mellyeket még meg nem fizetett.

9. *Miképen ígérhetett ő 4 forintokat, mivel 30 krajcárnál több nem lévén nála?*

Én nem tudom, talán reggel kifizetett volna.

10. *Mind ezeket meg vizsgálván ki tetszik, hogy egy hazug ember vagy, mivel te azt a Remetét igen jóll ösmértedd, mivel nálad is tartzkodott, és azt is tudtad, hogy Kolluthra való menetel erősen el vagyon tolva, még is bátorkodtál áthágni azzat illy formán te voltál az ő társa és elrejtője.*

Én nem voltam, mert nálam nem volt, tsak kétszer.

11. *Ha nálad kétszer volt, tudván azt, hogy mindenütt keresik személyét, miért nem nyilatkoztad ki holl létét, és miért nem adtad át a Törvényess Kezekbe?*

Tudtam ugyan hogy mindenütt üldözik és személyét keresik, de könyörületességből, és sajnálkozásbul nem adhattam által a törvényess kezekbe.

12. *Kinél tartózkodott az a Remete Zobnaticán legtöbbet?*

Kormányos János nevezetű kertésznél a Putriba, a melly Putri Tekintetes Vojnits Fabián V: Ispány Úr Zobnaticzai Pusztán vagyon, némellykor pedig a Juhászoknál, és másoknál is, de mindőg azonna tájon.

13. *Gyohontál é ezenn Remetének?*

Én nem gyohontam, hanem hallottam Almáson, hogy Horváth Joseph gyohont volna néki.

14. *Adott é enni a Kolluthi Plébános Úr müdön a Remetével hozzája jöttetek, és mitt szállót hozzátok?*

Plébános Úr cseléd szobájába adott enni mind a hármunknak, de a Remete tsak két falatot evett több nem kellett nékie, és csak sétált a szobába, hozzánk reggelig semmit sem szólott, hanem reggel utasított falu Házához.

15. *Azt a summa pénzt Bankóba mellye lészen 170 forint és ezüst pénzt valami 36 darabokat, fekete kendőben, hol vetted és ki adta?*

Kolluth Helység házánál adta a Remete, hogy Plebániára, de nem cselekedtem oda menni.

16. *Voltál e már valaha fogva vagy katona?*

Nem voltam soha.

Fajsi Imre csantavéri céhbeli takácsmestert Latinovits Sándor alszolgabíró hallgatta ki Topolyán április 14-én. A vallató a mester esetének rövid leírását adta:

Folyó Esztendei Martius Holnapnak 21-ik Napján Fajsi Imre Csantavéri Takács elfelejtván az magával született Anyja Szent egy házi parantsolatokról, bizonyos Frankovits Mihály Nép ámétó Remete Társaságát fel fogván árra

fakat, hogy az Nép ámetó Remetét Szent Atyának nevezte 's hogy érette kész is meg halni önként. Csantavéri Korcsmába tele torokkal, és minden félelem nélkül kiáltván utánna Romai Hiten lévő Egyházi Rendet betsteleníteni el nem pirúlt ezen szavakkal: *Hogy többet ér Szent Remetének egy szava, mint valamennyi mi Papjainknak tette.* kimyilatkoztatván azt is illy ki fejezéssel, sipkájához nyúlván: *Uram Jesus Krisztus, Boldogságos Szűz Maria Szent Anna Asszony hozd el a mi Új Királyunkat.* Ezen mondását vitattya Vinczer Antal Tanú, Előbeni kitételt pedig Vintzer Antal, és Ambrus András Bizonyosságok, mind ezeket Fajszi Imre ön vallásába nyilván nem tagadja, hanem hogy mondotta é vagy sem mivel részeg volt semmiről sem emlékezik és minden Társaságot tagad.

Az eset rövid leírásához csatolja Fajszy Imre kihallgatásának jegyzőkönyvét, mintegy nyomatékossítva jelentését.

1. *Mi a neved hova való, hány esztendő, mitsoda sorsú és vallású vagy?*

Fajszy Imre, 50. esztendő, feleséges, 3 gyermek atyja, pápista, csantavéri lakos és céjbeli (céhbeli) takács mester vagyok.

2. *Miért vagy fogva?*

Csantavéri Nagy vendégfogadóba 21-én, márciusba folyó esztendőben ittam. Mit beszéltem, mit nem, nem tudom. Korcsmáros feladott.

3. *Jól tudod te azt, mit beszéltél. Hanem valld meg, hol és kik azok, akikkel különös Társaságot s mi végre koholtatok.*

Én semmi Társaságról nem tudok, sőt azt sem tudom, hogy mit beszéltem. Kérdésben folyó üdőben mert igen pálinkás voltam.

4. *Ime, Vinczer Antal korcsmáros azt vallja szemedbe, hogy te ezeket minden félelem nélkül bátoroktól ejteni többet ér Szent Remetének egy szava mint valamennyi papoknak tette, tovább sipkához nyúlván Uram Jézus Krisztus, Boldogságos Szűz Mária Szent Anna Asszony, hozd el a mi új királyunkat. Ezek zenebona indító szavak és Felség megbántás jelentő szavak. Ismérd tehát, valld meg, kikkel, hol s mi végre koholtátok a ti Társaságtok, s ki annak előljárója?*

Én semmi előljárórú, úgy semmi Társaságról nem tudok. Azt sem mondhatom, hogy a most elől adott Vinczer Antal által szavakat mondtam-e vagy sem, mert részeg voltam.

5. *Hejába tagadod, mert nem csak Vinczer Antal, hanem Ambrus András is hallotta ezeket, hogy te Remetét Szent Atyának nevezted, és hogy azt feleltél, hogy kész vagy meghalni Szent Remetéért. Tovább azt vallod, hogy te részeg voltál, ellenben mind két bizonyság vallja, hogy nem voltál, azért valld meg mindenedet!*

Lehet, hogy mondtam, de nem emlékszem reá.

6. *Próbát ember vagy te már, mert egynéhány esztendő előtt Madarason is zenebonát tettél, honnand ki is csapattál igaz ez?*

Engem ki nem csaptak, mert én böcsületes levelet kaptam.

7. *Voltál-e fogva vagy katona?*

Madarason, hol zenebonáskodtam fogva s büntetve voltam. Katona nem voltam.

Kormányos János bajsai lakost is áprilisban tartóztatták le. A bűne az volt, hogy *putrijában* rejtegette vagy három hétig Szent Miskát, ezért fogták le. Valatója, Antunovics Károly megyei szolgabíró volt, aki április 27-én hallgatta ki:

1. *Mi a' neved, hány esztendő, hova való, mitsoda sorsu, és vallású vagy?*

Kormányos János szabadkai földön születtem, 33 esztendő, feleséges, Pá-pista, Tekéntetes Bajsai Vojnits Fábián Vispány Úrnál Kertészképpen szol-gálok.

2. *Miért fogatattál meg?*

Remete miátt.

3. *Kinek javaslatából, és utasításából fogadtat bé Remetét Frankovits Mihályt a' Putridba?*

Ripczó névű Topolyai lakós hozta hozzám Kotsiján.

4. *Te talán az előtt is esmérted azon csalfa Embert – hogy olly Könnyen szállást adtál nékie? Miért mérésztél azt meg tenni T(ekinte)tes Uraság engedelme nélkül?*

Én mint jó embert fogadtam bé nem is vétett senkinek – azt sem tudom, hogy csalfa ember volna.

5. *Mitsoda tsudákat tett légyen azon Remete Roglaticzán? Mi módon gyógyította betegeket. Kiket és hogyan oldozta fel a' Bűneseket? Gyónás által é? a' vagy predikállás által, és mitsoda oktatással botsájtotta el magától őket? beszédével Környülállásosan?*

Egyébb tsudát nálunk nem tett, hanem tsak imádkozott és énekelt. Betegeket nem gyógyított – azután se gyónását – se prédikállását – sem pedig oktatását nem láttam – tsak hogy énekelt és imádkozott.

6. *A' Te feleséged meg gyovont nékie – hol – és hányszor? hát Te meg gyóntál é?*

Se én – sem pedig feleségem – meg nem gyónt nékie – hitelni meg merem egész házi tselédemmel.

7. *Mennyi Ideig tartózkodott nálad a' Remete? hoztak é nékie az emberek alamizsnát: mit? mibe: és azt hová tette – avagy Kihez Küldette?*

Tsak három hétig volt nálam – a' jövevények egyebet nem adtak ki egy ki két krajczárt vetett nékie azt hová tette? nem tudom.

8. *Ki szóktette a' Remetét Pilaszanovits Máté Úr Korcsmájául Processióul – hova utasította és hol tartózkodott még annak utánna valami öt napig?*

Se azt nem láttam, hogy valaki a' Remetét el szóktette volna – de még azt sem, hova utasította volna – mivel ő a' Processióba jelen se völt – azután

Fútó Benedek Ttes Uraság Csősze magához vette – azontúl többé nem is láttam.

9. *Voltálé fogva – a' vagy Katona?*

Nem voltam.

Szeles Trézsi, 16 esztendőös hajadon leány, pápista, Vojnits Fábián alispán cselédje – akinek vallomására még visszatérünk – augusztus 30-ai vallatásakor megerősítette Kormányos szavait: *le teendő hite mellett vallyá, – hogy Anno 1819 minek előtte az hamis Remete el-fogatotatott volna, Zobnaticán, Tettes Vojnits Fábián Vice Ispány Úrnak Csőszénél Kormányos Jánosnál három hétig tartózkodott légyen – hova külömbféle Helységekből sok nép járt, a' mennyire emlékezik Topolyáról, Csantavérről, Szegedről, Bajsáról, M. Theresiopolisból, Dorozsmáról és Ludasról – esméri, hogy Topolyáról voltak e' következendők, úgy mint: Csernai Pista, Parulás Pista – Csantavérről Gantza József – Zobnatitzáról Sztatka József, többeket a' Tanú nem esmért.*

Frankovits Mihály *pseudo Eremita*, a hamis remete három nap múlva, április 16-án került sorra. Őt Köröskényi Károly, a megye szolgabírája hallgatta ki:

1. *Mi a neved, mitsoda sorsú vallású honnan való vagy, és hány Esztendőös vagy?*

Frankovits Mihály, Szűts, Romai Catholicus, Kupuszinai születésű, 26-ik Esztendőben Szt Mihály napjáról járok.

2. *Miért vagy fogva?*

Azért mivel a Szt helyeket jártam.

3. *Te nem tsak a Szt helyeket jártad, hanem embereket is gyógyítottál, tehát mond meg mi módon?*

A' vakoknak rész-szerént nyálammal, rész-szerént szentelt vízzel szemeiket kenyegettem, a süketek fülökben szentölt vizet töltöttem, a nyavalyától törötteknek hogy három miatyánkot, három üdvözetet, és egy Hisek-egyét, a Szt Háromság és Jésum Mária Szt Anna tiszteletére imádkozzanak, meghagytam, a sebeseket Szentelt vízzel orvosoltam, az inaszakadtaknak inait nyállal és szentelt vízzel kenyegettem, a magtalan Aszszonyoknak Imádságot hagytam, és magam is minnyájok felett imádkoztam.

4. *Tehát hány embereket és mitsoda nyavalyákból gyógyítottál meg?*

Tekéntetes Fábián Vojnits All Ispány Úr Roglyaticzai Majorjában lakozó egy vak Aszszonyt, a ki kilentz Esztendőkik nem látott, süket néma fiával együtt Imádsággal, nyálammal és Szentelt vízzel meg gyógyítottam, de ezeknek neveit nem tudom, hanem az elfogattatott társaim tudják, a többieket pedig, a kiket meg gyógyítottam, nem ösmérem.

5. *Mi hozott téged ezen tsalfa életre, és ki adot tanátsot, hogy a Remete életnek színe alatt a gyáva népet tsaljad?*

Az én kívánságom mindég volt magányos Remete életet viselni, de mivel mindenütt üldöztettem, Kolluthi Plébános Tisztelendő Szuhányi Ferentz Úr mellé vettem magamat ki is minden üldözéseimben pártfogását ígérte.

6. *Ki adott tehát néked szabadságot a gyontatásra, és bűnöktől való fel-oldozásra, mivel ez csak a fell Szentelt Papokat illeti?*

Én senkit sem gyóntattam.

7. *Miért tagadod asztat, hogy senkit sem gyontattál, midőn a te tanítványod, Horváth Józseff, másképp Rosz kocsi már meg vallotta, hogy őtet is meg gyontattad?*

Én senkit sem gyóntattam.

8. *Ok nélkül tagadod asztat, hogy senkit sem gyontattál, mivel ugyan azon tanítványod Horváth József aszt is meg vallotta, hogy az Putriban lakozó Kormányos Jánosnak feleségét az Erdőben meggyóntattad, a ki többször is nálad az Erdőben volt? s pedig maganyossan?*

Eő tsupán csak egyszer volt nálam az erdőben és könyörgött, hogy mivel az imádságban tétovázna és néha rosز gondolatjai lennének, én azoktól őtet meg menteném, és paenitenciát, vagy pedig imádságot adnék neki, amit én meg is tettem, de őtet meg nem gyóntattam.

9. *A hozzád gyülekezett népnek miből prédikáltál mitsoda hitbéli oktatásokat adtál nékiek, amellyel a népet magadhoz tsalogattad?*

Én a népnek a Sz Anna tiszteletére ki adott könyvekből imádkoztam és énekeltem.

10. *Zavoczky János Topolyai Nemes ember asztat valya, a kinek süket ötsét minden foganat nélkül gyógyítottad, hogy az öszve gyülekezett nép előtt mondottad volna, hogy eddig Miska voltál, de maga az Attya Isten tégedet Ferentznek keresztelt és a Szt Anna lenne a te anyád?*

Lelki látásban az Attya Isten Püspök ruhában maga nekem az Kollúthi Templomban ugy mint álomban mutatta a Miska nevemet el-változtatván. Eő maga engemet Ferentznek Keresztelt; későbbben pedig midőn üldözni kezdetek és látván, hogy az Isten Szt emberének sehol helye nem lenne, nagyon megszomorkodtam, búsultam, ugy hogy majd kétségbe estem, végtére a lelkem üdvösségérül is kételkedtem, akkor az Istenhez fohászkodtam, hogy vigasztalást az egekből küldene, halottam azután éjtszaka, hogy szállásomon az ajtó roppant, fel-keltem, Remete köpönyegemet magamra vettem, és az ajtótt ki is nyitottam, de mindjárt valami világosság meg ütött, én ettől meg ijedtem, le estem, a mire két Aszszony egy gyermekkel bé jött akkor a leg szélsőnek ég színű ruháját meg fogtam, meg tsokoltam, mire Eő aszt mondotta: *Ne fély édes fiam, én a Te Anyád Szt Anna vagyok.* Azután a másiknak lábaihoz borulván benne a Szűz Márját láng színű ruhában meg ösmértem, a harmadik pedig egy gyermek fehér ezüstös ruhában lévén a Jézuska volt, kiket én mindnyájokat öszve fogoszkodva természetes szemeimmel láttam.

11. Ki nyilatkoztattad e' ezen Égi jelenést Tisztelendő Szuhányi Plébános Urnak, hogy erről néked tanátsolna?

Igen is kinyilatkoztattam és midőn erről előtte bizonykodnék asztat felelte, hogy nékem eszt elhiszi, és javasolta, hogy tsak maradjak Jésus Mária, Szt Anna tisztelője egész életemben, és ugyan azon Plébános Úrral Kolluthon a szállásomon is énekeltem, a nőppel pedig a Templomban utánam énekelt.

12. Ki Küldött tehát tégedet Roglyaticzára Mtheresiopolisban Szegedre, és Vármegyénk több részére, hogy apostolkodjál?

A Szegedi nép Kollúthra jött, és engem az oda való Plébános Úrtól el kért a kinek szolgája voltam, hogy egy beteget gyógyítani Szegedre mennek a hol engem üldözni kezdettek, ahonnan elmentem és MTheresiopoloson keresztül Kolluthra indultam ottan több betegekhez mentem, és őket gyógyítottam, és midőn az oda való, meg boldogult Plébános Urat meg látogatnám, a Városházához hívtattam, a honnan Kollúthra vissza utasítottam.

13. Hát tudszé írni? Ki készítette a nálad találatott írásokat, és mit jelentenek azon név Jegyzetek?

Én magam írni nem tudok, a nálam talált Jegyzékek pedig azoknak nevei, kik Jésus társaságában állottak.

14. Hová tetted a bé szedet pénzt, mond meg annak mennyiségét, és mire való fordítását?

A Jésus, Mária Szt Anna oltárának Kollúthon való fell építésére 160 f adtam, a hozzám jött betegeknek pedig javallottam, hogy misére adjanak, mivel hamarébb meg gyógyúlnak, de menyit adtak nem tudom a mit pedig Tsirkéket, és más e féléket kaptam, mind a Plébános Úrnak adtam.

15. Lélek Károly a Te Tanítványod aszt vallya, hogy 900 fnál többet adtál az Kollúthi Plébánosnak, ne tagad tehát az adományoknak mennyiségét, hanem vald meg igazán?

A mint fellyebb vallottam, annál többet nem adtam.

16. Hol Kaptad tehát azon 171 ft és 36 darab külömb-féle ezüst pénzt, a melyek Futó Jozseff Társadnál el fogatásakor találtattak, és mely végből adtad azon pénzt a Futónak?

Ezen pénzt a néptől Isten nevében kaptam, és Futó Jozsefnek őrizet végett által adtam, mivel magamnál pénzt nem tartottam, ezen pénzt pedig részszerént oltárra adni, részszerént a magam szükségére fordítani akartam.

17. Noha te aszt állítod, hogy 160 fnál többet a Plébános Úrnak oltárra nem adtál, de mégis a Zombori Képfaragóval 600 ft megalkudtál, hogy már a többször említett Jésus, Mária, Szt Anna oltárát el készítene, hogy tehettél tehát illy Kötést több pénz nélkül?

Az Istenben bíztam, hogy majd több pénzt ad, az oltárt pedig az alamizsnából a Plébános Úr füzeti ki.

18. Ki hirdette virág Vasárnapra a bútsút és az oltár fell szentelését, és ki hívta azon embereket hogy oly csinossan oda meg jelenjenek?

A Tisztelendő Plébános Úrtól hallotta a nép, hogy Kalotsárúl már az Engedelem az oltár fell szentelése végett meg jött, a mellyet is én tőlök meg tudván, a többi népnek az putri előtt tudtára adtam az oltár fel szentelését, és a butsút, a nép pedig önnen akaratabúl ruházkodott fell tzifrán a Szt Anna tiszteletjére.

19. Hát te hol voltál, mikor a nép bútsúval Kollútra ment?

Én vélök egygyütt el indúltam, de mikor meg hallottam, hogy a Ns Vármegye elfogattatásomat el-rendelte Pilaszanovits Máté Úr régi Kortszmájátúl paraszt köpönyegben egy Topolyai ktosin meg szöktem, és a Putriban vissza mentem.

20. Ki mondotta meg tehát néked, ogy a Ns Vármegye megfogattatásodat elrendelte:

En a néptől hallottam, de ennek előtte is az Omoroviczai Plébános Úr Dubokán Fútó Benedeknél keresett, hogy tuttomra adja el fogattatásomat, de én akkor a Putriban a Vice Ispány Úr szállásán voltam.

21. Minek utánna a Szt Szék és a Ns Vármegye el-fogattatásodat meg parantsolta, mennyi ideig tartózkodtál az Kollúthi Plébános Úrnak pártfogása alatt, és hol voltál rejtve?

Én Karátsony böjtjétől Szt István napjáig, még mindig Kolluthon a Plébános Úrnál tartózkodtam, a ki is betegségemben engemet apolygattott, és mondotta, hogy fel-gyógyulván mennék el, a honnan is Maria Zellre indulván Fejérvárig mentem, onnan pedig Budára, Budárúl pedig Omoraviczára Honkó András Plébános Úrhoz jöttem, a hol is egy hétig tartózkodtam, de midőn el fogni akartak a szoba ablakon az gazdaszony, a többi néppel ki szöktetett azután kotsira tétettem egy subával bé takartattam, és így el-ejtve az Putriba vitettem. Ugyan az Kollúthi és Omoraviczai Plébános Urak, de többnyire a Kollúthi, az Omoroviczai gyávább lévén arra biztattak, hogy ennél a feltett czélnál maradjak mondván hogy üldözéseket is fogok szenvedni az igazságért, de a Szentek is szenvedtek és meg is haltak a Krisztusért. Ezen tüzet bennem még jobban gerjesztette az, hogy a Kollúthi Plébános Ur előttem a Templomban letérdepelvén, a nép előtt a Keresztet általam a fejére tétette, és maga felett imádkoztatott, a ki az imádság után a keresztet megsókolta, az omoroviczai Plébános is mind ezeket velem, de csak a szobájában meg tétette. Ugyan azon Kollúthi Plébános Úr udvarában lévő kútból egy vödör vizet merítettem felette imádkoztam és a Kútban lebotsájtottam, melly vízzel az után a betegek magokat mosogatták.

22. Mért tetted Te ezen víz fel szentelését mikor ahoz neked hatalmad nem lehetet?

Tisztelendő Szuhányi Plébános Ur a nép előtt mondotta, hogy a veder felett imádkoznék, mikor pedig magunk voltunk aszt is mondotta, hogy azért imád-

kozottatott velem a kút felett, mivel ő beteges és hiszi, hogy az víz nékie használni fog.

23. Kordákat minek jelenségül adtál? Ki szentelte fel azokat és mit adtak érettük?

A Krisztus Urunk Geczemányi Kertjében való meg fogattatása, és meg kötöttetése jeléül osztogattam a kordákat, ezeket pedig elejénten fel szentelve Maria Gyűdrül hoztam, azután Zsiták Mártony is utánnam való a Barátoknál Portziunkula ünnepén kordákat szenteltetett. Ugyan a Monostori adminisztrátor Úr Kraitsits Imre azon Kordát, melyet Testemről le vettem, és nékie által adtam, és később az énrészemre kordákat fel is szentelt, de miolta ezeket a Szt Szék el tiltotta, többet nem osztogattam, hanem a népek magok tsináltak magoknak kordákat én pedig az kordákért semmi füzetést nem vettem.

24. Mért tagadod hogy kordákat nem osztogattál a Szt Szék tilalma után holott az Kolluthi Virág vasárnapi pompás bútsúra indult népek el menetelők előtt tőled kordákat kaptak?

Nekiek kordákat én nem adtam, hanem tsak valami hatra vagy hétre tso-mókat kötöttem.

25. A nép nem tsak hozzád gyülekezett, hanem tudva vagy az is, hogy te tanyáról Tanyára jártál és ottan a népnek külömb féléket mondottál?

Mivel a nép hozzám jönni nem mert, tehát én Dubokára, Roglyaticzára és Omoroviczára mentem és a Szt Annáról nekik olvastam és énekeltem.

26. Husvét Vasárnapára midőn Kolluthra mentél történt e ezen oda meneteled önn szándékdoból vagy pedig valakinek meghívásából?

A néptől hallottam, hogy Plébános Úr üzentetett nékem, hogy Husvét vasárnapjára jönék el.

27. Mikor tehát oda jöttél a Plébános Urhoz mit mondott, és mikép várattattál el tőle?

Azt mondotta, hogy minek jöttem oda, mért nem mentem Kupuszinára és javallotta, hogy tüstént mennyek vissza, még azon éjszakán Kupuszinára, a mit én néki meg is ígertem, de mivel a sztrázsák a Plébános Úr háza elejbe állítottak, el nem mehettem. De soha egész életemben én erre nem is vete-medtem volna, hogy ha a fenn említett Papok nem lettek volna, mivel a fiu az Atyának engedelmeskedni szokott én őket annak nézvé, mindenekben tanácsaikat követtem.

28. Hát ki hozott Kollútra és mit füzettél nekie?

Fútó Józseff Benedek Dubokáról Kollúthra hozott a kinek az fuvarért 4 ft ígertem, hanem el fogattatásom végett meg nem füzettem.

29. Rómába akartál e? és mi végből utazni?

Romában Tokody Mártony Bajai Lakossal menni akartam, és Péts Városáig el is mentem, a honnan vissza utasítottunk, azon végből akartunk pedig

Romába menni, hogy Eő Szentségétül a kordások Társaságának meg erősítését ki kérjük.

30. Horváth Jozseff másképp Rosz kotsi aszt is valya, hogy te őket tanítványodnak fel válloltad, meg gyontattad és áldozás helyett meg csokoltad?

Igaz hogy társamnak fel vettem, hogy a Szt helyeket velem járja, a kinek az haját én meg is nyírtam, de bűneit tsak panasz képpen nekem el beszéllette, a kinek javasoltam, hogy Kolluthra az Plébános Úrhoz ményen, és gyonjon. Hogy pedig én ötet, és másokat tsokoltam a nem egyéb okból történt, hanem tsupa szeretetből az emberi nemzet eránt, mellyért kész volnék meg halni én őket mindnyájokat, ők pedig engemet viszont csokoltak.

31. A ládában találtatott Irott könyvet, és abban foglaltatott életed le írását, ki készítette és minek valók voltak azok nevek jegyzékei, és nyomtatott czédulák?

Az irott könyvet életem leírásával Tokody Mártony társom a Lajstromokkal együtt . . . [a másoláskor a szöveg utolsó sora megsérült] készítette, hogy Romában Eő Szentségéhez vigyük a nyomtatott czédulákat pedig melynek üres helyeiben a Jésus társaságában fell vett személyeknek nevet bé iratták, Kalotsárúl Turkovits Jozseff szindikustól kaptam, kinek mindenkor a fell vett személyeknek neveit el küldöttem ő pedig azon Lajstrom szerént készített czédulákat nékem azon okból küldötte, hogy a fell vett Társak el osztanám.

32. Tolna Vármegyében Bátán mikor voltál, mennyi pénzt szedtél össze?

Öt forintnál többet nem kaptam.

33. Kollúthon fel épült oltárt, miért és mi célból tsináltattad?

Midőn láttam hogy a betegek meg gyógyulások végett hozzám jönnek és egy kevés pénst is össze szedtem volna, ki nyilatkoztattam Tisztelendő Szuhányi Plébános Úrnak azon szándékomat, hogyha hely meg a Templomban volna, én örömet a Jesus, Mária, Szt Anna tiszteletére egy oltárt csináltatnék, aki ezen szándékomat jóvá hagyván, az tőlem addig össze szedett 160 f ezen célznak tellyesítésére az említett Plébános Úrnak által is adtam a többi pénzt pedig Plébános Úr az alamizsnából szedte össze és aval az oltárt elkészítette.

34. Voltál é katona, vagy pedig fogva?

Katona nem voltam, hanem Mária Gyűdön Klastromban Terciánus harmadfél esztendeig voltam a harmadik Rendnek modja szerént a Profeszsiót le is tettem, és a Noviciátust is el végeztem. Fogva pedig Baján a betegek orvoslásáért egy óráig voltam. Kollúton is fogva voltam, és Notárius Úrnak meg hívására mindjárt meg is jelentem, de midőn a Notárius Úr Szántovára a Tettes Szolga Bíró Úr elejbe küldeni akart Tisztelendő Szuhányi Plébános Úr engemet az útszán sok népek jelen létében erőszakosan megszabadított.

Frankovics vallomásában szó esik a ládájában talált és lefoglalt iratokról, életrajzáról és bizonyos cédulákról. A levéltári dokumentumok között meg-

található Antunovits Károly szolgabíró feljegyzésében a remete személyes holmijainak leltári jegyzéke is:

Feljedzése

Azonn holmiknak, mely Frankovits Mihály tsábitó Remeténél megfogattatása alkalmatosságával találtatott.

- 1 Nyoszola lágy fábul.
- 1 Kiss asztal lágy fábul.
- 2 Szalma szék.
- 1 Térdellő zsámoly lágy fábul.
- 1 Láda lágy fábul.
- 2 Fiokos Kép.
- 2 Avittabb rámába foglalt kép.
- 1 Gipszbül formált N: Sz: János Képe.
- 3 Viaszk Gyertya.
- 1 Réz Lámpásotska.
- 1 Két posztobúl vart új nadrágh
- 1 Fekete posztó sipka
- 1 Bádóg Piksiss.
- 14 Nagyobb és kisebb törülköző kendő.
- 1 Ing.
- 1 Gatyá.
- 1 Lepedő.
- 4 Darab fehér Csipke.
- 1 Czin Kalány.
- 2 Pár Kés, vellával.
- 20 Kisebb és nagyobb Könyv.
- 1 Vass Feszület, 1 olvasó, 1 vass és 1 madzag Corda.
- 3 Gombolyag Czérna és más efféle imádságok, képek, olvasók és Gyűrűk.
- 1 Petsét nyomó.

Frankovits Mihály és társainak vallomását a megyegyűlés 1819. április 26-án és az utána következő napokban tartott megyegyűlés hitelesítette. A megyegyűlés elrendelte Mészáros Dániel főszolgabírónak, tanúként hallgasson ki több pecellósit és szenttamásit. Nyomozásának eredményét azonban csak 1819. szeptember 28-án küldte meg. Ez a kihallgatási jegyzőkönyv Frankovits Mihály bűnösségét volt hivatott alátámasztani. Ebben a legérdekesebb részek a gyógyulást kereső asszonyok meséje.

Sz: György Hava 26-án Zomborban tartatott Tites Főben Járó Törvény Szék Jegyző Könyvének 60-dik számára, mind az ahoz Kaptsolt Jegyzésben foglalt, mind pedig azóta Frankovits Mihály Kereső személyeket, arról körülállásossan ki halgatván, Kinek föl ingerléséből, mitsoda czélból, és mitsoda ajándékokkal mentek Frankovits Mihály Kupuszinai volt Szűts Legény mind ki adott Remetének látogatására, és Tiszteletére, Visgálást meg tévén, azokk vallatásaikat rendszerént itten elő terjesztyük

Petrovaszellán:

Menyhárd Borbala Nagy Balázs Hitvese vallya, Hogy f. e. Áldozó Csütörtökön, a vagy Pünkösöd Hava 20-kán 17-ted magával tsupán Közönségessen folyt hirre, amint Bera Ruzsinál öszve jöttek, ama Remetének, a vagy a ki kiáltott Csuda tévő Sz. Embernek látogatására indulván – Topolán, Adai, Széntai, Moholi, és több Helységbéliekkel öszve vergődvn, egész Bezdányi Csárdáig mentek, hol egytől is, másstól is értésökre esvén, hogy héjába menének. 3. Nms Milititsi Legényt bővebb Tudakozás végett Kulutra bé Küldöttek, és mivel azok is azon szomorú reméntelen hirrel – hogy már el fogva vólna – tértek – ki ki nagy szomorkodva és Isten áldva vissza térni kéntelenített, – Semmi ajándékot nem vitt. Czéllja pedig vólt a világtalan Leánya, és Testvér Nénnye gyógyítása.

Molnár András az ellőbivel egy formán – hogy nyomorúlt Feleségének segítséget nyerhessen, vele oda vóltak Molnár János Palásty Örzse és többenis, Kikről jól nem emlékezik.

Józsa Anna pedig tagadja, hogy ő valaha vólt vólna is Kuluton – Tóth Borbara nem találtatik P:szellán.

Látó Boris vallya: Hogy F:Holnapnak 13-kán szopos Leánykáját el választás okáért Moholyra vivén, hogy ott látta, mitsoda nagy Készülettel a Sz: Remete látogatása miatt Adára indúlnának, magais azon Kevés Kenyérrel, mellyel Moholyig hozott, Adára, és onnan Számos Adaiakkal onnand Ki hozatott Ászlónak kísértése mellett Zombornak indúlt – Az nap estve számosabb máss Helybeliekkel is Topolai Szöllők alatt megállapodván – Topolaiak által hozatott, és késértett Sz: Anna Képével megköszöntettek, és ugy 14-én Zombornak indúltak, Zombor alatt pedig Remete ruhákban föl öltöztetett 3. Asszonyok által, kinek nyakokrúl függő olvasókról nagy Feszületek kezekben az egész Népnék láttára tartattak, egyformán meg álltattak, és az egész sokaságot mind rendre hozni, mind pedig arra bírni különféle remények mellett iparkodtak, hogy ámbár azon Nap Vas és Tűz ellenök jönné, azokban álha-

tatossak legyenek, és így mindeneket meg vetve mindent Sz: Anna Tiszteletére, melyet Koronázni fognak, tegyenek – vallya tovább, hogy mint egy 50 Leányok fehérbe öltözve Sz. Anna képét, melyet egy Legény elő vitt, Késértették légyen – Az egész czélyok pedig a Remete meg szabadítása volt.

Sz: Tamáson

Szila Antal vallya, hogy májusban már múlt esztendeje, midőn Monostoron a Remeténél volt, sülyös felesége miatt, ugyan tsak akkor kordát is 2 forintokért kapot, olly meghagyás mellett, hogy 7 Miatyánkot, és annyi Üdvözetett minden nap, melette imádkozzon. Ugyan tsak akkor orvoss végett bizonyos füvet, s vizet is kapot. Oda való menetelére senki egyébb, hanem Zomborban folyt köz Hirr ösztönt adott, amidőn tudniillik ottan lévő szőlejt művelte volna, halota.

Vöröss Örzse vallya, hogy tsak múlt esztendőben Monostoron volt azonokból, hogy a Sz: Malaszt által engedettne meg nékie, hogy ő is a Remetének módja szerint tudná az Istent ditsóítani, mivel amint hallotta jobb tanításokat, és üdvösségessebb imádságokat tudna, mint a mostani Lelki Pásztorok, és ugyan aszért most is érette, és az ő ki szabadulásáért imádkozánad, a mint is erőssen reménli, annál inkább, hogy azon alkatmatossággal, amit a Monostori Plébános a Remetétől misékre való pénzeket, meg vetette volna, Kulúti Plébános maga kotsiján azon Remetének gyűjteményét Kulútra bé vitette, hova a tanú is, a Sz. Anna képét vivén, ment, és azon kegyelemért Kordát is kapott, Ugyan azon alkatmatossággal a Remetének körösztt annyától halotta, hogy kupuszinai volt öreg Plébános, a midőn köröszttölte, már előre megmondott, mitsoda üldözéseket fog e világon a szegény szenvedni.

Szmlenitcky Boris azon alkatmatossággal mint az előbbeinek Monostorra jár(ult), szédülése ellen orvoslást könyörögni, a melyet is azonnal, hogy az kordát el nyerte meg kapta, és azoltától legkisebb szédületet nem érezen. Az Kordájért mint egy 4 rőfnyi vászont ajándékul adott, és mellette az öreg hagyása szerint mind ekkoráig minden nap egy Mi-Atyánkot imádkozott, és tovább is imádkozni kötelességének tartya.

Kotsis Rozália vallya, hogy tova 20 esztendőknél gyermekszülés után szenvedett vér folyás orvoslása végett azon Csuda tévő, és akkoron Monostoron lakozó Remetéhez ment, kihez mihelyt bé lépet volna, meg mondotta légyen nékie, mind az említett . . . nyavalyáját, mind pedig, hogy azon szempillanattúl, amellyben bé . . . meg gyógyult volna, amint is valóságosan meg gyógyult.

Vörös István felesége . . . kinek szemei szörnyen fájtak, és sehol segítséget nem kaphatott . . . tsak azokk szerzendő segítségért Monostorra ment, hol is az ottan tartózkodó Remetének kegyelméből kordát kapot, és a felesége azóltátul minden fájásoktól meg menekedett.

*

Szent Miska és hat lefogott társa ügyük bírósági tárgyalásáig börtönben maradtak. Ügyüket 1819. augusztus 30-án kezdte tárgyalni a megyei bíróság, ezt azonban megelőzte a hamis remete kiszabadításának kísérlete.

JEGYZETEK

¹ Bende József: A Szent-Miska-féle vallási mozgalom keletkezése és lefolyása. Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve, VI. évf., 97–113. p., Zombor, 1890

² Bende: i. m., 98. p.

SHERLOCK HOLMES ÉS TÁRSAI EGY ÚJ VILÁGBAN

Gondolatok a detektívtörténetről

VARGA ISTVÁN

Hankiss János *A népszerű irodalom elmélete és története: I. A detektívregény* című 1928-ban megjelent könyvében kiemeli, hogy „a népszerű irodalom tanulmányozása nagyon sok irodalomtörténeti, művelődéstörténeti, lélektani lelettel kecsegtet”. Ez a mondat szerepel Keszthelyi Tibor *A detektívtörténet anatómiája* című könyv mottójában, és ezzel mintegy utal vizsgálódásának irányvonalára. Keszthelyi Tibor könyve 1979-ben jelent meg. Ebben az évben adták ki Bényei Tamás *A krimi, a metafizika és a posztmodern* című kötetét, amely a detektívtörténet egyes aspektusait vizsgálja. Tehát magyar nyelven is folynak kutatások ezzel a műfajjal kapcsolatban. A fentiekben említett utóbbi két könyv között azonban lényeges különbség van: míg Keszthelyi Tibor egyrészt a detektívtörténet fejlődését követi, másrészt sajátosságait vizsgálja, addig Bényei Tamás a detektívtörténet modern irodalmi változatait kutatja, azaz témája a klasszikus detektívtörténet metamorfózisa. Mindkét könyv tanulmányozása, nyugodtan mondhatjuk, élvezetes olvasmány, és igazolja Hankiss Jánosnak a fentiekben idézett gondolatát. A téma megközelítésénél az adott esetben tanácsos először Keszthelyi Tibor könyvével megismerkedni, mivel a szerzett ismeretek sok szempontból megkönnyítik Bényei Tamás jóval bonyolultabb és átfogóbb könyvének megismerését. A két könyv ilyen módon tulajdonképpen jól kiegészíti egymást.

Mint már említettem, Keszthelyi Tibor könyve két részből áll: az első (Geneológia címmel) történeti áttekintés, míg a második (Karakterológia) a detektívtörténet sajátosságait tárgyalja. Ha Keszthelyi Tibor könyvét kapcsolni akarjuk Bényei Tamáséhoz, akkor a második rész az érdekes számunkra. Természetesen az első rész is tartalmaz olyan adatokat és következtetéseket, amelyek feltétlenül elgondolkoztatóak. A szerző kiemeli, hogy „a detektívregénynek annyi az ellenfele, amennyi a rajongója”. Tény, hogy a detektívtörténet

igen elterjedt az olvasók körében, a műfaj koronázatlan királynője, Agatha Christie, a világ hatodik leg többet fordított szerzője. Már könyvének kezdeti szakaszában Keszthelyi Tibor leszögezi, hogy szerinte a detektívtörténet két emberi tulajdonságra támaszkodik: a játékosásra és a kíváncsiságra, azzal, hogy a műfaj magva az enigma, a rejtély. A történeti áttekintésen túl már ez az első rész is tartalmaz olyan észrevételeket, amelyek a detektívtörténet jellemzőire utalnak. Már itt megtudhatjuk, hogy a detektívtörténet jegyei közé tartozik „a tényállás, az események, a cselekmény tényszerű rögzítésének igénye... az izgalom és az érdeklődés fenntartása, a szenzációk ökonomikus, megtervezett adagolása, az ötlet kivételes hangsúlya... az igék hatalma a jelzőkkel szemben... a szikár, fölösleges gondolatkanyarokat kerülő mondat-szövszövés”. Bár a fenti megállapítások elsősorban a műfaj stílusára vonatkoznak, mégis fontosak a téma megközelítésekor. Keszthelyi Tibor geneológiai vizsgálódásai folyamán utal azokra a kísérletekre is, hogy megteremtsek a szabályokat az igényes detektívtörténet írásához.

Keszthelyi Tibor vizsgálódásai átfogóak a detektívtörténet sajátosságainak kutatásakor. Úgy véli, hogy ennek a műfajnak sajátosságaiból fakadóan igenis léteznek törvényszerűségei, amelyek tudatos és következetes alkalmazása kli-sét szül. Szerinte a detektívtörténet „teoretikus hajlamú”, közte és a tudományos gondolkodás között „egyfajta párhuzam van”, bár a „mesterdetektív logikája nem tudományos, hanem művészi természetű”. A szerző szerkezeti hasonlóságot vél felismerni a detektívtörténet és a keresztretjtvény között. Ha követjük vizsgálódásait, lassanként rájövünk arra, hogy Keszthelyi Tibor a detektívtörténetet a mese egy válfajának tekinti. Ez a megállapítása fokozatosan bontakozik ki, és mindig bizonyítási eljárás előzi meg. Kétségtelen, hogy izgalmas olvasmány ezeknek a bizonyítási folyamatoknak a megismerése. A kiindulópont Arisztotelész megállapítása, miszerint „a kitalált történet, a fikció leglényegesebb eleme a mese”. A szerző ennek alapján a detektívtörténetet „urbánus mesének” tartja. A detektívtörténet legszembetűnőbb jegye a rejtély, minden a rejtély jegyében játszódik le. Ez a mese sajátossága. Akárcsak az egyszerűsítés (fekete-fehér klisé), amely a detektívtörténetre is jellemző. Felbukkannak benne bűvös tárgyak, akárcsak a mesében. A szerző szerint „a detektívtörténet a valószínűtlen szférájában játszódik le, eltolódik az irreális tartományába, márpedig „amint átlépünk az irreális kapuján, a mesében járunk”. Szól a detektívtörténetben tapasztalható költői vonásról, márpedig az a mesében is felbukkan. A varázsmeséhez hasonlóan, „a detektívtörténet kétpólusú történet: a két pólus a feladat és annak megoldása”. Értelmezésében a detektívtörténet központi alakja, a nyomozó, hasonlóan a varázsmese hő-séhez. A mesével való rokonságra utal az is, hogy „a mese és a detektívtörténet egyaránt csupán vázlatosan megrajzolt figurák köré szövi a cselekményt. Egyik

sem ad kimunkált jellemeket.” Egy másik alapgondolat a témával kapcsolatban: „Az ártatlanul gyanúsítottak a detektívtörténet hamupipőkéi, a sárkánynak kiszolgáltatók, legkisebb királykisasszonyok.” Keszthelyi Tibor idézi J. V. Propp *A mese morfológiája* című könyvét, amelyben az a mesében hét szerepkört különböztet meg. Nos, Keszthelyi Tibor szerint „mind a hét szerepkör (funkció) megvan a detektívtörténetben, és pedig törvényszerűen (de nem így a regényben, novellában)”. Miután megismertük a szerző összes érveit, megállapíthatjuk, hogy a detektívtörténet és a mese közötti hasonlatosságok, azon túl: egybeesések, valójában léteznek, de ugyanakkor megmarad bennünk a gyanúnak a szikrája, hogy ez a megállapítás talán túlságosan is leegyszerűsített, a detektívtörténet nemcsak urbánus mese, hordoz magában más műfaji elemeket is.

A műfajokkal való foglalkozás a másik fontos eleme Keszthelyi Tibor könyvének. Több helyen kitér a magas irodalom és a detektívtörténet kapcsolatára. Nem teszi ezt egyik védelmében vagy a másik elítélése érdekében, mert számára a detektívtörténet önálló műfaj a maga törvényszerűségeivel, és az olvasóra bízta, hogy mit olvas. Véleménye szerint a magas irodalom mércéivel mérni a detektívtörténetet helytelen lenne. Colin Watson mondta Wallace detektívtörténeteiről szólva, hogy egy ilyenfajta kísérlet (a fenti összehasonlításra gondol) „éppoly meddő lenne, mintha a szobrászat szempontjai alapján vennénk szemügyre egy halom sódert”. Keszthelyi Tibor könyvében több helyen is világosan meghatározza a regény (és a novella) és a detektívtörténet közötti különbségeket. Ezekből a meghatározásokból idézek most: A regény az emberről, az ember társadalmi viszonyairól szól, a detektívregény dolgokról és azok rendjéről szól azzal, hogy az ember a tárgyak közé húzódik, velük egy sorba kerül. A regénnyel és a novellával szemben a detektívtörténet az érzéketesség helyett a fogalmi ábrázolásra tör, nem annyira az ember, mint inkább egy ideál kifejezője. A hagyományos epika a múlttól, a jelenen át, a jövő felé mutat, a detektívtörténet cselekménye visszafelé pergetett. A fent idézett megállapítások tehát a hagyományos epika és a detektívtörténet közötti különbségeket tüntetik fel. Ezen a szembeállításon túl Keszthelyi Tibor könyvének egyes szakaszaiban általában a rokon műfajok megkülönböztető meghatározásával is foglalkozik. Véleményem szerint figyelmet érdemel ezen belül könyvének bekezdése a 173. oldalon: „A reális és az irreális vegyítése voltaképpen négy leegyszerűsített receptre történhet. Reális jellemek reális körülmények között: regény és novella. Abszurd jellemek valós körülmények között: kalandregény. Irreális jellemek irreális körülmények között: tündérmese. Valós jellemek abszurd körülmények között: detektívtörténet.” Úgy vélem, hogy ez a felosztás nagyjából helytálló, bár szerzője beismeri, hogy leegyszerűsített.

Gondok az átmeneti „receptek” esetében, illetve a receptek egymásba való átcsapása alkalmával adódhatnak.

A fentieket összegezve talán azt mondhatnánk, hogy *A detektívtörténet anatómiája* rendkívül alkalmas munka ahhoz, hogy megismerjük ennek a műfajnak a sajátosságait. Világosan szerkesztett, egyszerűen érthető és befogadható nyelven íródott, mondanivalója egyenes, üzenete, ellentétben a könyv témájával, nem rejtélyes. Külön kell utalni tárgyilagosságára. Keszthelyi Tibor nem veszi védelmébe a detektívtörténetet, de nem akar ítéletet sem mondani felette. Ennek a szellemében zárja a könyvét: „A művelt és az életet élvező ember étrendje azonban nemcsak eltűri, hanem a változatosság kedvéért igényli is olykor a könnyebb olvasmányt. Ugyan, mi restellnivaló volna ezen?” Nem szabad szem elől téveszteni a körülményt, hogy ezek a sorok akkor íródtak, amikor a kultúrpolitika szigora enyhült, és a detektívtörténet lassan újra meghódította az olvasókat. Keszthelyi Tibor könyve minden szempontból nézve tudományos munka, és húsz év távlatából is az maradt. Értékálló, elemző, útmutató.

Az időbeli különbség Keszthelyi Tibor és Bényei Tamás könyve (*Rejtélyes rend – A krimi, a metafizika és a posztmodern*) megjelenése között huszonegy év (Bényei Tamás könyve 2000-ben került kiadásra), de a megírásuk közötti idő jóval rövidebb, mivel Bényei Tamás könyvének előszavában közli, hogy könyvét kilenc évvel megjelenése előtt írta. „Ha ma kezdenék hozzá, minden bizonnyal teljesen más könyvet írnék”, vallja be. Címét megváltoztatta, némi változásokat a szövegben is eszközölt, de egyébként maradt az eredeti szöveg. Saját szövegét utólag úgy értelmezi, és erre utal a címváltoztatás is, hogy az nem műfajok szembeállítására, hanem annak szemléltetése, hogyan folynak azok egymásba. A könyv bevezetésében a szerző közli velünk, mik voltak munkájának céljai. Érdekelte, „miért írtak századunk komoly alkotói krimi”, illetve melyek a krimiátlírók sajátosságai. Vizsgálódásainak célpontja (talán éppen ez áll könyvének központjában) az, hogy felderítse a krimiátlírók jelentőségét a posztmodern irodalomban. „A könyv tárgya két sajátos elbeszélő forma, a klasszikus detektívtörténet és az anti-detektívtörténet kapcsolata. A kapcsolat kulcsa talán a paradox helyzetű köztes jelenség a metafizikus detektívtörténet.” Bényei Tamás könyvében tehát három műfaj kerül tárgyalásra: 1. a klasszikus detektívtörténet (a címben szereplő krimi), 2. a metafizikus detektívtörténet („a krimisémből vett elemeket általános bölceleti jellegű kérdésfeltevések szolgálatába állítja”), és 3. az anti-detektívtörténet („a dekonstruált klasszikus krimi”). A bevezetés még egy, a könyv tárgyát közlő mondatot tartalmaz: „A könyv a klasszikus krimi és az anti-detektívtörténet ellentmondásos kapcsolatának körüjárása.”

Bényei Tamás könyve hat nagy fejezetből áll, melyek néhány alfejezetre oszlanak. Az első fejezet (Hagyomány) a krimi történetével foglalkozik, más műfajokhoz való viszonyulásáról szól. A szerzőt nem érdeklik azok a szövegek, „amelyek a klasszikus detektívtörténetet a realista hagyomány irányába hosszabbítják meg”. Már itt leszögezi, hogy „az anti-detektívtörténet a posztmodern irodalom tipikus képviselője” azzal, hogy a klasszikus krimi egyes elemei megőrződnek az anti-detektívtörténetben. A későbbiek folyamán aztán részletesen megvizsgálja, hogyan viszonyul a posztmodern ezekhez az elemekhez. A fejezet újszerű gondolatokat és észrevételeket tartalmaz arról, hogy utólag, a regény fejlődésének alakulását ismerve, hogyan lehet mondjuk Kafka egy-egy művét anti-detektívtörténetként olvasni.

A második történet című fejezet elsősorban a klasszikus detektívtörténet egyik sajátosságának elemzésével, az ismétlésszerkezettel foglalkozik, illetve azzal, hogyan jelentkezik ez a sajátosság az anti-detektívtörténetben. Jellemző erre a fejezetre a példák sokasága is, amelyek a fenti sajátosságot kiválóan szemléltetik. „A népszerű elbeszélő műfajokat általában úgy tartjuk számon, mint a cselekményes, eseményekben és fordulatokban bővelkedő elbeszélés tipikus eseteit. Ebben a tekintetben a detektívregény különleges helyet foglal el a tömegkultúrához tartozó műfajok között: egyrészt az okozatiságokon alapuló és teleologikus elbeszélés mintapéldája, másrészt viszont tény, hogy a krimi cselekménye valamiképpen mégis különleges stílusú, és első látásra alapvetően különbözik például a kalandregény vagy a szerelmes románc elbeszélő szerkezetétől. A detektívtörténet cselekménye ugyanis alapvetően és nyilvánvalóan ismétlés”, szögezi le Bényei Tamás. Ugyanezt a gondolatot egy másik helyen így fogalmazza meg: „A narratív szerkezet nem más, mint az elveszett történet rekonstruálása, eljutás vagy visszajutás oda, ahol a dolgok a gyilkosság pillanatában álltak.” Mert „a klasszikus krimiben előfordulnak ugyan másfajta bűnesetek is, az igazi azonban mégis a gyilkosság”.

A harmadik fejezet (címe Valóság) a krimi valóságát tárgyalja, illetve értelmezését az anti-detektívtörténetben. Bényei Tamás gondolatmenete, alaposan leegyszerűsítve, e téma ügyében a következő. A krimi olyan műfaj, amelyben a valóság üres, és a „detektívtörténetnek valahogy ezt az ürességet kell kitöltenie, úgy hogy úgy tűnjön, mintha lenne ott valami”. Épp ezért a detektívtörténet valóságában nagy fontossággal bírnak a kis részletek. Ezeknek a részleteknek az értelmezésében van döntő szerepe a detektívnek, az ő munkája és a pszichoanalízis között nagy a hasonlatosság. A detektív mintegy uralja a detektívtörténet világát, mindent észrevesz, és mindenre talál magyarázatot. Ezzel szemben az anti-detektívtörténetben nem minden magyarázható meg deduktív racionalista eszközökkel, bennük mindig marad valami megfejtethetetlen, mert a részletek rendkívül sok módon értelmezhetőek. Ilyen érte-

lemben igaza van a szerzőnek, amikor a mesterdetektívben „a mindent tudó realista író torzképét” véli felismerni. A klasszikus detektívtörténetben minden kis részlet titkos jelentéssel bír, minden logikus ésszerű összefüggésben áll (a krimiben nincs véletlen), vagy ahogyan Bényei Tamás mondja: a regényvilág szemiatizálódik, azaz minden benne megjelenő jelként funkcionál. Ezzel szemben, mint már említettem, az anti-detektívtörténetben a jelek sokértelművé válnak, és ez kizárja a rejtély megoldásának lehetőségét („a nyomozás végtelenítése”). Visszatérve a realista valóságábrázolás problémájára, a szerző megállapítja, hogy „a detektívtörténettel az a baj, hogy, mint minden irodalom, realista szeretne lenni, de nem sikerül neki eléggé (irreális, klisészerű)”. Helytálló az a gondolat, hogy a klasszikus detektívtörténet „soha nem is akart versenyre kelni a regénnyel”.

A Metamorfózisok című fejezet a detektívtörténet hősének, a mesterdetektívnek a sorsát követi az anti-detektívtörténetben. Az ő sorsa pedig az, hogy átalakul, egybeolvad a gyilkosság elkövetőjével. Mert az anti-detektívtörténetben „sem a detektív, sem a gyilkos nem tölti be maradéktalanul a krimi szabályai szerint ráosztott funkciót, sőt a két pólus akár össze is olvadhat”, összegezi a fejezet záró szakaszában Bényei Tamás ilyen irányú vizsgálódásainak eredményét. Mert, visszatérve a krimihez, abban a hősök szerepét töltenek be egy történetben, „a szereplők funkcionalitása gyakran az abszurditásig fokozódik”. A klasszikus detektívtörténetben nincs személytelen bűncselekmény (a szerző szerint ez lenne a krimi „rémálma”), ellenben megvan a két pólus: a detektív, mint „a rend bajnoka”, és a gyilkos, „a káosz ügynöke”. Nos, az anti-detektívtörténetben mindez relativizálódik, feloldódik, el- és egybeemosódik. Vagy ahogyan Bényei Tamás megállapítja, két változásra kerül sor: a két említett főhős „által elfoglalt pozíciók megfordulnak, másrészt a két pozíció összeolvadhat. Mert a detektív és a bűnöző egymás titkos tükörképei”. Sor kerül „a detektív és a tettes szerepcseréjére, hiszen a gonosztevő alkotó művész, a detektív csak kritikus” azzal, hogy a tettes gyakran hihetetlen ügyességgel lép re csalja a valahai detektívtörténet valahai mesternyomozóját.

Az ötödik fejezet (Paródia és ironia) mintha némileg kilépne a könyv témaköréből, és általában a műfajok egybevetésével foglalkozna. A lényeg az, hogy Bényei Tamás értelmezésében épp a paródia állandó jelenléte miatt a krimi és az anti-detektívtörténet egymásba folyik. Épp ezért „a krimi és az anti-detektívtörténet viszonya eldönthetetlen, kétértelmű”. A klasszikus detektívtörténet klisészerűsége miatt természetesen könnyen parodizálható, viszont tény az is, hogy a krimi már önmagában is paródia: „Az anti-detektívtörténet egyszerre krimi is, meg nem is.” Ez a fejezet mintha azt igyekezne bizonyítani, hogy a két műfaj sok szempontból szétválaszthatatlan, nincsenek olyan mércék, amelyek alapján a megkülönböztetést biztos kézzel elvégezhet-

nénk. Érthető, hogy az olvasó teljes mértékben elbizonytalankodik anti-detektívtörténetet olvasva. Nos, ezen a bizonytalanságon akar segíteni Bényei Tamás e fejezetben, amikor is vagy másfél oldalon át leírja, hogyan is zajlik le a befogadás folyamata az olvasónál, amikor az anti-detektívtörténetet olvassa, és tanácsot ad, hogyan is olvassuk ezt a műfajt. Véleménye szerint az általa javasolt mélyen tudatos szövegmegközelítés és -értelmezés visszaadhatja az „ártatlan olvasás önfeledtségét”.

A könyv befejező fejezete (Játékok) abból a feltevésből indul ki, hogy „minél inkább játékká alakul a detektívtörténet, annál inkább jutott el a maga igazi mivoltához”. Az anti-detektívtörténet „megőrzi a klasszikus detektívtörténet játék jellegét – mindkét értelemben: mint a cselekmény szabályok által leírható játékszerűségét és mint az író és befogadó viszonyának játékszerűségét”. Véleményem szerint az anti-detektívtörténetben az utóbbi a domináns. Bényei Tamás véleménye szerint kétfajta játék van: véges és végtelen, „a klasszikus krimi véges játék, az anti-detektívtörténet végtelen játék”. A detektívtörténetben nincs véletlen, meglepetés, amely a véges játék legfőbb „játékronatója” (Hiuzinga kifejezése), a végtelen játék ezzel szemben nem lehet meg nélküle. Egyébként ez a fejezet is utal a műfaji összeolvadásokra, amelyekre a szerző a könyv utolsó, Zárlat című alfejezetében utal. Ahogyan mondja, magyarázatot akart találni irodalmi jelenségekre, de „a magyarázó célú fogalmak sora metaforák sorává változott, amelyek – mint a nyomozás a bűntettet, az olvasó a szöveget – magyarázat helyett újra és újra megismétlik azt, amit magyarázni, megoldani szeretnének”.

A beavatottak számára Bényei Tamás neve már nem ismeretlen. Ezt első sorban *Apokrif iratok – Mágikus realista regényekről*, 1997-ben megjelent kiváló könyvének köszönheti. Ez a mostani kötete vetekszik vele. Központjában a klasszikus detektívtörténet metamorfózisának elemzése. A szerző az átalakulásokat igyekszik elrendezni, más szóval: csoportosítani és egységekbe foglalni. Munkájának központjában az átalakulás sajátosságainak körbenjárása, ahogyan a szerző mondja. Hiányoznak könyvből a végső következtetések, azaz a szerző ritkán vállalkozik általános konklúziók, esetleg törvényességek levonására. Talán azért, mert ez nem is lehetséges. Képlékeny anyagú folyamatot vizsgál, a vizsgált jelenségek többértelműek, hiányoznak a szilárd fogódzók, minden bizonyos ambivalenciát hordoz magában. A Rejtélyes rend értéke elsősorban abban rejlik, hogy lehetőségeket vonultat fel, elemez és tesz világossá. Érdeme a szerzőnek az is, hogy könyvében nemcsak a klasszikus detektívtörténet modern változatait taglalja, hanem jelentősen hozzájárul a posztmodern fogalmának értelmezéséhez is. A tömör és elemző hangvétel többek között annak is köszönhető, hogy, akárcsak előző könyvében, a szerző a fogalmak idegen, a filológia és filozófia területéről származó szavakkal fejezi ki. Ez viszont azzal a veszéllyel jár, hogy művének alapos megismerése előfel-

tételezi a jártasságot e szavak tárházában. Mondjuk, Keszthelyi Tibor könyvének olvasása az övéhez képest „kikapcsolódás”. Itt kell kiemelni, hogy a szerző ismeretanyaga és olvasottsága – s ebben az esetben ez nem közhely! – valójában imponáló. Erről tanúskodik a könyv végén található bibliográfia, valamint a metafizikus és anti-detektívtörténetek jegyzéke. Talán egyedül az róható fel a szerzőnek, hogy a használt forrásmunkák főleg az angol nyelvtérületről származnak, holott ilyenek vannak elég szép számban a német nyelvtérületen is. Talán még azt is hangsúlyozni kell, hogy Bényei Tamás legújabb könyve nemcsak a magyar olvasók érdeklődésére tarthat igényt. Mint a fentiekben említettem, Bényei Tamás könyve sok szempontból lényeges hozzájárulás az irodalmi posztmodern fogalom tisztázásához és értelmezéséhez is. De mielőtt könyvének ezen rétegét alaposabban megvizsgálánk, érdemes néhány mondatral jellemezni a posztmodernt általában. A *Le Monde Dimanche* 1981. október 18-án ezt írta: „Kísértet járja be Európát – posztmodern kísértete”, holott Amerikában ez a kísértet már vagy húsz éve „járkált”. S ha még korábbra nyúlunk vissza, akkor kiderül, hogy a fogalom dél-amerikai eredetű, azon a földrészén már a harmincas években jelentkezett. Története bonyolult, többek között azért is, mert több forrásból táplálkozik. Mint minden irodalmi irányzatnak, neki is van „manifesztuma”, amely összefoglalja a vele kapcsolatos elméleti gondolatokat. A posztmodern esetében ez talán John Barth amerikai író 1967-ben megjelent *A kimerült irodalom* című esszéje lenne. Ennek az esszének talán egyik legfontosabb gondolata az, hogy „korunkban minden irodalmi forma elhasználódott, és az irodalom már csak az örökölt formákkal való utánzó játékként lehetséges”. Dieter Borchmeyer német kutató szerint ezen túl a posztmodern jellegzetessége a többszörös kódolás és a pluralizmus. Szerinte az irodalom imaginárius múzeummá válik, az idézetek Babeljává, szójátékokká. A posztmodern egyik jellegzetessége az intertextualitás (más szövegekre való hivatkozás), ami Borchmeyer szerint állandó utánzást jelent, mert a posztmodern azért tér vissza a múlthoz, hogy előre lépjen. A posztmodern alkotók a művészi eszköz népszerűsítését tűzik ki célul, ennek eredményeképpen az irodalomba visszatér a feszültségen alapuló elbeszélés. Még egy észrevétel, ez alkalommal nem Borchmeyer, hanem e sorok írójának tollából az intertextualitással kapcsolatban. A közelmúltban megjelent Susan Sontag legújabb regénye, az *Amerikában*. A szerzőnő nagy nyugalommal felhasználta néhány forrást ezen könyvének írásakor anélkül, hogy ezt kiemelte volna. Épp ezért most védekeznie kell: plagizálással vádolják. Susan Sontag kijelentette, hogy az „átvételek” mindössze három oldalt tesznek ki művében és egyáltalában: „Itt sokkal átfogóbban lehetne érvelni: hogy az egész irodalom vonatkoztatások és utalások sorozata.”

Visszatérve a detektívtörténet és az anti-detektívtörténet kapcsolatára, illetve Bényei Tamás idevonatkozó észrevételeire, talán még Ulrich Broichot

kellene említenem, aki szerint elég furcsa, hogy épp a detektívirodalom tört be legjobban a posztmodernbe (vagy talán fordítva is mondhatnánk?). Mert a kettő ellentétes: a detektívtörténet racionális műfaj, a posztmodern pedig azt állítja, hogy a valóság felismerhetetlen, és nyelviileg nem ábrázolható. Ezért a posztmodern a detektívtörténetet dekonstruálja (például a valóság útvesztővé válik, ahol maga a mesterdetektív sem találja fel magát). De mivel ez a gondolat jelentkezik Bényei Tamás könyvében is, térjünk vissza hozzá, és kíséreljük meg összefoglalni a szerző posztmodernnel kapcsolatos elképzeléseit. Nos, Bényei Tamás már könyvének első fejezetében megfogalmazza, hogy „az anti-detektívtörténet a posztmodern irodalom tipikus képviselője” azzal, hogy a posztmodern kétféleképpen viszonyul a klasszikus detektívtörténethez: ironikus tolerancia és kritikus hozzáállás, de így viszonyul a kanonizált regényformához is. Bényei Tamás szerint „a posztmodern irodalomban nem ritka a játéksémákon alapuló regényszerkezet”, épp ezért nem szabadna meglepőnek lennie a detektívtörténethez való fordulása. Idézzünk tovább: „Sokak szerint a posztmodern alapsajátossága az elitkultúra és az úgynevezett tömeg- vagy kommersz kultúra közötti régebbi határvonal eróziója”, „a posztmodern a hagyományhoz ironikus toleranciával viszonyul”. Épp ezért logikusnak tűnik a szerző azon észrevétele is, miszerint amikor „a magas művészet formái időről időre sorvadásnak indulnak . . . ilyenkor az irodalom mintegy megmerítkezik az alacsony kultúra műfajaiban, hogy visszanyerje éltető energiáját”. Itt feltétlenül utalni kell arra, hogy a klasszikus detektívtörténet a kezdetben épp a magas irodalom egyes elemeit felhasználva bontakozott ki, és tulajdonképpen az álregény egyik változata. Megmosolyogtató, hogy az átvétel iránya most visszafordult. Bényei Tamás leszögezi: „Köztudott, hogy a posztmodern próza nyíltan szembefordul az ábrázoláselvű irodalommal.” Mondhatnánk talán azt, hogy a posztmodern anti-detektívtörténetet fró számára a világ végérvényesen kaotikussá és megmagyarázhatatlanná vált, lemond a mindent tudó elbeszélő szerepéről, és helyette a regényvalóság sokértelműségét szemlélteti: egy olyan valóság ez, amelyben minden lehetséges. Ezt a gondolatot Bényei Tamás így foglalja egybe: „Az anti-detektívtörténet végső soron az európai gondolkodás totalitárius tulajdonságai ellen lázad.” Vagy az anti-detektívtörténet, mint a posztmodern jellegzetes képviselője, talán a század végén eluralkodó érzés kifejezője: vége az ésszel irányított világnak? Minden képlékennyé változott, minden lehetséges, minden végtelen sok módon értelmezhető. Természetesen értelmetlen lenne jósálatokba bocsátkozni ezen gondolatok helytállóságáról. Viszont ténynek tekinthetjük azt, hogy Bényei Tamás *Rejtélyes rend* című könyve jóval többet mond, mint témája. Épp azért legalább olyan izgalmas olvasmány, mint egy posztmodern anti-detektívtörténet. Vagy a maga módján valójában az is?

KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

A ZENE TITKAINAK KUTATÓJA

Csáth Géza: *A muzsika mesekertje*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2000

Mint a középkori tudálékos skolasztikusok, akik egy-egy frott művet, azaz könyvet terjedelmük, vagyis vastagságuk és súlyuk szerint is értékelték, bizzar ötletként megmértem az új zeneírásos Csáth-kötetet, valamint a korábbi, az 1971-ben megjelent *Éjszakai esztetizálást*. Ha mérlegem nem vezetett félre, akkor a friss kiadvány 820, a régebbi pedig 580 grammos. Mivel az *Esztetizálást* már töviről-hegyire átböngésztem, csak a 240 grammnyi különbözetet kellett megvizsgálnom. Érdeemes is volt, mert több lényeges adalékkal, mozzanattal kiegészítette a szerző kritikusi működését, ami mindenképpen a gyűjteményt szerkesztő és sajtó alá rendező Szajbély Mihály, valamint az alapos utószóval az összképet részletező és megvilágító Rákai Orsolya munkáját dicséri.

A tizennyolc különféle sajtótermékben napvilágot látott cikkek, tanulmányok, portrék, beszámolók, kritikák, ismertető műsorfüzetek nem csupán a művészi teljesítményeket, a kiválasztott alkotókat, az esztétikai értékeléseket, a muzsika titkainak kutatását helyezik előtérbe, hanem egyúttal az 1906–1912 közötti pesti zenei évadokat is dokumentálják, eredetien, nélkülözhetetlenül.

Mindennek alapja, kiindulópontja Csáth Géza credója, mint azt Oscar Wilde-ra hivatkozva elárulta: „hogy a kritikus csak akkor végez értékes munkát, ha a saját életviszonyaiból, azaz a kor szellemi szükségleteiből meríti a tárgyat: illetőleg a múltat művészi módon képes összekapcsolni a jelennel... valami olyant tud felismertetni velünk, ami a mi szívdobbanásainkkal, a mi szellemi életünkkel szoros kapcsolatban áll”. Másutt ehhez hozzáfűzi, hogy emberi kötelesség a megismert műalkotásban méltányolni a teremtő munkát. Ezért aztán a zenét úgy kell hallgatni, hogy azt „a maga teljességében átérezzük és megértsük”. Elgondolkodtató, mementószerű több mint kilenc évtizedes megjegyzése, hogy az egész napi fárasztó lőtás-futás után „a zenétől sokszor azt kívánjuk, amit az ópiumpipától és hasiscigarettától, hogy elkábítson és fölizgasson bennünket. Ezért kívánjuk a melódiák... folytonos modulálását és folytonos – meglepő – harmóniai beállítását”.

Kifejezőmódja, stílusa sok helyütt káprázatosan szemléletes, találó. Puccini csillogó hangszerelését érzékeltetve a fuvalák, oboák, klarinétok sajátosságos és előkelő „parfüm”-jét említi, a trombiták pedig recsegnek, tompítva meg a szív elnyomott fájdalomával „zokognak”. A hárfán mintha mezítlábas apró tündérek szaladgálnának. Goldmark muzsikája „mint valami forró, színes és illatos láva forrong előttünk, mely minden pillanatban valami rendkívülit, valami érdekeset dob ki magából”. Wagner *Lohengrinjének* Grál-lovagja egyszer kék fénykévekben jelenik meg, majd „a muzsika sárga, vörös, zöld és ibolyaszínű lámpáinak túlvilági fényeiben tündöklök”.

Érdemül tulajdonítják neki, éspedig jogosan, Bartók felfedezését, részben pedig Kodály, Weiner méltányolását. Azt is milyen választékosan teszi, megkülönbözteti a „bámulatos, eredeti, forradalmi szellemű” Bartókot és a mérsékeltebb Kodályt, Schönberg, a későbbi nagy újfító sem volt ismeretlen előtte. Értéktétele szinte tévedhetetlen. Az ünnepelt Richard Straussról szokimondóan megállapítja, hogy karmesterként nem olyan kiváló, mint komponistaként, Dohnányiról pedig, hogy zongoristaként jobb, mint zeneszerzőként. Az előadóművészek megítélésében is többnyire magabiztos, észrevételei találóak. Mint például Caruso esetében, akiben a pénzéért csodát váró előkelő közönség, no meg a kritikusok java része „csalódott”. Ő meg csak egyszerűen megállapította, hogy hát csodák nincsenek, ám Caruso „csak a világ legszebb tenorhangjának a tulajdonosa és nem több”. Szellemességének remek példája, hogy Mme Sörga dalestjéről számolva be részletesen leírta a hercegnőnek titulált énekesnő szépségét, megjegyezve, hogy e sok szép, sőt jó dolog között „egyedül egy hasonló értékű énekhang hiányzik”. Szurkapiszkáló észrevétele volt az is, hogy Vecsey Ferenc gyermekkori hangversenyére a hölgyek és urak megvették jegyüket, mert látni akarták a csodát: „az egyszerű madarat, a kétfejű borjút, vagy éppen a tízéves gyereket, aki Beethovent hegedüli”.

Ízlését, hozzáértését a hangversenyek sokasága művelte ki. Hogyisne, hiszen a hegedűsök legjavát hallhatta: Geyer Stefi, Vecsey, Hubay, Kreisler, Kubelik, Burmester, Huberman . . . játékát élvezhette. A gordonkások, köztük a felülmúlhatatlan Casals, valamint a zongoristák, énekesek élgárdájának a képességeit is megismerte. És meglelt a mércéje az összevetéshez. Néha némi iróniát is megengedett magának a nagy művészekkel kapcsolatosan. A közönség egyik kedvencéről, a világhírről, ám primadonnáskodó Sauer zongoraművészről meg merte állapítani, hogy Beethovennel „erőszakosan, cinikusan” bánt. Meg hogy „finomkodva, mint egy cukrász, aki nézők előtt készíti tortaremekét, gyúrta, simogatta és formálgatta a billentyűket”.

Ha kellett, nem rejtette véka alá a véleményét. Epébe mártott tollal megírta, hogy Richard Strauss világhírről *Salome* operája nem kerülhetett színre, mert Bécsben egy magas rangú hölgy sikoltva tiltakozott bemutatása ellen, mire fő gróf Apponyi Albert „kultuszholgy”, illetve kultuszminiszter betiltotta pesti előadását. Az sem került el a figyelmét, hogy a „diszharmonikus filharmonikusok” nem akarták megszólaltatni Bartók egyik szvitjét, mert „ilyen vacakot mi nem játszunk”! Az esetet garázdálkodásnak minősítette, erélyesen követelve az ilyen zenekar felosztatását. Mint ahogy tollhegyre tűzte azt is, hogy díszes nyomásban, s persze közkölségen, kiadták Mihailovich Ödönnek, az Országos Királyi Zeneakadémia igazgatójának „zenemonstrumát”, illetve *Eliána* című dalművét, ahelyett, hogy „spirituszbba tették volna”. Mert hát ott az illő helye.

És szorgalmasan, minden előítélet nélkül írt operettekről, Lehárt finoman az operaházról az operettszínházba utalva; Fráter Loránd szerzői estjeiről, még a közönségéről is, az öreg bácsikról, szentimentális lányokról, kaszinói urakról, akik éjszakákat mulattak át Fráter nótáival. A pesti dalról sem feledkezett meg, rokonszenvesen foglalkozva ezzel a „rongyos ruhájú nyurga, sápadt fiú”-val, aki a jég hátán is megél. Éber megfigyelőként arra is kitért, hogy a középiskolákban mellőzik a zene oktatását, népszerűsítette a modern házi muzsikát, és pedig a művelődés érdekében.

Többször egymás után háromszor, négyszer is jelentkezett írásaival, néha két-három változatban is, közvetlenül a koncertek, operaelőadások után ülve le íróasztalához. A lázas munka következtében néha erejéből csak arra tellett, hogy Padarewskiről, a zongora koronázatlan fejedelméről csak öt sort, Huberman élhegedűsről öt, Bartók–Kerpely fellépéséről pedig csak négy sort vessen papírra. Elvétve tévedett is, Grieget egyszer svéd zeneszerzőként említve, vagy pedig Bachot hetvenöt évesként temetve el, jöllehet csak hatvanöt esztendői élt. Gyengéje volt a szülővárosában, Szabadkán működő Lányi Ernő, akinek minden megjelent kottáját, és általában egész munkáját méltatta, méltányolta.

De próbálja csak valaki utánózni, mindazt sikeresen elvégezni, amit rövid, alig harminckét évig tartó életében csinált. Mert hát jeles fró is volt, orvos, komponált, hegedült is, ismereteit a korabeli és a régebbi zeneszerzőkön kívül kiterjesztette a világirodalomra, Homéroszra, Petrarcára, Schillerre, Goethére, Baudelaire-re, Zolára, Schopenhauerra, tudósokra, a pszichológiára . . . még felsorolni is nehéz, kire, mire. Mondhatni példát mutatva: ilyen tájékozott legyen az igazi, avatott kritikus. Mint ő, aki még mindig nem eléggé feltárt nyomokat hagyott a magyar zenei életben.

Ezért is méretetett meg ezúttal is, és súlyosnak találtatott.

VUKOVICS Géza

AZ „ŐSATYA” JÁTÉKTERE

Bodor Ádám: *Az érsek látogatása*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1999

A cím által szuggerált várakozó attitűd zsákutca. Az érsek nem jön el! A könyv mégis kaland. Alvilági, piszkos és bűzös miliőbe helyezett, ősi erő által vezérelt (bűnügyi) kaland, melyben a realitás határai (néha) elmosódnak, s csak egy lépés az álomvilágtól a túlvilág.

A regényben kulcsszerepe van a látogatásnak. Igaz, a látogatás helyett csak a látogatás várása realizálódik. Ettől függetlenül az érsek releváns szerepe Bogdanski Dolina lakóinak mindennapjaiban vitathatatlan, hisz az érsek látogatása által determinált életet élnek. A vegetáló hétköznapiakat lázas, ünnepi hétvége váltja fel, ugyanis ekkor érkezik (?) a felsőbbrendűséggel bíró lény, akinek neve, személye változó, de ő mint felsőbb hatalom megkérdőjelezhetetlen. (Vladimir és Estragon transzcendens, megfoghatatlan „istenkénje” Bogdanski Dolinán ugyanúgy megfoghatatlan, „ezer darabra szakadt”, de a hatalomhoz, politikához szorosan kötődő.) Az érsek potenciális (hétvégi) látogatásai tartják izgalomban, életben az izolált világ lakóit. Ennek a ciklikusságnak a jegyében zajlik az élet. A körkörösség, az ismétlés a regény alapszerkezete, mely egyúttal szuggerálja, hogy a világ (Bogdanski Dolina világa) ismétli önmagát. A narrátort elkergetik koholt vádak alapján, majd visszatér. A mű végén azonban ismét a „kagylók” miatt kell menekülnie.

Gábrriel Ventuza apja „foglalkozását” kelti életre. A szeminaristák az idők végezetéig kövel dobálják az Izolda negyed lakóit.

Az idő múlását/változását érzékeljük („Medárd előtt egy héttel”, „Medárd szombatján” stb.), ám az emberek élete mindig ugyanaz („Azóta, hogy Gábrriel Ventuza félig-meddig már dolinai lakosnak számított, élete nem sokban változott.” [92. l.]; „Gábrriel Ventuza életében az évek során nem változott semmi [...]” [95. l.]). A misztikus és szennyes város lakóinak történetét olvasva az az érzésünk, hogy velük inkább csak megtörténnek a dolgok. Ők maguk nem indukálnak változást, s ha ez be is következik, inkább csak rejtett, mélyebb erőknek tudható be. A kiismerhetetlen, sokszor hátborzongató város bűvópatakokban, folyamokban hemzsező föld alatti világa életre kel (s ment életet Viktor Ventuza embercsempésze által). Az alsóbb dimenzió hőse, Viktor Ventuza sugározza a felsőbb világot mozgató erőt. Törvényes vagy nevét nem viselő gyermekei elárasztották Dolinát. (A narrátor mondja Gábrriel Ventuzának: „Azt hiszem, vagytok ti többen is testvérek, ha meg nem sértelek, csak nem mind az ő nevét viselitek. [...] Szerintem tele van Bogdanski Dolina az apád gyermekeivel.” [106. l.]) Ezt a mocskos, de mégis „szeretett” mikrovilágot determinálja Viktor Ventuza atyasága. Ő mondja az elbeszélőnek: „Bárhová is vinném, mindig ide fog visszakiváncskozni. Ide fognak visszatérni a fiam is.” – (111. l.) Tehát, a narrátor ereiben is Ventuza vér csörgedezik, még ha ezt explicite nem is mondja ki az „ősatya”. Őt is, mint a többi fiút egy láthatatlan, érthetetlen ősatyai erő köti Bogdanski Dolinához. S ez az erő tartja mozgásban e bűzös, mocskos mikrovilág játékerét.

Bűvópatakként hálózódik át a szöveget az intertextuális elemek (is). Evidens a *Sinistra körzettel* való kontinuitás („[...] a dolinai pópák egykori ezredesek és káplárok, egytől egyig a régi hegyivadások, éppen csak dús szakállt növesztettek, és beöltöztek mindenféle papi gúnyába.” [75. l.]) Így a közös momentumok is elkerülhetetlenek: a körzet mindkettőben óvó, rejtő közeg, ezért mindenki maradni kíván e régiókban; a főszereplők határozott céllal érkeznek az izolált területekre stb. A várakozó attitűd beckettli hangulatot szül. A *Godot-ra várva* abszurd léthelyzete hatja át a művet. Bogdanski Dolina lakóit is az idők végtelenjébe nyúló várakozás tartja életben. Márquez *Száz év magányának* világa „ismétlődik” meg. A Buendák titkos meséjét a Ventuzák titkos meséje váltja fel. S Macondó irracionális-racionális, fiktfv-reális oppozíciót magába foglaló atmoszférája lengi át Bogdanski Dolinát. A mágikus realizmus, a legendák s a mítoszok kelnek életre. Szimbólumokban, motívumokban, allúziókban gazdag világa, mely a könyv szinte minden egyes lapjáról árad, néha már fojtogató, de mégis „emészthető”. A szerző bizarr humora, valamint könnyed/játékos beszédmódja oldja a zsúfoltságból eredő feszültséget.

A tíz fejezet mozaikdarabkáit kell kiraknunk, hogy „összeálljon” a fabula. A regény fragmentáltsága szuggereálja (talán), hogy csak epizódokból építkezik a mű. Ennek okát inkább abban kell keresnünk, hogy a sok, mellékcselekményként ható esemény beárnyékolja a fő cselekményt, vagyis az érsek látogatását.

A regény tér- és időkezelése bonyolult, előre- és visszautalásokkal zsúfolt. De csak egyetlen konkrét dátum szerepel a műben: 1920. Számunkra (is) sorsdöntő évről van szó. A szerző politikára való utalásai inkább implicit formában vannak jelen, de ez az évszám determinálja e térség (kevert etnikumú!) lakóinak sorsát. Nagyban hozzájárul az integráció kialakításának képtelenségéhez. Egy „másik országba” ébredt ember

könnyen elveszt(het)i identitását, s az élet ezután identitáskeresés, ami ugyancsak összefügg a mélyről sugárzó titkos erővel, Viktor Ventuza atyáságával. Bogdanski Dolina külvilágtól való elrekesztettségét szeméthalmok erősítik. („Amióta Bogdanski Dolinán szemetet tárolnak, és a hulladék halmai akkorára nőttek, hogy elállják az északi szelek útját, a város fölött már déltájban elhomályosul a levegő [...]” [13. l.]). A körzet belső tere is felosztott (Izolda negyed, remetelak, Helynökség, fodrászszalon stb.). A belső rétegek kialakítása az „egyház” által irányított. Ők fogadnak be, s ha kell, likvidálnak személyeket a város területén. Bogdanski Dolina körzet jellege (<– intertextualitás – *Sinistra körzet*) megkérdőjelezhetetlen („[...] kényszerlakhelyes, engedély nélkül nem hagyhatja el a körzetet.” [24. l.]). Itt minden nap csak egy újabb lépcsőfok a pokol felé. Minden pillanat degradálja az egyént s a miliót. A folyó áradásával kimosott árnyasékek szaga pedig csak egyre erősebb lesz.

A kirakós játék kalauza az egyes szám első személyű, név nélküli elbeszélő. (A névnélküliség momentumára még kitérünk.) Ő maga szereplője és elbeszélője is a történetnek. Emiatt kell felvennie az omnipotens narrátori szerepet is. Enélkül ugyanis nem értesíthetne bennünket olyan eseményekről, melyeken pl. nem volt jelen, vagy nem volt halló/látótávolságon belül. De nem homogén mindentudói szerepkör az övé. Nem rendelkezik a tudatbalátás képességével. Csak jól rögzíti környezete történeteit és Gáriel Ventuza meséit. S ezeket közli velünk egyes szám első személyben. Funkciójából kifolyólag örökös mozgásban levésre ítéltett egyik eseménytől a másikig. Nem kommentál, csak tájékoztat, így a regényfelépítés eseménymondásra és leírásra korlátozódik, mellőzve a reflexív elemeket. Az elbeszélő időre a regényben jelentkező egyetlen dátum, valamint a Medárd megjelölés utal, az elbeszélő idő pedig „semleges utóidejűségből történik” (Lőrincz Csongor).

Bogdanski Dolina világa a mindennapok realitásán túlmutató világ. Általa az abszurd, a groteszk birodalma nyílik meg az olvasó előtt. A mocskok és a bűz a legfőbb ismertetőjegye. A rothadó s erjedő szemét bűzét árasztják a mondatok. („[...] Bogdanski Dolinán [...] csak a bűz kocsonyás harangja remeg a háztetők fölött [...]” [13. l.]). A külső környezet hatására a benne élő emberek is torzult figurák (vagy fordítva!). Három létszférában mozognak: 1. Érzékek világa (különös tekintettel a szaglásra) 2. Álomvilág 3. Túlvilág. Ezek határai (sokszor) egybemosódnak. Az álomvilág nyitott, átjárható. Számos esetben eldönthetetlen, hogy valós, vagy álomvilágban zajlanak-e az események, s hogy az álom a halál küszöbe, vagy maga az élet vége.

Az „érzékek világa” tovább tagolható. Magában foglalja a „legfelsőbb” hatalmat, a papokat (archimandrita, vikárius, tirsazpoli kutyások stb.). A régió lakóinak tragikomikus („A tragikum váratlanul komikumba billent, és a komikum váratlanul a tragikum fönségét sejteti” – Kosztolányi) életét az egyház (ál)képviseleti könnyítik meg, vagy teszik elviselhetetlenné (a szerző nem nélkülözheti napjaink politikai irányváltásának, a rendszerváltásnak eltorzult következményeit). Ismertetőjegyük a szakáll (csak ez szükségeltetik ahhoz, hogy valaki pap legyen). Az általuk képviselt „látszatvallás” szabja meg az események menetét (ők szabják meg ki, mikor hagyja el a várost, kinek mit kell elvégeznie, pl. Gáriel Ventuza minden reggel bemege a Helynökségre, hogy megkapja napi utasításait). De ez is a mélyebb erők által determinált. Hisz ahhoz, hogy Bogdanski Dolina polgárait mint marionettfigurákat mozgathassák, Viktor Ventuza ósatyai funkciója szük-

ségitett (hogy legyen kivel „játszani”). Sőt, az érsek helyett megérkezett Hamza, a láthatatlan hatalom jelképe is „féltestvér”. Itt élnek még a polgárok. Világuk Colentina Dunka fodrászszalonjához kötődik. Itt minden réteg képviselője megfordul, ebbe a kereszteződési pontba futnak össze az információk, és itt zajlanak a legfontosabb események. Távol, a város periferiájára vonulva élnek a remeték. A másik (nem önszántából) izolált világ az Izolda negyed, valamint a mészégetőkben dolgozó toloncok csoportja. Ebbe a (szeméttel) körülhatárolt mikrovilágba érkeznek néha idegenek is, fő ismertetőjegyük az orruk elé tartott zsebkendő – szenvednek a bűztől. Dolinán mindenkinek, s mindennek specifikus, jellegzetes szaga van. Szagokról ismernek meg embereket, csoportokat, területeket. („Amellett, hogy városba érkezésétől fogva ijedt-ember szaga volt [...] mindig izzadság és tetűpor szaga lengett körülötte [...]” [124. l.]). Bodor Ádám nem akar az életből (végleg) kiábrándítani Bogdanski Dolina bűzös, félhomályos, ködös képének megjelenítésével. Ezért a város értékvesztett, devalvált világának ellenpólusát is megteremti, (beépít „egy-két romantikus motívumot” – Angyalosi Gergely), s ha csak egy pillanatra is, de elének vetíti azt a helyet, ahonnan Gábiel Ventuza, egy mélyebb öserő által hajtva, eljött („Gábiel Ventuza [...] az Al-Dunán, bérelt anyá mellett nőtt fel, egy jázminbokros szigeten.” [19. l.]).

Ebben a létszférában vegetálnak a szereplők, s degradálódnak az animális lét szintjére (csak állatorvosok van). Nem érdektelen utalnunk a regényben előforduló állatsereg, hisz Bogdanski Dolina életének és lakóinak jelképei. Ilyenek a légy, a szentjánosbogár, a kukica, az egér. Ezek beépülnek a legbelsőbb terekbe, elborítják a házakat. Sőt, a kukikok kisajátítják az emeleti lakásokat. Az éjszaka urai a hiúzok. A külső teret népesíti be még a róka, a vaddisznó, a sirály. Az egyszarvúak (ha tehetik) brutális módon egyesülnek is a nőkkel. A degradálódomott és elállatiasodott emberek azért mégsem szűv és lélek nélküli bábok. Éreznek, s nemcsak ösztöneik vezérlik őket. Ezt Natalia Vidra bizarr hűsége igazolja. (Elfogadja Colentina Dunka „hálószoba ajánlatát”, habár nem „meleg”, csak azért, hogy bejuthasson férjéhez az Izolda negyedbe.) De, persze, a szennyes, bűzös, eldurvult külső világ a lakók belső énjét, érzéseit, s érzélem-megnyilvánulásait is deformálták (pl. Bogdanski Dolinán a szerelmi zálog egy nyállal átitatott zsebkendő).

A nyál, a kocsonyás s szétfolyó massa (a külső világ jelképe) a mű egyik vezérmotívuma. A szeméhez és a bűzhöz hasonlóan a város specifikuma. Legtöbb előfordulása a szerelemmel kapcsolatos: a szerelmi aktus maradványa („[...] egész éjjel nyalták-falták egymást: a virradat fényei ezer színben ragyogtak bőrükön, a nyál száraz pikkelyein.” [30. l.]); a szerelem záloga („[...] a rongyocskát kiszívta, és saját nyálával átitatva küldte vissza Natalia Vidrának.” [26. l.]) A torzult szerelem mellett még a szagok által kiváltott undor, rosszullét következménye is („Gábiel Ventuza élmelyegni kezdett, eleredtek a könnyei, még a nyála is kibugyogant [...]” [53. l.]; „Gábiel Ventuza [...] előbb rosszul lett, eloldalgott a ház fala mentén, közben egyfolytában csorgott a nyála [...]” [101. l.])

Az álomszféra nyitott közeg. Ide lépnek be az érzéki világából, s lépnek ki a túlvilágba. Aki Bogdanski Dolinára jön, a kábító szagok hatására elalszik. Majd pedig pár napon, vagy akár pár éven át is alussza csipkerózsikaálmát. („[...] Periprava vikárius [...] már évek óta aludt [...]” [14. l.]) Az álom bizarr jellegét az adja, hogy az alvó emberek szinte élőként folytat(hat)ják életüket. („Bár álmában néha beszélt, kérdésre olykor válaszolt

is, sőt, ha előbb megrágták helyette az ételt, lenyelte, arra már nem lehetett számítani, ha kiállítják a nyitott ablakba, állva marad, [...]” [31. l.]). A seminaristák örökösen visszatérő képe is álom és valóság között mozog („talpukra kötözött párnákkal álmukban is a váróterem végtelen köreit rótták” [127. l.]). Ez a tény viszont bizonytalanságot szül. Mikor élünk (érzékeliünk), mikor álmodunk? Hol a határ a fikatív-reális, racionális-irracionális között? („A magasban, a felhők alatt csillogó sirályok keringtek, vijjogásuk néha elérte a földet. Gábiel Ventuza is hallotta őket egy darabig, mígnem álmodni kezdte az egészét.”)

Újabb bizonytalanság: az elbeszélő mesél, vagy csak álmodik? („Bár személyesen is jól ismertem, az embercsempész Viktor Ventuzával életemben csak egyszer álmodtam. [...] integettem neki, de ő, ahogy ez az álomban történni szokott, nem akart megismerni” [105. l.]).

S felmerül a kérdés, a narrátor nem Gábiel Ventuza, vagy Gábiel Ventuza nem ő? („Mintha mindez velem történt volna meg.” [49. l.] mondja a narrátor Ventuza meséjét követően.) A narrátor név nélkülsége nem véletlen. Mintha minden, ami vele megtörtént, Gábiellel is megtörtént volna (a narrátor a bűztől elalszik, mikor a városba ér, majd egy héti álomba merül, s valaki ölében viszi Colentina Dunka szalonjába, akárcsak később Ventuzát; a narrátor a ruhakölcsönzőben dolgozik, Gábiel tábori lelkész, később szakmát „cseréltetnek” velük). A név nélküli narrátor Gábiel minden lépését nem követhette, de mégis tudósít róla. A Gábiel szemével látottak az ő „száján” keresztül jutnak elénk. Hasonló életszituációk, hasonló szerepekörök jellemzik őket, vagyis egymás tükörképei. Gábiel Ventuza a narrátor „alteregójának” (Lőrincz Csongor) (is) tekinthető. Testük, meztelenségük azonban elárulja, hogy különböznek. Mauzi Anies fésülő-asszony fürdetés közben jön rá, hogy ő nem a narrátort „álmodta meg”. Ezért később csak az álomában valóban (?) megjelent, Gábiel Ventuzának adja oda magát.

Az álomvilágtól csak egy lépés a túlvilág. („Egy reggel egyszerűen nem ébredt fel, és a horkolása elárulta – mintha egy földalatti odúból, a túlvilágról tört volna föl –, egyhamar nem is fog magához térni.” [31. l.]) Ismét a létbizonytalanság zsákutcájába kerülünk: csak alszunk, vagy örökre elaludtunk?

Ezek után döntse el az olvasó: olvasta vagy álmodta a regényt!

HUSZTA Rózsa

A HAGYOMÁNYTISZTELŐ NEVELÉS MÓDSZEREI

Szőke Anna: *Elszaladt a kemence*. Óvónők és szülők kézikönyve. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2000

Az aktív világalkotás helyetti passzív befogadás világában Szőke Anna kézikönyve egy olyan nevelésmódszertani programot kínál óvónők és szülők számára, amelynek elveit a természeteshez, a hagyományhoz és a közösséghez való visszatérés (visszatérítés) gondolata határozza meg. E szükségszerűséget modernné változott világunk kedvezőtlen folyamatai hívták életre: az identitásvesztés, a diszharmónia és az elmagányosodás kifejezett élménye, minek következtében „a nevelés értékrendje és a gyermeki lét értéke”

is előnytelenül változott meg. A gyermek elsősorban a mennyiség jelentőségét ismeri meg a minőség értéktényezőivel szemben, az alkotás folyamata helyett a fogyasztás mechanizmusát sajátítja el. Amíg a hagyományos értékrendeknek megfelelő egyéni élet egy, a szülőföld sajátos kultúráját tisztelő és fenntartó közösségi létformában bontakozhatott ki, addig a mai ember – s természetszerűleg utódai – a töredékesség valóságát éli meg.

A szerző célkitűzése, hogy a *hagyománytisztelő óvodai programmal* visszavezessen az „ősi értékrendek magatartását”-hoz, azaz „vezesse be a gyermeket a nemzeti kultúra, s ezzel az egész emberi kultúra közösségébe, hogy ő a maga helyét ebben a közösségben felismerje” (12. l.). Jelen világunkban e tudást már örökölni nem lehet, tanítani kell. Mindezt nagyon fontos momentum a folklorra alapozó nevelésselképzésnek, miszerint a folytonosság érzetét kívánja kialakítani a gyermekben: az emberi életet és annak jelenségeit, a reál való felkészülést a valahova tartás folyamatoként, illetve annak részeként fogja fel. Kiindulópontja a szülőföld hagyományai: „A hagyományok periodikusan ismétlődő rendszere az öröforrással együtt erősíti a közösséget (szűkebb és tágabb értelemben). Folytonosságot teremtenek életünkben, sajátos arculatunk kiemelkedik s válik nemzedékeket összekapcsoló erővé.” (10. l.) Ezt teszi lehetővé – a klasszikus tantárgyi nevelés osztottsága helyett – a szülőföld hagyományának komplexitása, s a ráépülő, *témaközpontú*ként megnevezett nevelőmunka, amelynek koncepcióját tárja elénk könyvében Szőke Anna.

A könyv első fejezete „általános rész”, azaz a módszer lényegét, elveit és eljárásait tisztázó elméleti alapvetés. Kulcsfogalma a *rítus*, amelynek jelentésmezéjéhez az ünnep, az eseményrend, a szokáscselekmény fogalomkörre kapcsolódik. Olyan értékrendet kell értenünk alatta, amelynek összetevői a „vallási szokás, intézkedés, szertartás, a helyesnek tartott viselkedés társadalmilag szabályozott lefolyása, az előírt mód, ahogyan egy vallásos vagy mágikus cselekvést végre kell hajtani”. (11. l.) A hagyománytisztelő nevelési program célja a rítus jelenségének visszaplántálása a folytonosságként felfogott, de mára rítustalanná, ünnep nélkülivé lett emberélet menetébe, a közfelfogásba és a szükségletek rendszerébe. Megvalósításának legkézenfekvőbb módja, ha a népköltészet értékeit, a folklorizmus jelenségekörében létrejött műalkotások sorát, a tárgyi népi kultúra elemeit hívjuk segítségül, ezekből építkezve jön létre neveléstervünk. Elméleti bevezetőjében a szerző definiatíve tisztázza az alkalmazott folklór műfajok és elemek értelmezési és felhasználási módját, azt, hogy e koncepció keretében milyen értelemben és kontextusban fordulnak elő dramatikus népszokások, szólások, találós kérdések, közmondások, népmesék, mondák, mondókák etc. A fogalmi-lényegi meghatározásokat példák sokaságával teszi könnyen befoghatóvá, követhetővé és átláthatóvá. A konkretizálásnak ez az eljárása könyvének egészére jellemző. Ugyanakkor a kifejtés nehézségei, nyelvi, megformálásbeli problémái az írásszerkezet széttöredezettségéhez, a gondolatvezetés egységének felbomlásához, pontatlan, többértelmű megfogalmazásokhoz vezetnek. Különösen zavaró szövegének indokolatlan sok bekezdésbe tördelése, minek következtében gondolati egységek, fogalmi értelmezések válnak töredékessé. Pl. „Idegenül ható kifejezés. Szokáscselekmény, kötött formájú eseményrend . . .” (11. l.) – olvassuk egy bekezdés elején e hiányos mondatokat, amelyek igazából az előző szövegrészhez tartoznak, a rítus fogalmi tisztázását elősegítő meghatározások, csak a szükségtelen új bekezdés zavarta meg a gondolatsort. Az elméleti bevezető szakmai színvonalát csökkentik a nyelvi

megformáltságukban problematikus mondatok is. A néphagyomány ún. *jeles napjairól* szól a következő: *Bármelyiket ragadnám is ki, mindegyik egy bizonyos célt szolgáló cselekményhez való tartozás, s amelyben fő tényező a rítus.* Persze értjük a mondat lényegét, de nyelvhelyességi szempontból kifogásolhatónak tartjuk, amit azért kell szóvá tennünk, hiszen e komplexitásra törő nevelési terv része hangsúlyozottan az anyanyelv ápolása is. A könyvhöz kapcsolt szerzői jegyzetben (*Biztatásként*) pedig a következő meghatározással találkozunk: „... egyedüli kapaszkodónk a *magyar életet magyarként élni*” (5. l.) Bár ezúttal is világos előttünk, hogy kulturális hagyományaink, identitásunk megőrzésére történő felszólításról van szó, a mondat jelentéstartalmát érezzük többértelműnek, s a fellengzős kijelentés, a frázisszerűség jegeit ismerjük fel benne.

Az elvi jellegű bevezetőt követően a hagyománytisztelő óvodai programot mutatja be a részletesség igényével szerzője. A tematikus elrendezésnek megfelelően hónapokra bontja le tervét; a tevékenységet az adott hónap jeles napjai és a hozzájuk fűződő rítusok jelentette vezérfonal mentén tervezi meg: azaz komplex, több műveltségi területet, művészeti ágat, készség- és ismeretfejlesztő anyagot egyesítő folyamatként képzei el. Az intézményes oktatási-nevelési kalendáriumnak megfelelően programja a szeptember (Szent Mihály hava) megtervezésével kezdődik. A hónaptervek első mozzanatát a jeles napok (vallási ünnepek, olyan kiválasztott napok, amelyekhez valamilyen hiedelem vagy szokásrend kapcsolódik) ismertetése, majd a hozzájuk fűződő rítusok, szokások, a hagyomány eredetének bemutatása, a tematikailag, metaforikus vagy analógiai szempontok alapján felhasználható kisepikai folklóranyag felvázolása jelenti. (Nyelvhelyességi szempontból itt egy közcím hat zavarólag: *Naphoz fűződő hiedelem és szokásanyag*. Talán egyértelműbb és világosabb információt közvetítenének felénk a következő változatok: A jeles napokhoz fűződő hiedelem és szokásanyag, vagy Hiedelem és szokásanyag, amely egyes napokhoz kapcsolódik, esetleg Különböző napokhoz kapcsolódó hiedelem és szokásanyag.) A második alegység az adott hónap jellegzetességeivel foglalkozik, olyan – elsősorban környezeti – változásokra és jelenségekre hívja fel a figyelmet, amelyeknek értelmezése a megfigyelésen, a tapasztalat begyűjtésén alapul, és már kisgyermekkorban az empirikus tudás részévé alakítható. A szemléltetés és közvetlen megfigyelés révén kialakult ismeretekre épülnek a hónap tevékenységi formái, amelyek a gyermek kreatív képzeletét fejlesztik. Pl. október (Mindszent hava) a lombhullás, a gesztenyeérés és a kukoricatörés hónapja, szárízékből játékok, gesztenyemunkák készítésére, falevelek ragasztására, levelek, virágok nyomtatására ad alkalmat. A munka hangulatát hivatott fokozni és a megszerzett tudás elmélyítését szolgálják azok a népköltészeti alkotások (dalok, mondókák, rigmusok) és (tematikailag és alkalmilag megfelelő) dramatikus játékok, amelyeket a szerző tervének e részébe illeszt. Minden egyes hónapterv tartalmazza a reá jellemző mezőgazdasági vagy háztartási munka, illetve népszokásokkal való megismertetés-megismerkedés módjának részletes leírását és természetesen a hozzájuk kapcsolható népköltészeti vagy dramatikus anyagot. Szeptemberben a Mihály-nap (pásztorünnepp) megszervezése, októberben a búzaörlés és a kenyérsütés folyamatának, illetve a szüret tevékenységének megismerése, novemberben a disznótorral kapcsolatos élményszerzés jelenti a *hónap eseményét*. December hónap nagyon gazdag különböző tevékenységi formákban, ünnepekben, eseményekben és népszokásokban. Ide tartoznak az adventi előkészületek (pl. lucapogácsa sütése), a karácsonyi szokások (a karácsonyi

asztalterítés elsajátítása, az ún. mendikálás). A szerző a hónap eseményének a betlehemes játék megszervezését tartja. Januárban a keresztelő és a hozzá fűződő háromkirályozás dramatikus játéka, februárban a farsang (batyubál az óvodában), márciusban a komatál készítése, áprilisban a húsvét és a vele kapcsolatos szokásrend, májusban a pünkösddőlés (pünkösdkirályné-járás), júniusban a lakodalmas játék képezi a hónap eseményét. Ugyancsak minden hónaphoz köthető egy esztétikai érzéket és kreatív képességeket fejlesztő közös munka, a *hónap tevékenysége*: sövényfonás, gúzs- és kosárkötés, gyertyamártás, gyertyaöntés, kukoricacsuhé-figurák készítése, szövés, gyöngyfűzés, tojásfestés, agyagozás, nemezelés, bőrozés. A terv szerint minden hónapban elhangzik egy nép- vagy műmese: a *hónap meséje*. Miként az az ismertetett programból kitűnik, rendkívül erőteljes célkitűzése a közösségi érzés, a közösségben való gondolkodás fejlesztése. Épp ezért, a tantermi munka helyett a falak közül való kilépés, a természetben végzett tevékenység, a tágabb környezet megismerésének törekvése jellemzi. Ehhez természetesen aprólékos és kiterjedt szervezésre, a szülőkkel és a közösség tagjaival való szoros-sikeres együttműködésre van szükség. Pl. a disznótorban való részvétel, illetve az ott lejátszható alakoskodó (kántáló) játék kivitelezése is csak a felnőttek világának bevonásával érhető el. Egy ilyen terv megvalósítása tehát a pedagógus részéről is rendkívül sokrétű érdeklődést és új jelenségek, módszerek iránti fogékonyságot feltételez. Szőke Anna véleménye szerint, ahhoz, hogy mindez sikerüljön: „az egész pedagógusképzés szerkezetét kellene átszervezni” (11. l.). S mert ennek ma még nincsenek meg a feltételei, könyvét felkészítő, hiánypótló kiadványnak szánta.

Az *Elszaladt a kemma* nemcsak egy komplex óvodai munkaterv, de egyúttal szöveggyűjtemény is annak megvalósításához. Különböző népköltészeti gyűjteményekből és saját (helyi) gyűjtés révén is közöl anyagot: elsősorban népdalokat (kottáikkal együtt), mondókákat, szólásokat, közmondásokat, találósokat, rigmusokat, dramatikus népi játékok, körjátékok, bábjátékok, más színjátékszerű népi szokások szöveg- és zenei anyagát, leírását. Emellett mondákat, nép- és műmeséket, valamint archaikus népi imádságokat és verseket. E rendkívül gazdag illusztrációs és szöveganyag esetében csak a verstanuláshoz választott alkotásokkal kapcsolatban lehet kifogásunk. A szerző ugyanis egy elavult szemlélet értelmében nyúlt a gyermekköltészet eszköztárába. Azok a kicsinyítőképzős (kalácskát, lovacska, búzacska, szellőcskét és napocska emlegető), a gyermek felé a játékoságnak mímelte gügyögés effektusával közelítő versek, amelyek közül több e tervben is szerepel, nemcsak nem fejlesztik a gyermek esztétikai érzékét, nem nyitják meg képzeletét, nem részesítik művészi élményben, de még le is kezelik személyét, kis butuskának, a szellemes ötlet, a gondolatársítás, a szekunder tartalom befogadására alkalmatlannak tartják, holott bizonyított tény, még az óvodás korú gyermek is fogékony a képzeleti-asszociációs játék, a nyelvi találékonyság, a szellemfelszabadító ötlet, a ritmus, rím és képi anyag kifejezte jelentések érzékelésére, átélésére. Nemcsak a klasszikus gyermekirodalom, a modern gyermekköltészet is (ide értve a hozzánk legközelebb álló vajdasági magyar gyermekköltészetet) rendkívül értékes versanyagot jelent még egy folklór elemekre épülő esztétikai nevelés megszervezéséhez is. Gondoljunk arra, Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Orbán Ottó, Tóth Ferenc, Domonkos István, Jung Károly, Tari István vagy Bogdán József költészete is milyen gazdag ilyen tekintetben. Kár, hogy

a szerző nem vagy csak nagyon ritkán részesítette ezeket előnyben a már ismertetett és értékelt más típusú gyermekköltészettel szemben.

A Szőke Anna által írt és szerkesztett kézikönyvet jelképtár és megfelelő bibliográfia egészíti ki. Emellett gazdag kép- és rajzillusztrációkban úgy, hogy megmarad az ízlesség és szerénység határai között. A könyv egyszerre közvetít pragmatikus és művészi ismereteket. Nagy erénye, hogy nem kizárólagos: a hagyományközpontú nevelés és oktatás elvei mellett, figyelembe veszi a modern életvitel megkerülhetetlen jelenségeit, nem válik anakronisztikus szemléletek hirdetőjévé. Jelleget tekintve hézagpótló, ritka kiadványról van szó.

BENCE Erika

SZÍNHÁZ

NÉZŐKERESŐBEN

Kilenc színész közönséget keres. Újvidéki Színház, rendező George Ivascu

Nagyon jól emlékszünk, hisz nemrég történt, George Ivascu, a vajdasági színházi közönség számára az ismeretlenből feltűnt román rendező remek előadással ajándékozott meg bennünket, amikor az Újvidéki Színházban megrendezte Luigi Pirandello *Hat szereplő szerzőt keres* című művét, melyben az utcáról egy színházi próbára betörő szereplők és a próbáló színészek a valóság és a színház (a művészet) viszonyáról vitáznak. S ebben a vitában, tanúsítja az újvidéki előadás, a színház alulmarad a valósággal szemben, de melyik színház marad alul. Az, bizonyítja a próba színészeinek karikatúraszerűen ábrázolt, kigúnyolt lila művészete, amelyik önhittén önelégült, amelyik nem érzi, hogy az élet valahol máshol van, nem az ő színházában. Ivascu gyilkos kíméletlenséggel teszi nevetségessé a valóságtól elszakadt színházat, s ugyanakkor érzékelteti, miféle színházra lenne szükség. Olyanra, amit a hat szereplő igényel, hoz a színpadra. Mert ebben az előadásban a hat szereplő sem a valóság, helyesebben nemcsak a valóság, hanem a színház képviselője is, de másféle színházé, mint amit a próba színészei képviselnek.

Ivascu látszólag az életet választja el az életet utánzó művésztől, valójában azonban a kétféle színjátszást állítja szembe egymással, ami akár rendezői ars poeticának is tekinthető.

De mi kell a nézőnek?

S egyáltalán hogyan tud a néző viszonyulni ahhoz, amit a színpadon lát?

Erről szól Ivascu új rendezése, *A kilenc színész közönséget keres* című előadás az Újvidéki Színházban.

A cím alkalmi, hiába keresnénk bármelyik drámákról készült kézikönyvben, azt a színpadi szövegekötvet rejt, melyet a rendező és Gyarmati Kata dramaturg állított össze Shakespeare *Hamlet*jéből és a *Hamlet* Tom Stoppard készítette *Rosencrantz és Guildenstern halott* című átiratából. A rendező és munkatársa a Stoppard-féle logikát követi. Ahogy a *Rosencrantz és Guildenstern halott* szerzője kiindulópontként használja fel a

Hamletet, hogy a huszadik században (is) izgalmas eszközember-kérdésről szólhasson, Ivascuék hasonlóképpen kiindulópontnak tekintik Stoppard drámáját a színház és közönség viszonyáról szóló előadásukhoz.

Hogy Stoppard főszereplővé tegesse a Shakespeare-mű két mellékszereplőjét, ahhoz nézőpontváltás szükséges. Rosencrantz és Guildenstern, mint Shakespeare-nél, nála is spici, akik a király megbízatásából kémkednek Hamlet után, kísérik el Angliába, ahol a király levele értelmében halálát fogja lelni, illetve ahol Hamlet csele után, a király levelét a sajátjával cseréli fel, amely alapján nem ő, hanem a két besúgó hal meg, de amíg a *Hamlet*ben Rosencrantz és Guildenstern sorsa csupán egy szükséges epizód, addig Stoppard története elsősorban a spiclisorsról szól, melyhez a *Hamlet* részletei (mint az antik drámákban a mitológia) mindenki számára ismert epizódokat jelentik. Ahhoz, hogy mai jelenségről írjon, nem kellett új történetet és új szereplőket kitalálnia, elég volt átirni a világirodalom talán legismertebb drámáját.

Ahhoz pedig, hogy Ivascuék a színház és közönség kapcsolatáról előadás formájában értekezzenek, Stoppard drámája kínálkozott alkalmasnak, igaz, ezúttal nagyobb beavatkozásra kellett vállalkozni. Illusztráló epizódoknak az átirat átirata is megtartja a *Hamlet* részleteit és szereplőit, de Rosencrantzt és Guildensternt besúgóból naiv színházi nézővé változtatja. A váltás fölöttébb merész, mivel létezésük alapelemétől fosztja meg a két szereplőt, mégha, akárcsak Stoppardnál, Rosencrantz és Guildenstern itt is belecsöppennek egy történetbe, amit nem éppen értenek, de amiben – ha már belekerültek – készségesen részt vesznek. Megmaradnak két gyalognak, azzal, hogy ez a játszma másról szól, mint Stoppardnál. Nem a hatalom, hanem a színház sakkozik velük.

Miközben a Rosencrantz és Guildenstern nevű két néző, akik közülünk, a nézőtérről lépnek színpadra, a *Hamlet* egy-egy epizódját látva megismerkednek a színjátszással, ennek annyira hatása alá kerülnek, hogy immár valóságnak vélik, amit addig a valóság mímelésének tartottak. Ilyképpen az előadás a színjátszásba való beavatásnak tekinthető. Műhelyesszé, amely azzal lesz több pusztá színházi óránál, hogy a Pirandello-mű előadásához hasonlóan, most is megjelenik az élettel szemben álló halál. De most nem színházi ember dőbben meg, hanem a néző, aki míg kiselőadást tart a színészeknek arról, hogy a halállal nem lehet komédiázni („...nem lehet eljátszani a halált. Magának a ténynek semmi köze ahhoz, hogy lássuk, amint megtörténik – nem a hörgés meg a vér a fontos meg a széthullás – nem ez teszi a halált... ezerszer alkalomszerű halállal haltok meg parádésan, és sohasem azzal az erővel, ami kiszorítja az életet... még a halálotok pillanatában is tudjátok, hogy visszajöttök, más kalappal a fejeteiken. De a halál után senki sem kel föl. És nincs többé taps, csak némaság van, és használt ruhák és ez a halál!”), de annyira beleéli magát a „szerepébe”, hogy észre sem veszi, leszúrja a Hamletet játszó színészt. Illetve „leszúrja”, mert ez mégiscsak színház, amely csak mímeli a valóságot, a színész talpra ugrik, a „gyilkos” a sokk után, istenem, mit tettem, magához tér, de ha a néző elhiszi, akkor a színház is pont olyan (lehet), mint a valóság.

Milyen nézőre van szüksége a színháznak?

Olyanra, amilyenén Rosencrantz és Guildenstern formálódik az előadásban, aki hisz a színházban, vagy legalább, aki figyel a színészekre, mégha ezek „mint megkergült gyerekek”, pipiskednek „képtelen ruhákban”, amilyeneket „soha senki nem viselt még”, úgy beszélnek, „ahogy emberfia nem beszélt még... rímes párversekben” vallanak

szerelem vagy fakardokkal öldösködnek egymást, miközben hivatást tesznek vagy bosszúról szónokolnak.

Hogy a színházban mindennél és mindenkinél mennyire fontosabb a színész, azt Ivascu mindkét Újvidéki Színház-beli előadása egyértelműen tanúsítja. Egyik sem elsősorban a színésztől szól, hanem a rendezőtől, illetve a nézőről, s mégis mindkettő színészi önmeghatározási kísérletnek is tekinthető. Jósolni nem lehet, de elképzelhető, hogy George Ivascu trilógiává fejleszti az eddigi két részt. Ami annál inkább valószínű, mert a Tanya-színházban rendezett Molière-előadásban már jelezte ezt a szándékát. *A botcsinálta doktor* a színésztől szól. Arról a színésztől, aki azzal kerekedik partnerei fölé, hogy bármit el tud velük hitetni.

A *Kilenc szereplő közönséget keres* című, alkalmilag összeszerkesztett szövegkönyv előadása nem ismétli meg a Pirandello-mű fergeteges sikerét. Nincs olyan sodrása, s talán téje sincs. Holott nem kevesebbről kíván szólni, mint a színház számára nélkülözhetetlenről, a közönségről. Csakhogy épp a legilletékesebbeket, a nézőtérre ülőket nem tudja kellően érdekeltté tenni. Ennek okát elsősorban talán a cselekmény bonyolításában kell keresni. Mintha az átlagnéző számára a kelleténél áttekinthetetlenebb lenne a történet, s nem is valószínű, hogy a *Hamlet*-beli bejátszásokat felismeri, érti. Kár, mert az alapötlet remek, s mert nem egy rendezői megoldás (például a színház a színházban jelenetek) és a legtöbb színész játéka, kivált váltása komolyból komikusba ügyes, igaz, a Pirandello-előadásban nyújtott teljesítményét senki sem ismétli meg. De Nagypál Gábor (*Hamlet*), László Sándor (*Claudius*), Szorcsik Kriszta (*Gertrud*), Balázs Áron (*Horatio*) játéka így is figyelmet érdemlő. Magyar Attila Polonius-felfogásával már vitám van, mert nem korlátoznak, hanem ügyefogyottnak ábrázolja a királyi kamarást, ami mégsem ugyanaz, s nem is illik a képbe. Még problematikusabbnak érzem a nézőszerepet kapott Rosencrantz (*Giricz Attila*) és Guildenstern (*Puskás Zoltán*) előadásba illeszkedését, ami nem is elsősorban a színészeken múlik, illetve csak annyiban rajtuk (is), hogy nem találták ki a két figurát, kivált addig, míg a két besúgó csak színpadra lépő értetlenkedő nézőként vesz részt a történetben, amely éppen az ideális nézőt szeretné bemutatni a nézőtérre ülőknek. Amikor már beleélik magukat a színpadi történésbe, megfertőződnek, ők is színészek lesznek, akkor mintha már jobban éreznék magukat, akkor már igazi, s jobban megírt szerepet játszanak.

Én szerettem ezt az előadást, de nem valószínű, hogy a színházzal kevésbé bensőséges viszonyban levők is maradéktalanul élvezték.

GEROLD László

KRÓNIKA

MEGJELENT

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALMI LEXIKON – Gerold László *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon*ának első bemutatóját február 23-án tartották a Forum Könyvkiadóban. Az esten Bordás Győző főszerkesztő, majd a két recenzens, Bori Imre és Bányai János méltatta a vajdasági magyar könyvkiadás eddigi egyik legnagyobb vállalkozását. Február 26-án Szabadkán a Népkör vendége volt a szerző. Március 5-én a zentai könyvtár, 8-án Budapesten a Custos-Zöld könyvkereskedés volt a lexikonbemutató színhelye. Március 12-én Nagybecskerekben, a Madách termében, 16-án pedig a becsei könyvtárban ismerkedhetett meg a közönség a *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon*nal és szerzőjével.

SZATHMÁRI ISTVÁN LEGÚJABB NOVELLÁSKÖTETE – Szathmári István ötödik, *A város és a kurdok* című novelláskötete Budapesten jelent meg. Szabadkai bemutatója a Danilo Kiš könyvesházban volt március 6-án. Az új kötetet Hózsza Éva méltatta.

DÍJAK

JÓZSEF ATTILA-DÍJ – Bányai János és Ladik Katalin József Attila-díjat kapott, melyet Rockenbauer Zoltán, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium minisztere adott át március 15-e alkalmából Budapesten, az Iparművészeti Múzeumban megtartott ünnepségen.

BODROGVÁRI-DÍJ – Lovas Ildikó *Meztelenül a történetben* című regényéért, Boško Krstić *Vodolija* (Vízöntő) című könyvéért, Ana Bukvić Ivković festő pedig a Képzőművészeti Találkozóban megrendezett kiállításáért vehette át a Bodrogvári-díjat február 22-én. Különdíjban részesült Olga Kovačev Ninkov művészettörténész a Városi Múzeumban a múlt évben szervezett négy nagyszabású kiállításért, Siflis Zoltán rendező az *Ahol nincs jövő, ott nincs haza?!* című dokumentumfilmjéért és Smiljan Njagul a helyi tévében sugárzott *Subotica, moj grad* (Városom, Szabadka) című sorozatáért.

RENDEZVÉNYEK

VAJDASÁGI MAGYAR KULTURÁLIS NAPOK – A Vajdasági Magyar

Kulturális Napok nyitóprogramja március 6-án volt a budapesti Thália Színházban. A műsor gerincét az *Örökségünk, kupuszinai lakodalom* című népdal-néptánc-népmesemondó produkció képezte. Március 7-én a Művész moziban Bicskei Zoltán rendező mutatkozott be *Nagyapáti Kukac Péter mennybemenetele* című játékfilmjével, és Siflis Zoltán *Háborús reflexiók* című, négy dokumentumfilmet tartalmazó csomagjával. Szintén március 7-én, a Mikroszkóp Színpadon az újvidéki Telepi Rádió politikai kabaréja volt hallható *Honfoglaló* címmel, Heinermann Péter, Klemm József és Léphaft Pál programjával, valamint a *Falhoz, magyar* című karikatúrákiállítás volt megtekinthető, Léphaft Pál és Szalai Attila műveiből válogatva, Balázs Attila nyitóbeszédével. A budapesti bábszínházban 7-én Szabó Palócz Attila *Mátyás király bolondja* című darabjával vendégszerepelt a szabadkai Gyermekszínház. Ugyanitt volt látható Cervantes *Don Quijote*-ja Csizmadia Tibor rendezésében március 8-án, s ugyanezen a napon a Thália Színházban a Sziveri János művei alapján készített *Szelídítések* tekinthette meg a közönség Mezei Kinga rendezésében, a Tivoli Színházban pedig az *Én Karády*m Krizsán Szilvia előadásában volt látható. Március 8-án mutatták be Gerold László *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikonát* a Custos-Zöld könyvesházban. A könyvet Toldi Éva, Bordás Győző méltatta, és a szerző beszélt az érdeklődőknek és a sajtó képviselőinek. Március 9-én az Új Színházban László Sándor rendezésében Nyikolaj Erdman *Az öngyilkos* című darabja volt műsoron, a Thália Színház új stúdiójában pedig Slawomir Mrozek *Emigránsok*ja, Hernyák György és László Sándor kivitelezésében. Weöres Sándor Verebes Ernő által megzenésített *Holdbéli csónakosa* Hernyák György rendezésében március 10-én volt megtekinthető a Thália Színházban. A szabadkai

Népszínház és a szabadkai Kosztolányi Színház előadása, a *Közellenség* március 11-én volt látható a Thália Színházban, 12-én pedig Dejan Dukovszki *A jó anyját annak, aki kezdte...* avagy a fekete disznó című előadása került bemutatásra Urbán András rendezésében. Schwajda György *Szerelemsikolyát egy felvonásban* és Péter Ferenc *Himnuszát* 12-én mutatták be az Új Színház stúdiószínpadán. A csantavéri Musica Viva kamarakórus koncertje 11-én volt a kőbányai Szent László római katolikus plébániatemplomban. Március 13-án a Petőfi Csarnokban Hernyák György táncjátéka, az *Idők tánca* volt műsoron, amelyvel lezárult a Vajdasági Magyar Kulturális Napok rendezvénytársaság sorozata.

1848 EMLÉKEZETE – 1848 emlékezete címmel szervezett ünnepi műsort az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszéke március 12-én, melyen Bányai János tanszékvezető mondott ünnepi beszédet. A Tanszék hagyományosnak mondható ünnepén ez alkalommal is az elsőéves hallgatók mutakoztak be, valamint Klemm Katalin és a Guzsalyas énekcsoport negyvennyolcas népdalokat adott elő.

HERCEG JÁNOS-EMLEKNAP – A Herceg János-emléknapot március 3-án tartották meg a szabadkai Városi Könyvtárban *Eszttükai érték – etikai érték: nemzeti kultúránk, irodalmunk kisebbségi körülmények között* címmel. Magyarországról jelen volt Pomogáts Béla, a Magyar Írószövetség elnöke, Döbrentei Kornél magyarországi író, publicista és Szűts Zoltán, a *Vigilia* folyóirat munkatársa. A vajdasági alkotók közül Bosnyák István, Németh István, Hódi Sándor, Végel László, Vicei Károly, Csorba Béla, Tari István, Bogdán József, Gubás Jenő, Deák Ferenc, Dudás Károly, Fekete J. József, B. Foky István és Vajda Gábor tartott előadást.

PODOLSZKI-EMLEKNAP – Az idei Podolszki-emléknappal keretén belül megkoszorúzták Podolszki József emléktábláját. Ezt követően Bogdán József költészetének bemutatására került sor a feketicsi versmondók közreműködésével. Este a feketicsi és Feketicsről elszármazott zenészek komolyzenei koncertjét hallgathatták meg a jelenlevők. Ezután a publicisztikai pályázat értékelése és az eredményhirdetés következett. A Gobby Fehér Gyula, Kontra Ferenc és Dudás Károly összetételű bírálóbizottság döntése szerint az első díjat Sáfrány Attila, a másodikat Tóth Livia érdemelte ki, a harmadik díjat pedig Nagy Farkas Dudás Erika és Szabó Palócz Attila kapták.

A MAGYAR NYELV HETE – A Vajdasági Magyar Nyelvművelő Egyesület március 19-én szervezte meg a *magyar nyelv hete* a Vajdaságban elnevezésű rendezvényét. A munkajellegű megnyitóra március 21-én, a Forum-ház kistermében került sor. Papp György: A magyar nyelvhasználat környezeti mintái, Molnár Csikós László: Nagyaink idegen szavai, Csáky Sörös Piroska: Nosztalgikus gondolatok az olvasás éve kapcsán, Lánicz Irén: A társalgás elvei és szabályai címen tartotta meg előadását. A tudományos ülésszak mellett vetélkedők, pályázatok, könyvismertetések, valamint szervezési kérdések szerepeltek műsoron.

ÚJ FOLYÓIRAT

VÁRUECCA MŰHELY – A 2001. év januárjában jelent meg a *Váruecca műhely* című irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat Veszprémben. A lap főszerkesztője Fenyvesi Ottó. Az eddig megjelent, egyetlen számban (többek közt) olvasható Csányi Erzsébet *Tükösrítés* című tanulmánya, valamint egy interjú Závada Pállal.

KIÁLLÍTÁSOK

IVO ANDRIĆRA EMLÉKEZVE – Ivo Andrićnak negyven éve ítéltek oda az irodalmi Nobel-díjat. Ebből az alkalomból nyílt meg az *Ivo Andrić a meséről és mesélésről* című vándorkiállítás február 28-án az újvidéki Városi Múzeumban. A kiállítást Aleksandar Jerkov irodalomkritikus nyitotta meg.

MILAN KOLBAŠ KÉPEI – Milan Kolbašnak, a Művészeti Akadémia harmadéves hallgatójának kiállítása nyílt meg március 12-én az újvidéki Médiaközpont keretében működő Art Klub emeleti termében.

KISVÁROSI TÖRTÉNETEK – Dragutin Savić fotóriporter *Kisvárosi történetek* elnevezésű fénykéпкиállítását március 16-án az újvidéki Prometej képtár-kávéházban Borislav Novaković polgármester nyitotta meg. A kiállítás katalógusához az előszót Đorđe Balašević írta.

MOLNÁR MIRKO KÉPEI – Molnár Mirko grafikusművész képeiből nyílt kiállítás március 16-án a korzón levo Bucka-Gányó Galériában, melyet Szalma László grafikusművész és Mile Tasić, a Városi Könyvtár munkatársa nyitott meg.

KIÁLLÍTÁS-MEGNYITÓ ÉS KONCERT – Szabó Riedl Edit horgosi képzőművésznek a Német Népi Szövetség képzőművészeti szakosztálya vezetőjének olajfestményeiből és akvarelljeiből összeállított kiállítását február 20-án nyitották meg a szabadkai Városháza dísztermének előcsarnokában. A megnyitó után a Városháza dísztermében Gál Gabriella budapesti énekesnő (szoprán) Szlovják István zongorakíséretével Schumann- és Schubert-műveket adott elő.

SZÍNHÁZ

SZÍNES SZILÁNKOK – Az Újvidéki Színház keretein belül működő Színes Szilánkok Diákszínpad fennállásának ötödik évét ünneplő jubileumi műsorára március 3-án került sor. A válogatott jelenetek előtt Vicsek Károly színházigazgató méltatta a diákszínpad eddigi munkáját. Bunyik Zoltán tartományi oktatási és művelődésügyi titkár rámutatott a diákszínpad működésének fontosságára. A jubileumi műsor előtt a színház előcsarnokában a diákszínpad munkája közben készült fényképekből mutattak be néhányat az érdeklődőknek. A kiállítást László Sándor nyitotta meg.

BEMUTATÓ A SZERB NEMZETI SZÍNHÁZBAN – Az újvidéki Szerb Nemzeti Színházban február 22-én volt Uglješa Šajtinac *Pravo na rusa* című melodráma-jának bemutatója. Az előadás egyik főszerepében Balázs Áront, az Újvidéki Színház színművészt láthatta a közönség.

TŐLÜNK – RÓLUNK

TŐLÜNK

Álföld

Gerold László: Vajdasági (válság)vázlat – 2001. 2.

Thomka Beáta: Műhelyszeminárium. – 2001. 2.

Critikai Lapok

Lőkös Ildikó: A színész halála – 2001. 1.

Gerold László: Weöres Sándor: Holdbéli csónakos – 2001. 2.

ÉS

Tolnai Ottó: A pompeji filatelista V. – 2001. január 12.; A pompeji filatelista VI. – január 19.; A pompeji filatelista VII. – február 2.; A pompeji filatelista VIII. –

A MATICA SRPSKA MEGALAPÍTÁSÁNAK 175. ÉVFORDULÓJA – A Matica srpska megalapításának 175. évfordulójáról emlékeztek meg február 16-án Újvidéken a Szerb Nemzeti Színházban tartott díszülesen, melyen jelen volt Vojislav Koštunica, a JSZK elnöke, Pál pátriárka pravoszláv egyházfő, több pravoszláv püspök, az orosz, az ukrán, a fehérorosz, a szlovák, a cseh, a magyar nagykövet, a lengyel és a francia követség képviselői, számos politikus és minden jelentős művelődési, oktatási intézmény vezetősége. Az egybegyűlteket Božidar Kovačević, a Matica srpska elnöke köszöntötte.

KONCERT

MARINA ARSENIJEVIĆ (ÚJRA) ITTHON – Marina Arsenijević, az 1999 óta Amerikában élő neves szerb zongoraművész *My Balkan Soul* című koncertjét március 4-én tartotta az újvidéki Szerb Nemzeti Színház nagyszínpadán.

március 9; A pompeji filatelista IX. – március 16.; A pompeji filatelista X. – március 30.

Gobby Fehér Gyula: A fekete lepel (novella) – 2001. február 16.

Thomka Beáta: Ex libris – 2001. március 16.

Balázs Attila: Kiscsengő (novella) – 2001. március 23.

Forrás

Németh István: Tűnődések angyalszárnyak alatt (novella) – 2001. 3.

Holmi

Radics Viktória: Vidék muskátlival (novella) – 2001. 1.

Kontra Ferenc: Holnap megyek (novella) – 2001. 2.

Honismeret

Vajda Gábor: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc délvidéki eseményeiről – 2001. 1.

Jelenkor

Fekete J. József: Öt fekete múzsa (Szentkuthy Miklós: Bezárult Európa) – 2001. 3.

2000

Kontra Ferenc: A válasz (novella) – 2001. 1.

Színház

Nánay István: Töredékek egy színműs-emberről – 2001. 2.

Új Forrás

Hász Róbert: Végyár (próza) – 2001. 3.
Fekete J. József: Az élményemléke (Füzi László könyvéről) – 2001. 3.

Zsöllye

Gerold László: A rezonőr tragédiája (Ny. Erdman: Az öngyilkos) – 2000. 9.–2001. 1.

Mihájljovits Klára: Hogyan válik főszereplővé a díszletező. (Brackett–Diamond–Wilder–Verebes: Senki sem tökéletes) – 2000. 9.–2001. 1.

Soltészky Tjbor: Baal elment – 2000. 9.–2001. 1.

Bakos Petra Johanna: Lúdbőrzés hét színben (Dejan Dukovszki: A jó anyját annak, aki...) – 2001. 2.

RÓLUNK

ÉS

Csuhai István: Maurits[®] (méltatás) – 2001. március 2.

Forrás

Szekér Endre: Ajándék – születésnapra (Németh István: Ima Tündérlakért) – 2001. 3.

Népszabadság

Takács Ferenc: Együtt, utoljára (Gerold László: Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon [1918–2000])

Tiszatáj

Árpás Károly: Mire tanít a Virágos katoná? (Magatartásminták Gion Nándor regényében) – 2001. 2.

Új Forrás

Fekete J. József: „Miért kell csak sírnom és fáznom...” (Lovas Ildikó könyvéről) – 2001. 1.

Új Könyvpiac

Márkus Béla: Magányos tangótáncos (Lovas Ildikó: Meztelenül a történetben) – 2001. január–február

Márkus Béla: ÚKP a JUMIL-ban (Gerold László: Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon [1918–2000]) – 2001. március

MÁS

ÉS

Mészöly Miklós nyolcvanéves (Nádas Péter, Balassa Péter, Pályi András és Sándor Iván köszönti az író) – 2001. január 19.

Jelenkor

Bodor Ádám: A börtön szaga (Interjú Bodor Ádámmal. Készítette: Balla Zsófia) – 2001. 2. I. rész; 2001. 3. II. rész

HUSZTA Rózsa összeállítása

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Tandori Dezső (Budapest): *Pintér Lajos fehér-színképei (esszé)* 232

Vidoslav Stevanović: *A feledés ellen (esszé)* 239

Silling István: *Nepomuki Szent János tisztelete Nyugat-Bácskában (tanulmány)* 243

Virág Gábor: *A koluti remete (tanulmány)* 249

Varga István: *Sherlock Holmes és társai egy új világban (tanulmány)* 270

A hibajavítás javítása

A *Híd* 2000. 12. számának 1136. oldalán Bori Imre *Jaj!* című tanulmányában a zemlényi (zimonyi) vár kapitányának, Szklobith Márkónak a neve és Nándorfehérvár védői közül Oláh Balázsnak a rangmegjelölése tévesen jelent meg. A *Híd* 2001. 1–2. számának 175. oldalán megjelent hibajavítás szövegében újabb hibák vannak. Helyesen a zemlényi (és nem zemplényi) vár kapitányának a neve Szklobith Márkó (egyes szövegekben Szklabith Márk). Olvasóink elnézését kérjük.

B. I.

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, valamint a budapesti Illyés Közalapítvány támogatta

KRITIKAI SZEMLE

Könyvek

Vukovics Géza: A zene titkainak kutatója (Csáth Géza: *A muzsika mesekertje*) 279

Huszta Rózsa: Az „ősatya” játéktere (Bodor Ádám: *Az érsek látogatása*) 281

Bence Erika: A hagyománytisztelő nevelés módszerei (Szőke Anna: *Elszaladt a kemence*) 285

Színház

Gerold László: Nézőkeresőben (*Kilenc színész közönséget keres*) 289

KRÓNKA

Huszta Rózsa összeállítása 292